

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 47, година XIV, јануар – март, 2016.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миљивојевић и Зоран Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Зоран Гавриловић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 е-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Дизајн корица
Simple Look

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Штампа
Галаксијанис Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Бдења

Лаза Лазић

КУЋА ПРЕКО ПУТА

Евелина је била ситна, малена, али складно грађена, нежна, ваздушаста и веома лепа девојка, увек у белим дугим хаљинама, а како се појављивала преда мношћу случајно, изненада и за кратко (и тако исто се, у тренутку, губила), чинило ми се најпре да су је сакривали од мене, дуго нисам био сигуран да она и постоји. Била је, речју, као неко вилинско биће, али то није било препрека да се заљубим у њу. Породица која је становала у Кући Преко Пута имала је

много чланова, нисам никако знао сродничке везе свих њених припадника. То је био чудан свет, цео клан, који је био охол и неприступачан, чак и одевен другачије но други, бавио се нама тајанственим пословима, и успео да одржи између себе и других становника краја строгу дистанцу.

Током времена, ипак, захваљујући томе што је у тајанственој кући било и млађих особа, неколико дечака, успео сам да се бар донекле понекад умешам међу њих, чак и да гостујем у великим двориштима куће која беше као какав дворач, и да сазнам нешто више о обитељи, али и то врло мало. Био сам омиљен, донекле, само зато што сам гађао из лука стрелама које не беху израђене мојом руком, него купљене у иностранству и што сам био врло добар у игри карамбола висећим куглама. Евелина би излазила из зграде ретко, тек понекад, али се није дуго задр-

жавала напољу. Беше ту, незнано откуд, још неколико шипарица њених година, ваљда њених дружбеница, каткад би ми се учинило да ће ипак доћи час да се нађем ближе ове загонетне девојке.

Године су пролазиле. Живот у нашем крају се упркос светској смутњи није мењао. Синови Куће су одлазили у знамените Институте по Европи на школовање. Старија браћа и ћутљиви господари, који су носили махом дугачке капуте и имали зашиљене носеве, одлазили би из Куће и враћали се без одређеног правила, дању и ноћу. Цео крај је сматрао да се они баве некаквим уносним послом, али свакако тајним, трговачким или политичким. Мене то није занимало, ја сам их се клонио. Пристао сам да будем забављач, нешто мало инструктор пинг-понга, али сам доносио у помало тужна њихова дворишта све нове и нове своје вештине и уводио бих млађе чланове Куће у овладавање тим мојим чудесима. Ја сам се, тајно, занимао за Евелину.

Потпуно ми је било чудно што се она тако изразито разликује од других жена и девојака у кући, нарочито од неких, вероватно тетака, господарица или помоћница, које су газдовале или радиле у домаћинству; сва та господа, мушка и женска, бејаху у црном, одлазили су и долазили у Кућу готово кришом, понекад с плавим глатким пакетима под мишком, и садали у лака каруца с увек спремним кочијашем који је носио на глави цилиндер као изашао из романа Чарлса Дикенса. Питао сам се чиме се бави тек сама Евелина, али кад сам је упознао само мало ближе, одустао сам од сваког питања. Сагласио сам се с њом и почели смо разгледања великих, обимних илустрованих књига којих је било много у кућној библиотеци. Понекад би понеку од њих Евелина изнела у двориште и ми смо заједно листали велике табакe пожутелих повеза с репродукцијама древних цртежа и бакрореза, док смо седели на трави раме уз раме.

Сасвим добро сам осетио да домаћини, или главни господар у кући, на кога сам највише сумњао, не гледају добро на моје присуство. Лукав, и ја бих по неколико дана изостајао да се појављујем у њиховим авлијама. Уосталом, и кад бих наставио своју игру с дечацима Куће, по десетак дана, неколико седмица, Евелина се није појављивала. Разабирао сам полако ко је ко. Најмлађи дечаци, који су ме ипак обожавали, јер бејаш озбиљан, пун поштовања, а уз то штедар у све новијим вештинама, било да је то лопта с рекетом, или какав зврк који би се

обртао по неколико минута, очекивали су ме, јер то је за њих била одлична забава. Евелину не могах видети ни кроз прозоре, помало сам ризиковао завирујући, јер ми је срце већ срљало у ковитлац жеље, али нисам успевао.

После, опет би се мила и мени већ више него драга девојка поново налазила међу нама. Једно време била је чак веома весела, орна, бавили смо се књигама, коцкама, шаховским фигурама и било чиме. Постепено гледали смо све више једно у друго, и то у очи. Увек је била у белом муслину, уредно одевена, као спремна за неки догађај, никад је нисам видео а да није била потпуно опремљена. Имала је један златан ланчић око врата, али на њему није било никаквог знака. Евелина показује изузетну интелигенцију, па ме је побеђивала у шаху, а већ књиге с огромним листовима које смо гледали објашњавала ми је у танчине.

Један скот из њихове породице (а све сам их заправо мрзео) рече ми једном једноставно да више не долазим. Наравно, био сам млађи, али прва мисао ми је била та – да се ја њега не бојим. Да нисам био пристојан и да то није било у том дворишту, свакако и његовом, одговорио бих друкчије. Међутим, само сам отишао. Размишљао сам шта да чиним, шта ће даље бити. Једноставно дочеках на улици једног од мојих парњака у игри, и замолих га, с великим рескирањем, да преда малу цедуљу, коју сам китњасто исписао, Евелини. Дечак се мало зачуди, готово да ме је погледао строгим погледом који је имала сва фамилија, али најзад, без речи узме папирић, рекавши: „Добро, предаћу га.“ Разумели смо се да је то тајна.

Некако, без неке драме и сукоба, Евелина поче поново да долази у двориште. Казала је да младић који ми је рекао да не долазим, није био овлашћен да ми то саопшти. То није његова дужност, ни брига. Евелина од тада поче да ме гледа мало другачије, брижније, у исто време сталоженије и с дубљим изразом. Играли смо се, читали, чак преплетали прескидалице, што је онда било у моди, али знали смо, у то сам уверен, да све то више није игра. Она је нагло израсла, постала је потпуна лепотица. Коса јој је била још светлија, очи плавље, а уста су помало дрхтала. Понекад би цела породица одлазила на излет, ко зна куд. Долазило је безброј кочија и фијакера. Једном таквом приликом, Евелина рече да је болесна и да неће с њима, да неће излазити из куће.

Нисам се много разликовао од других одраслих младића, мада је, можда, у мени горела мало јача ватра. Некако се проби-

јем до Евелине, у Кући, наговорим је да кришом, тајно, изађемо насамо у поље. Нимало изненађена, усамљена девојка, другачија од целе своје црне својте, пристаде на то, и ми се на једна мала врата иза дворишта извукосмо и упутисмо се у велико пролећно поље, које се од суседне улице пружало далеко у пространство равнице.

Некада, та равница није изгледала као сад. Била је сва у малим њивама, пуна гајева и шумарака. Сунце и мириси, уз једва осетни ветар, украшавали су дан. Јорговани на сваком кораку, бели и ружичасти, љубичасти, једноставног, дуплог или вишеструког цвета, расли су дивље свуда наоколо. У ходу, у разговору, у задовољству и присности, Евелина и ја били смо једнаки. Провели смо неколико сати у пољу, ишли све до удаљених шумица и опет се неопажено вратили Кући. У пољу сам загрлио и пољубио Евелину. Није то било нешто страшно, једва дочекано. Било је на неки начин сасвим природно, а лице Евелинино сијало је од милине. Од тога часа до дана данашњег ја је волим.

Никада нисам очекивао да ће наша рецимо веза постати јавна. Породица велике Куће Преко Пута, није била толико компликована колико сам веровао. То бејаху практични људи, усредсређени на свој интерес, и одиста разликоваху се од учмалог нашег доконог света периферије. Скоро да нисам никада више срео оног црног типа који је покушао да ми забрани долазак. Некако се дешавало, можда супротно очекивањима, да сам ја у Кућу долазио слободније, чак се и виђао с Евелином отворено, без сакривања; скоро да су сви знали, а нарочито свет с ове стране улице, моји укућани и комшије, да се ја с девојком виђам и да смо заљубљени.

Најзад сам сазнао да је Евелина само усвојено дете, девојка, да није кћи никога од власника дворца! Да су сви дошли однекуда из Приморја, да се одиста баве мутном и скривеном трговином, да су веома богати, да се селе из нужде, према светским и ратним приликама, а девојку су једноставно негде на свом путу усвојили још као дете. И даље са Евелином нисам говорио о томе, нисам хтео да то спомињем. Увек, по навици, притишана, сада као и раније верзирана у старе књиге и у многе приче из науке и морепловства, она ми је увек док смо бивали насамо, а нисмо се љубили, приповедала о далеким световима, о морима и васиони. Ја сам је слушао задивљен и заљубљен, у својој мушкој глупости, или из несмелости, једноставно никада

нисам помишљао шта ће бити с нама даље, куда ће нас упутити овај вртоглави свет са својим неразумљивим променама.

Признајем да сам о томе почео да мислим тек кад су догађаји дошли до извесне природне тачке промене. Почело се говорити да се цела тајанствена црна породица спрема да се одсели. Ратови су били пред крајем, границе су се мењале, трговачки путеви умножавали, могућности отварале. Почела је да ме тресе брига, неспокој, неодлучност и зебња. Јасно је као дан да сам желео да Евелина остане са мном – али као глуп младић, па чак ни као нормални мушкарац, ја нисам знао шта ће се збити, од чега то зависи, и да ли уопште ја могу, морам, или треба некако да поступим. Нашао сам Евелину, отишли смо у шетњу, више се нисмо крили, нико нам ништа није пречио. Али сву лепоту одагнала је као мутан песковит ваздух претећа немилојсрдна промена, а којој је дошао час. Евелина ми потврди вест о селидбама. Као једноставни магарац, неприпремљен, нетактичан, питао сам: „Шта ће бити с нама?“ На још веће моје изненађење, Евелина је одговорила: „Знаш, они намеравају, пре тога, да ме удају.“

Ноге су ми се одсекле. Ћутао сам, а то је био моменат када сам као човек постао потпуно свестан себе, и страхоте живота. Али то ми није помогло да срочим шта ћу одговорити. Очајан какав сам био, одговорио сам потпуно збуњено: „Па онда, удај се за мене!“ Готово да се насмејала. Погледала ме је дубоко, с разумевањем и сажално са своје зрелости, рекла: „Знаш, ја тебе много волим. Можда си баш ти мој живот. Али то што ти кажеш је немогуће, а затим – није ни добро...“ Онда сам ћутао потпуно срушен у телу и души, и у глави ми је зујало. „Уосталом, знаш,“ настави она, „вероватно нећу пристати да се удам за човека кога ми предлажу, успокоји се, то су тек варијације. У сваком случају, знаш, ја сам сад пунолетна, мој договор с фамилијом Кузински, тако је и било речено, такав је – да могу слободно да одем од њих, али и да останем с њима. Моја слобода постаје проблем, док је моја зависност од њих, у њиховом крилу, била засад најбољи део мог живота. Умири се, па ћемо сутра видети шта нам доносе следећи дани.“

Следећег дана преседео сам крај прозора у својој соби и многе сате посматрао Кућу Преко Пута. С времена на време упадао сам у очајање, а повремено бих био сасвим празан. Негде око 13 часова видео сам како се пред капијом Куће Преко Пута зауставио аутомобил. Још увек реткост у нашем крају, аутомобил је сâм био као допуна тој реткости, био је јарко црвене

боје. Време тренутно није било баш сунчано, а аутомобил је био отворен, кабриолет. Из њега изађе човек, који се довео до сâм, видех га закратко, био је и по свом оделу и по држању сасвим денди, као и његово возило. Он дршком штапа куцну неколико пута у капију, а затим га врата дворца, као улаз у пећину, намах прогуташе. Почела је чак и ситна киша да пада. Цео дан сам се осећао лоше, али сам заспао и спавао сам скоро до јутра. Није ми било добро.

Сутрадан, ујутру, одмах сам потражио Евелину. Већ се осетило да је домаћинство велике куће покренуто. Наоколо су се мотале слушкиње и слуге. Дечаци нису били ту, нити су, вероватно, више помишљали на игру. Мало смо сели на померене стилске столице у предсобљу и Евелина ми рече да је просто одбила просиоца, зато што јој се није свидео. То ме је некако лецнуло, нарочито сам се узнемирио (шта би било да јој се свидео?). „Не, рече она, нисам ти рекла, постоји још једна могућност. Растала сам се достојно са папом Кузинским, лично. Он ми је дао и значајну отпремнину. Рекао је да пођем с њима, али ја сам и то одбила. Постоји могућност, пошто се рат завршава, да бесплатним транспортом, возом, који креће ускоро одавде, из нашег места, можда већ сутра, одем с масом повратника и бегунаца из покрајина где се управо воде последње битке, да одем до Централног збиралишта Црвеног крста. Тамо бих боравила једно време у помоћи избеглима, а затим би се Међународна организација побринула за нас.

Био сам неумесно и неконтролисано нервозан. „Евелина, немој да идеш.“ Кроз кућу су почели да проносе сандуке. Никог од глава породице није више било. Прођоше носачи поред нас, са великим писаћим столом у рукама, скоро су нас окрзнули. Неколико девојака чекало је да Евелина заврши разговор са мном. Она се диже. „Видећемо се још“, рекла је, а затим су је у шаптавом поверењу одвеле две слушкињице. Остао сам сâм, на сметњи. Скуњо сам се и опет изашао из зграде и из дворишта на којем је сад стајала широм отворена капија.

Ујутру, кад сам се пробудио, све је брујало од ратних вести. Чинило ми се, у бунилу, да сам чуо и топовске салве у даљини. Дигох се нагло као опарен. Са северне стране од нас, где се налазила железничка станица, из поља, чуо сам звиждуке локомотиве. Они су се чули и иначе сваки дан. Ипак, скочих. За тренутак сам се спремио, онда одмах полетех, трчећи на железничку станицу, која није била далеко од нашег краја. Није ми

падало на памет да погледам у Кућу Преко Пута. Зјапила је загонетно, веровах да више у њој није било никога. Успут сам чуо разговоре људи. Велика композиција од десет вагона специјалног воза стајала је на станици, не на путничком делу, него овамо, мало ближе југу, код платоа за утовар терета. Дотрчах до тог места. Сви вагони већ су били крцати. Многи путници висили су на вратима, неки се чак пењаху на кровове. Око станице је такође био метеж од путника, службеника и закаснелих људи и деце који су настојали да уђу, да се укрцају у пренатрпане вагоне.

Био је то потпуни ратни хаос. Пришавши возу, ишао сам од вагона до вагона загледајући унутра. Прозори су били отворени. Још су људи споља додавали торбе и завежљаје онима који су се некако сместили. Видео сам мноштво стешњених телеса и неспокојних, забринутих лица у одељењима. Сви вагони беху једнако претрпани народом. Нисам видео ништа. С болом у души и у утроби, не контролишући се више, у атмосфери пуној вреве и вриске, почео сам да вичем Евелинино име: „Евелина, Евелина!...“ Суочивши се са скученим и шћућуреним лицима у путничким колима, питао сам: „Евелина, има ли је ту Евелина?“ Оштро шиштећи, пара спремне локомотиве мајала се око мојих ногу. „Евелина?“ – понови неко у колима. „Има једна.“ Појави се на прозору, изронило из гужве, лице некакве старије жене. „Не“, рече она, гледајући ме упорним, тужним и радозналим погледом, „ја сам Ангелина...“ „Ама не“, уздахнуо сам. Нисам знао да ли да и даље вичем, или да се распаднем од задиханости и плача. Управо је воз кренуо уз шумну галаму и узвике оних који су га испраћали, и уз узвике људи и жена који су били у возу. Све се мешало, спопала ме је мука. Једноставно сам клекнуо на тле које је мирисало на смолу и кокс. Воз се провукао поред мене и утаначивши лупу својих глатких точкова, отишао. Никада више у животу нисам видео Евелину.

Анђелко Заблаћански

ЧОВЕК ЖЕНИ

Човек жени треба
Да зеницама исток јој покаже
И без страха
У њеним уздасима
Стамена ветрењача буде
А своје уздахе дубоке
У њеним једрима заталаса

Човек жени треба
Да јој се у зеницама огледа
И без страха
У своје осмехе
Њене најскривеније мисли пусти
А она у његове боре
Засеје зрневље вере росом шкропљене

Човек жени треба
Да своје зенице на длан јој спусти
И без страха
Безок јој корак кораком нађе
А она његове стопе
Кржаве и грубе дубином душе схвати

ПАД

Месец се просуо долинама греха
У вучјим урлицима ноћ се сакрила
Јаук загрливши сред најлуђег смеха
Пред ђаволом стали анђели без крила

Бивају све тиша манастирска звона
Бедеми простоте у поглед су стали
Нејасна и себи дрхти васиона
Јер велике душе разапеше мали

Очи је склопила пред страхом истина
Небеса и Земља више не говоре
Јер сад лаж борави у капима вина
Сопствену пучину прогутало море

АПРИЛСКА ЕЛЕГИЈА

И лије киша, хладна лије
Нејаком зрачку нигде трага
Пред сивилом се сивило крије
Душом се дан вуче кō рага

Недогледом зловоља расте
И цваст би с воћки да побегне
Због повратка кају се ласте
Од умора бор би да легне

Сутон стиже већ пун горчине
Ноћ се с месецом срести неће
О јадно је све без ведрине
Јер ведрином се радост креће

УЗДАСИ САЗНАЊА

Слушао сам ноћас даљину што сања
У погледу немом расуле се косе
Ту на мом рамену уздаси сазнања
Да додири жудње ко зна где нас носе

Таласи немира запљускују груди
Док луташ ми маштом а већ сасвим моја
Крај мене, у мени – у слутњи што руди
Да у теби нађох суштини спокоја

И тако занесен заборавим пиће
Што сам, не знам ни кад, с другом женом пио
Јер с твојим погледом тек јутро ми свиће
Оно кад сам некад пун радости био

Али не знам како све то да запишем
И убедим разум – дирнем осећања
Да више од маште у теби ја дишем
Да део си мене и кад се не сања

А ти већ то јеси – моја јава луда
И сву ноћ ја слушах уздисаје твоје
Баш као и коса расута си свуда
Крај мене, у мени – ти си већ све моје

МОЈА ВИЛА

Са којим си јатом долетела
Из које светлости узела суштину
Којом тамом обојила косе
И чије ливаде у погледу имаш
А таква на мом прагу стојиш
Само плаштом зоре заоденута
У жудњи узреле трешње
На мом длану и уснама
Док – као месец над водом – гориш
А дошла си
Нечујним кораком срне
И не видех кад крај мене минула си
Али тишину осмеха ти
Опазих чим те јутро пробудило
Први пут исто оно
Које и мене зраком наде буди
И знам – сад си ту
Мада наизглед далека
За моје усне и прсте чекалице
Али ту си – осећам
По мирису даљине у коси
По боји дуге на мом прозору
И твој смешку на мојим образима
Знам – јер заиста јеси
У мојој јави и мом сну.

Жељко Медић

СВЕ СЕ ВЕЋ ДОГОДИЛО

И смрти се ниште док љубим те
Као да ме сутра чека
Губилиште

Удови се рашчерече
Од упрегнутих
Атова
У нама што њиште

Истегнутих вратова
Одвајамо се од телеса
Као да лежимо испод гиљотине

Ми нисмо само од крви и меса!
О нека никада овај час
Не мине

И када се са задовољством
Измешају муке
Клонула

Падни ми на руке

(о настајању песме)

То никад није ствар моје воље

Осећам се боље
Кад ме из ведрине кишне капи пошкропе
Кад зрак се светла кроз облачност пробије...и сине!

Узнемире се птице
На задње ноге црн коњ се пропе
Гласови и знаци добили су облик пијавице

Ово су моји ковитлаци!

Зла је реч
Кад одваја ме од тла
А не знам где ће да ме избаци

Газио сам кроз поља пуста
И васкрсле траве питао
За Извор

Свакога пролећа

А онда...
У изненадности обичнога јутра
Кад помислих да магла спушта се густа

И да ме је коначно савладао умор

Видех Тројицу
Како ходају као ратници
И излазе на пут који обећава сутра

Хеј, ходочасници
Ниједан од вас још се не поклони
Тако да љубећи земљу и небо пољуби

А тамо иза вас подно голих стена

Узми ме!
Помилуј ме!
Молила је жена

Онога који је свим срцем љуби

Знао сам да ме препознајеш
По неком давном
Сну

И имао сам срећу
Да будем ту док се будиш

Ко си ти – питала си
А ја сам чекао да ме се сетиш
Приближавајући се теби и телом и речју

У неком трену
Лишће је задрхтало на ветру
Осетили смо сокове како се у нама пењу

За мисао о сунцу
На том замишљеном небу
Ми смо се морали спустити на земљу

Све се већ догодило
И ја више немам о чему да пишем

Крвоток је корење свих откинутих речи
Које су клијале у тами са црним
Хлорофилом

У најтишем часу светлост се упија
И само је цвет у дослуху
Са силом

У мени звечи велика празнина
Мене резонанца тела
Убија

Зар не видиш како се урушавам у себе
И бивам једна пукотина
Цела

Кемал Мусић

МОЖДА ИПАК ПОЗНАТИ ПИСАЦ ЛАМЕК ЋИСУМ СКОЧИ СА ТРЕЋЕГА СПРАТА ЗБОГ ВЕРТИКАЛНОГ МОБИНГА

Снажан талас зрака покупи сав ТВ сигнал и понесе га низ Лимску долину. Остадоше пријемници пусти. Нестадоше са екрана имитатори, водитељи, пјеваљке, политиканти и остали зајебанти. Отуда је само шуштала бјелина која посјећа на снијег сјеверац. Расовци се згрчише пред том бјелином. Почеше да им цвокоћу зуби од хладноће која је избијала са екрана, па се увише у дебелу ћебад.

Доље на цести остајале су кржаве флеке мојих унутрашњих органа. Погазиле су их излизане аутомобилске гуме несавјесних возача, па сада свијетом тумарам без срца, без бубрега, без јетре, без слезине, без дијафрагме...

И душа ми је празна.

У мојим грудима је кратер, попут рупетине испод моје куће, који оивичава ружна земљуштина, она невјероватна непристојност због које сам замрзио све живо и мртво. Због које су ми истанчали нерви, због које сам постао неподношљив као она бука из столарцинице. Због које ми је побјегао мозак из лобање. Неподношљив као млади писци између педесете и седамдесете што им је у сну нешто шапнуло да би требало књигу да објаве, па ти их упорно туткају у руке и још без пардона питају јеси ли их прочитао. Неподношљив као менаџери осигуравајућих кућа, као продавци обуће, као Јеховини свједоци... Као, као...

Ма, једноставно неподношљив.

И, здраво!

Није ми било јасно како ме трпе на послу. Очекивао сам да дође мој шеф и каже: „Слушај, нећу више да те видим таквог на послу. Упристоји се, човјече.” Очекивао сам то из јутра у јутро. Али шеф није долазио, па сам размишљао о томе да самом себи дам отказ. Да ме научим памети и покажем ми како би требало један пристојан службеник да се понаша.

Без зезања, хтио сам то да урадим, али сам ту одлуку сваког дана одгађао за сјутра, надајући се да ћу се поправити. Да-

вао сам самоме себи нове шансе у нади да ће одбјегли унутрашњи органи једнога дана закуцати на моја врата и рећи: „Добар дан. Ми смо твоји унутрашњи органи, сјећаш ли се. Били смо љути на тебе и оставили смо те. Али, након дужег размишљања, ипак, одлучили смо да ти се вратимо, ако нас примаш. Знамо да смо погријешили. Јер, част је бити унутрашњи орган једног тако доброг писца, будућег Нобеловца, као што си ти. Али, признај, није ни нама лако да трпимо твоју нервозу, огромне количине алкохола којима нас наливаш, изливе бијеса, напоре да искиједиш из себе какву мудрост или књижевну ријеч и пожућесмо, брате, од никотина. А да не причамо о томе како нас стално притискаш да памтимо некакве приче и да измишљамо нешто што се никад догодило није и оно што бити не може. Али, јебига, кажемо ти: Част је бити унутрашњи орган велоког писца. Ето, ако се слажеш, ми бисмо се вратили у твоју утробу.”

Очекивао сам тај дан и размишљао шта да радим ако до тога дође. Да ли да прихватим сопствене унутрашње органе, или да се поткочим и кажем: „Мрш! Цукеле једне. Оставили сте ме кад ми је најгоре било и отишли доље на цесту. Шта ћете ми сада, изгажени и тако унакажени. Са вама таквим не бих се вadio из болница. Овако без вас, бићу вјечан. Нема шта да ми ослаби, кад вас немам, слабићи једни. Ево, рецимо, шта ће ми мокраћна бешика? Чим попијем два пива, она се напуни и тјера ме напоље. Или, на примјер, бубрези? Ако нешто полицији скривим, а они, зна се, највише воле да обијају бубреге, кад их немам не могу ми ништа. И да вам не причам које све привилегије имам без вас. А са вама таквим, не бих се вadio из болница и домова здравља. Лакше ми је да сам овако празан.”

Тако сам размишљао, вагајући да ли сам себи да дам отказ, у међувремену чекајући шефа да он дође и реагује.

Кад боље размислим, за који мој би шеф долазио, кад ништа не би могао да промијени. Само да се човјек безвезе нервира. Као оно директор школе у мом крају, кад му је долазила просвјетна инспекција.

– Дошли и траже наставника математике – причао је директор. – Али потрефило се да математичар тог дана није био у школи.

„Хитно да дођеш у школу. Дошла ти је просвјетна инспекција”, звао га колега мобилним.

Овај се на брзину обријао, обукао и долетио у школу.

Кад је стао пред инспектора, лелујао му је испод носа парчић тоалет папира, залијепљен на рану послјије бријања. Још на неколико мјеста по лицу били су залијепљени исти фластери, кроз које је благо пробијала свјежа крв.

„Не интересује ме твој час. Бјежи ми са очију!”, рекао инспектор, а онда је ушао код мене и добро ме изгредио због изгледа наставника математике, којег сам послјије звао на разговор.

Очитао сам му буквицу, запријетио са двадесет одсто одбитка од плате, дисциплинском комисијом и могућом суспензијом, ако овако настави. Викао сам и нервозно ходао по канцеларији, а математичар ме само гледао. Пустио ме да се добро издувам, а онда сасвим смирено рекао:

„Директоре, ја сам ти данас био крвави радник!” – причао је директор школе у мом мјесту.

Да је мој шеф којим случајем дошао и рекао ми да сам неподношљив, можда бих реаговао слично као тај математичар, мимо оних размишљања да сам себи дам отказ. Можда бих мом шефу рекао да сам добио жуљеве од компјутерске тастатуре, да ми је један пршљен на кичми сломљен од предугог сјеђења на столицу, да сам зарадио вртоглавице од промоција књига и локалних писаца, те да ћу убудуће, ако ми се само обрати, скочити са трећег спрата и да ће послјије у новинама писати да је познати писац Ламек Ћисум извршио самоубиство због вертикалног мобинга.

(Одломак из рукописа *Недоказиве истине Ламека Ћисума*)

Жељка Аврић

ГРАНИЦЕ

РАСПЕЋЕ

опрости боже опрости
што сам од крви и кости

што сам оно што јесам
гладан несмирен бесан

листак чудесног ткања
од ветра светлости сања

који у крлетки жића
чезне слободу бића

уклет од радости јада
између лета и пада

од првог греха бездна
до невиности звезда

јагње у вучјем крзну
што се постањем дрзну

да разапет сад и до век
останем само човек

РАЗМЕЋЕ

ако сам ти
ломио ластар

ако си ми
рушио гнездо

ако сам те хлебом за око
ако си ме каменом за зуб

ако смо се у коштац за вратове
ако смо под грло за нишан

којим смо то језиком раније говорили
када се сада не разумемо

РАСКРШЋЕ

сви твоји путеви
воде тамо где треба
чак и кад се завршавају

јутра ти слуте немире
кораци прашину
пресрећеш стазе под месечином
и неосветљене дрвореде

погледом отвараш капије, спушташ мостове
ослушкујеш тренутак у времену
из сваког рама излазиш као из тесне хаљине

раскршћа памте твоју сенку и све твоје изборе
неистражени предели се радују твом доласку
у доба првог цветања и последњег опроста

сневна и сновиђена
чувај те светове у себи
откривене и оне које ћеш тек наћи
сва острва нас Робинзона

када зајазиш све пустиње
и приближиш супротне полове
сачекај ме на раскршћу

поћи ћу и ја са тобом

РАЗВОЂЕ

ми смо пролетња бујица
тесно нам корито
преблизу обале

камџија нас небо
мамузају облаци
таласи нам неукроћени ждрепци

ми смо муљевити наплав
у ћутању које подгриза темељ
где вирови вребају као лихвари

докле нам замах досеже
рушимо мостове
изједамо се у тишини

Зоран Гужвић

ВОЗГЛАС

Ништ је насртљивац.
У свету који врви од зла
беспредметно је учено надметање
са махнитим Танталовим мукама
свакодневног жуђања.
Време измиче.
Запечаћена сушт заштитништва
неће чекати да несметано узрастемо
до дотицаја унутрашње силе
изображења.
С каквом понесеном занемелошћу,
с каквом родном речју молитвено
подареној најживљем осету Непропадљивог
се храбро може поћи у свет, бој, љубљеност?
Казати само једну једину реч,
породиљу прећутаних преданости,
милост мира у простоти срца,
која не страхује од завереничког
дошаптавања повести и судбе.
Или примити бар једну једину Реч
у заветној тишини умилоствљења
с којом се може у беспућу приметити
траг устремљеном предумишљају
смрти тренутне.
Измиче време
а треба рећи тек једну Реч
која од нашег бића узима
прослављано Слово твоје боје гласа,
која ће задржати наш лик у Именима Живих,
Реч која би да слави вечни живот
чувајући с подједнаком пажњом
помисао на срећу, љубав, страдање и бесмрће.
Можда нећемо ни дочекати
да изговоримо расположиву кротку љубав
у ватреној дозрелости благовољења
јер

Незаборав је тек васкрсли Слог душе
у славословљу вечности,
Успомена је тек благовесник нашег
говора у ризници божанских добара.
Тајновођена, сабрана у мањку датости Овдашњег,
у мртво слово гнездиште уздања усељава.
Тај возглас
уек у науму земном,
уек у предусретљивости исхођења,
за кога не мора да зна нагост
двовлашћа несамерљивости и смрти.
Кажи ми једну једину Реч
(и прозборићу ти једну једину Реч)
која неће жалити за недосегнутим
Даром исцељења, јер бескрај је љубављу
однеговано миловучје Последње Речи.
Где нас удубљеност у себе саопштава
напоредо са искорак крстоносним,
велике и невидљиве ствари по добру
нас памте.
Грчим се, ослушкујем, препорађам
Реч по којој ћемо се препознати
у патњом претпостављеном безмерју,
уливам своју исповест у свевишњу
притајеност овешталих израза.
Оберучке ишчекујем Реч
која би објаснила моју неизговорену
и сулуду намеру да оданост незабраву
откријем у осећају Дарованог
или
осећај незаборава откријем у оданости
Дарованом.
Измиче време.
Призивам, загледам, улепшавам речи
које се не боје пада, ћудљиве речи
заљубљене у сан пророчки,
саморазумљиве, приступачне сваком
ко окреће и други образ Горопаднику
невидљивом.
Време измиче.
Реч нехотице поднебесно изговорена
постаје стварност која је једном била дар,

затим твар и најзад мој тобом ушушкани
наслут.

Обраћањем помној простоти срца
зачути глас који налази место у старом Сасуду
нове Суштине, после које се више бесомучно
не трага за Долином Златном.

Једна једина Реч по којој ћемо се препознати
у трептају олисталом на Дрвету Живота.
Ишчекујем да биће се чује као реч праведника,
као вокали бајалице усредсређене на здравље
и прележано вековље.
Измиче време.

И даље изговарам насумице свесрдно самство
којим би се стварност открила у слави
неусловљеног Сједињења.
Вечност је распремљена за нашу чуварност речи.

Стамен Миловановић

НАДМЕТАЊЕ

Кад би шумару досадило да се ломата по планини, да у заседи чека гороломце, дојадила осама и тишина шуме, кад би се ужелео људског разговора он би, као тог дана, сишао с Пасјаче до Шупље стене, сео у хлад огромне камене громаде на заравни стрме падине, двогледом пратио како се, свако својом страном, подупирући се и помажући тојагама, пењу ка купастој стени Драгомир Гуга и Јоле Цуца..

Истовремено стигоше на зараван, климнуше главама један другом и њему, уморно и тешко дишући седоше свако на своје место.

– Овија брег како да сваћи дан расте... Све ми се чини да је поголем сага него њекња. – хукну Гуга.

– Није, чоче, височији, но ти се ми, мој Гуга, свакијем даном смањујемо – уморно се осмехну Цуца, опружи десну ногу, навали се на леву страну, налакти, па десном руком из џепа извади дуванкесу. – Ела, чоче, да смо тамо по један цигар. Донијели ми они моји из старог краја мрву колико да ме жеља мине. – исправи се, на цигар папир стави дуван, а кесу пружи Гуги. – Вјерујте ми, људи, сваки ми се дим за душу ка мед лије-пи.

Гуга узе кесу, с два прста захвати из ње колико за добру цигарету, стави га на длан, зачкиљи на једно око, загледа га и омириса.

– У свијету нема дувана ка` што је у Никшићком пољу. Је л' де, чоче? – Цуца поносно упре поглед у једног, па у другог.

– Тутун како и сваћи тутун – Гуга равнодушно замота у папир цигарету, лизну је уздуж, овлажи га врхом језика и залепи. – Чури и трује овија од куде Никшић како и наш дубовсћи. – пружи дуванкесу шумару.

Цуци се лице смрачи, набра чело мрштећи се, силом се на-кашља, љутито кресну палидрвце о шибицу. Фосфор плану и одмах се угаси. Он извади друго и запара по кутији. Замириса сумпор, затитра пламичак и угаси се пре него што га захвати подневни лахор с Пасјаче који се спуштао падином преко Шупље стене милујући широко зелено поље под њом.

– Не арчи си за џабе шибицу! Сас моју ће ги запалимо. – Гуга из своје кесе извади кремен, труд и огњило. Стави мрву

труда на кремен, стисну их палцем и кажипрстом леве руке, кресну десном кресивом неколико пута ивицу кремена, и танак, модар и миришљави прамичак дима, као да из Гугиних прстију никну, изви се лелујаво у вис. – Моја машина ни на кошаву не мож' да омане – надмоћно се насмеја, ватром зажарени труд стави у врх цигарете, задовољно увуче први дувански дим и за-кашља се старачки.

Од његове цигарете припалише и они своје. Пушили су ћутке загладани у предео под собом. Под њима; подпасјачко поље, добричка равница и пусторечка котлина, као заталасана недозрела пшеница, преклапају се једна у другу и утапају у питомину моравске котлине. Кроз прозирну измаглицу, у даљини, око њих модре се обриси Радана, Кукавице, Суве планине и Јастрепца, као рубови огромне црепуље у којој раштркана и измешана шопска, црногорска и мораваска села белином и црвеним крововима шарају, небеским вршником поклопљену, по-негде тек заруменелу кору зелене земаљске погаче.

Гуга је сузним погледом гледао своје, у котлини полегло, Дубово око кога су се у круг на брдима беласале црногорским живљем насељене куће Дебелог Луга, Кара, Момчилова и Коњарника. Сећао се очевих прича о времену када су та села градили Црногорци што су се из околине Никшића и Данилов града у топличку равницу насељавали, заузимали плодне њиве, пашњаке и државне шуме на које су Дубавчани одувек бацали погледе и као своје их користили. Од тог времена они су били присиљени да са досељеницима деле државну утрину и да на њој заједно напасају стада.

– Бре, бре; како обруч бачву сте нас стиснули. Око Дубово сте на сваку чуку село направили. – не издржа, рече кивно.

Цуца осети горчину и прекор у његовом гласу.

– Нијесмо ође из бијеса и незвани дошли, чоче, но нас је голема мука наћерала...

– Ма, знајем ја, с'лте си вревим – пожуре постиђено Гуга, трудећи се да му глас буде што питомији, топлији и саосећајнији.

Од кад су стасали да могу сами своја стада да напасају, Гуга и Цуца су се годинама скоро свакодневно сретали, дружили се и на Шупљу стену пели, причали, спорили се, надмудривали, свађали и неосетно старили. Нису ни осетили кад су постали најстарији чобани, чија се реч поштовала и без поговора извршавала. Сами су разрешавали ситне неспоразуме и зађевице између коњарничких и дубовских чобана, спречавали у зачетку да се младеж не закрви. Са Шупље стене, као са каквог престола,

одозго, осматрали су стада и на чобане пазили. За разлику од других Дубовчана који су у наполицу радили црногорска имања, или им косили ливаде, окопавали кукурузе и жели пшеницу у надницу, али се са Коњарничанима нису дружили, а још ређе у родбинске везе ступали, притајено их због тога мрзели, Гуга је према Цуци осећао поштовање и гајио право и искрено пријатељство.

– Црногорац, чоче, вазда воли да је на вр'у. Да на вријеме види ко му у кућу и с каквијем намјерама дооди. Ваша, шопска, села су ја ли у каквој алузи, ја ли у равници. Свака шуша може да ве изненади и заскочи. Ви, богоми, ка да сами себе другима потурате, јали се и од својих кријете... Богоми у нас није тако; Црногорац ти је вазда јал на вр', јал под земљу...

– Ел у Србију... – заједљиво ће Гуга.

– У Србију, богоме, ал јопен на вр' – Цуца се клокотаво насмеја. Примири смех па помирљиво, као да се правда, настави: – Свуђе нас има, и ниђе нијесмо образ свој оцрњели. Све смо ти виђенији од виђенијег...

– Леле, све мој до мојега... Има ли, бре Цуцо, неки наш да је поголем од вашога?

– Сви виђени ваши су, јопен, богоми, наши...

– Какво, бре, тропаш? – Гуга тојагом љутито удари о стену.

– О, чули ти ово шумару!.. Ја тропам?... Па, нијесу ли ваши Немањићи, Карађорђевићи, Карацићи, Милошевићи, па и ови садањи прешједник из нашијих гнијезда излећели, а?

– Како си запел, ће буде да је и покојни Тита бил Црногорац

– Може бит, чоче, може... Имало је нашијег који су се мували и по Загорју. Вељоме, може бит да му се неки наш мајци примака кад би онако умјетан и уман ...

– Ете ви и њега, сас алал – Гуга ће помирљиво.

Цуца осети да је Гуга на корак од предаје, па још ватеније, изазовно навали:

– Нијесте ви ка ми... Ни ора ви нијесу ка наша. Ви, чоче, преплићете, везете и заплићете ногама, залићете се три-четири корака напријед, па се врнете два-три унатраг, мотате у мјесту и поскакујете, па се јопен затрчите. По' вам године треба да се са мјеста макнете. Држите се једни другим за пас ка' да би свако, сам да је, пануо. А ми; ка соколи! Поскакујемо ка да би у вис полећели...

– Леле, леле, па тој ли је некакво играње?! Рипате у трупац како да ви стршљени за дупе апу. Немате ни дудуци, ни гајде, ни... Сви рипате и сваку песму на исту арију, као козе кад вре-

кају, ко бајаги певате... – Гуга нагло ућута свестан да је претерао, уплашен да ће му се пријатељ стварно увредити.

Цуца поче надмоћно да се смеје, савлада, пригуши смех па помирљиво рече: – Свак игра и пјева онако како умије и како му је најљепше. Ја само велим да су наше ђевојке и момци.... Их! – не заврши само диже руку високо изнад главе.

Гуга га никада није чуо да о Дубовчанима нешто лоше казује. Хвалио је Цуца и једне и друге, али је своје пуштао бар стопу испред. Гугу су поређења љутила, а та стопа испред болела га, иако се ретко, као тог дана бунио и био расположан да своје Дубовчане брани.

– Младиња, како младиња. Свака је убава. Сас мерак човек да гу гледа. Ама, ваша је некако танка, како грснице, како притће за патлиџанће. Убави за гледање, ама, некако несу за работу. Кад нешто потешко узму у руће, стра човека увати да се у струк не прећину. Овија наши, ако су доземци, широћи су у плечће, мож ги товариш како циганско могоаре – па ће да понесу...

– А, богومه, грешиш, Гуга! Јесу наши танки и високи ка борови и јеле, али ти је све то, вељоме, чврсто ка они твој кремен камен којим ужегосмо цигар. Ем високи, ем јаки, ем лијепи и паметни ка... Такије памети није у вас цијелом свијету не можеш наћи. – Цуца помисли да је мало претерао, али поносно диже браду.

– Јок!.. Јок, море. Не мож све твојо да је поубаво, попаметно и појако!

– Ја не велим да и ваши нијесу паметни. Само... У нас свако дијете зна ко му је ђед, ко прађед, прадедов ђед и његов прађед... Неки, вељоме, и до Немање знају своје поријекло и корење. – Цуца се занео у набрајању.

– Јок, море!.. Белћим и подалеко памту; чак до Адама и Еву. Гуга се удари шаком по колену клокотава се смејући.

– Може бит. Нијесам се распитива – насмеја се и Цуца.

Шумар је све време слушао њихов разговор, мирно пушио, упијао њихове речи и изразе. Наизглед неспојиви несклад и архаичност гргоравих, кликтавих, заобљених и мазних, гребенастих и осорних, умекшаних гласова одзвањали су у њему богатим сазвучјем тонова као пролећно кликтање, пој и цвркулт птица. Обично се није у расправу уплитао. Знао је да ће то потрајати док последњи сунчев зрак не климне и падне преко Пасјаче, да ће тада устати и поћи свако низ своју падину, љути један на другога, до новог дана у коме ће се опет наћи на Шупљој стени, разменити дуванкесе и изнова започети старе расправе и препирања.

– Слушам вас годинама. Увек се препирете и расправљате као да истим језиком не говорите... – шумар је наједном, ни сам не знајући зашто, пожелео да их на жешћу расправу подбоде.

– Па и не говоримо истијем – Цуца ће.

– Како, бре, не вревимо?! – лецну се Гуга.

– Тако, чоче. Ја зборим српски црногорскијем, а ти, вељоме, српски србијанскијем. – Цуца поче поносно прстима да суче и увија леви брк.

Гуга га је гледао збуњено, затечен и изненађен, гутао је ваздух, шумно га жвакао и муљао по устима:

– Ал` се, па, разбирамо... – процеди.

– Разумијемо се, али, ови наш српски је...– заћута видевши како се Гуга штрецну као да је гологуз на коприву сео.

Шумар се уплаши да их расправа о говору не скрене са стазе којом су пошли, којом је и он волео да иду:

– Не могу да вас разумем. Зашто једном заувек не рашчистите чији су и који су бољи? – врати их на почетак.

– Како, чоче, кад Гуго код очију не види? Добри су и Дубовчани, не велим да нијесу, ама су моји Коњарничани за зеру испред...

– Ма јок, бре!.. Ти си ћорав. Не може да ти се докаже... – Гуга се отимао, бранио своје. – Има ги разни и наши и њини, побољи и погори – додаде помирљиво гледајући у шумара као да тражи његову подршку.

– То је бар лако утврдити. Одаберите најбоље момке па нек стану једни другима на белег. Нека трче, бацају камен с рамена, надскачу се и рву. – предложи он.

– Е, та ти ваља, чоче! – спремно дочека Цуца. – А ђевојке? – сети се и њих.

– Па и оне нека се обарају, нека рипају и нек се грабају! – иронично ће Гуга. – Женске, бре, нека покажу која поубаво плете, везе, преде и поје...

Цуца се замисли. Набра му се чело као бивољу кожа кад га вук изненада нападне, из заседе заскочи:

– У свијем тијем женским работама, признајем, ваше су ђевојке уметније... Е, а нашијем, вељоме, нема равна у нарицању! – сети се. – Ето, нека се ђевојке у тужењу огледају – радосно ће.

– Леле, зар у тој?! Луд ли си, море? Куде се па за тој чуло?. На младос ли несрећу да окамо?! Јок, бре! – Гуга баци опушак и ногом га љутито нагази.

– А, што, чоче, не смијете у нарицању? Има ли ичега љепшег и часнијег на овоме свијету но кад чоека лијепо ожале и

окукају. Лијепа тужбалица ти је ка' најљепша сватовска пјесма. Нека твоја ђевојка нариче за тобом и твојијем, а моја за мојијем чојством и јунаштвом.

– Јок, јок и јок!

– О! А ти се, канда, јуначино, плашиш умријети? Видим ја. А ја би, Светога ми Василија, волио у ови час од куршума јуначки погинути. Би Светом Василију с пјесмом у госте отиша. – Цуца устаде и испрси се.

– Па дај да те одма утепам сас шумарову пушку – предложи Гуга и пружи се ка њој.

– Остави то, ђаволе!.. Није исто, богоми, од братске, ка од душманске руке погинути. Но се ти бојиш, Гуга, да ћете у ту жењу бити потоњи. Нема нама Црногорцима равна у свијету кад неког треба да опјевамо јал ожалимо! – Цуца подиже тојагу у вис и размах се као да небо буши над собом.

– Жалос' је жалос' Не мож да буде поубава и потужна. Или гу има, или гу нема. Најголема је кад гу туђи уши не чују. На мен ли ће вревиш. Цел живот с'лте гледам умирање и гинеж. – Гуга гурну тојагом омањи камен који се откотрља низ падину прескачући травнато бусење, грабово жбуње и папрат док не улете у густиш трњака.

– Па да се и у тијем огледамо, чоче, па ћемо виђет – зачикао га је упорно Цуца.

Гуги бразде изораше чело: – Стра' ме, Цуцо, да се после не потепамо. Вије Црногорци сте много тесни у груди. За лечка рипате човеку на главу...

– Не, богоми, но само свој образ умијемо да бранимо. Оца му ко лаже...

– Море, пурљиви сте. Од стра' сас револвери пуцате – Гуга је терао своје.

Цуца је гутао ваздух, скупљао усне и кашљуцао као да му је киселица застала у грлу, ударао тојагом у земљу, никако да дође до даха.

Гуга је осетио да је погодио право место, па појача притисак: – Сас кога год сам Црногорца продумал, сваћи вреви да је из Црну Гору овам' побегал јер је там' барем једног Турчина утепал. Колко сте ги коца потепали. – не заврши јер Цуца сажвака горчину, прогута је и дође до даха.

– Јесмо их, вјере ми, поубијали тушта и тма, да им се броја пребројати не може! – поново диже тојагу у вис и загледа се у врх Пасјаче.

– Па за што сте таг у Србију бегали. Што си дома не седесте?

– Имало је тог пасјег накота ка плијеве... – Цуца се опет за-
кашља и поче нервозно да мрда брковима. – Ето што, чоче; кад
овца лијарка потрчи неђе, за њом потрчи и цијело стадо, мој Гу-
га... Прича ми је ђед Јоко; кад један наш пође за Србију, крену-
ше и остали из његовог братства, све један другог претичући да
им ко срећу не уграби. Остависмо гробове прађедовске, ка' да
нас је ође чекао мед и млијеко. А оно; сиротиња и ође ка тамо.
Тамо мало виша, али ође и виши поса` за чоека...

– Па јес, мора грбина добро да се потури. – Гуга се надао да
је Цуца заборавио на надметање.

Вероватно је и шумар тако мислио јер запретану ватру по-
ново распали: - И кад ћете у име Бога?

– Ја велим; у другу неђељу, ако Гуго смије...

– Кој, бре, не сме?! На чикање Срби рипају сас голи груди
на нож. Ти ће ни чикаш! Ће видиш ти од које се дрво ложице
праву – Гуга претећи заврте главом.

Цуца усуче прстима леви брк: – Дођи у неђељу да нам бу-
деш судија – рече шумару, окрену се и пође низ своју страну. –
И ђевојке! – викну силазећи с брда не окренувши се ка њима.

Гуга сачека да он одмакне, па и он крену својом страном
мрмљајући: - И за кукање ће видиш кој је побољи....

Шумар их је погледом пратио све док се мали облачићи
прашине које су они за собом дизали не стопише са сивилом
путева којим су један ка Коњарнику а други ка Дубову, старач-
ки погурени, одмицали.

*

До уговорене недеље ни Дубовчани, ни Коњарничани нису
своја стада изгонили подно Пасјаче. Напасали су их на својим
ливадама и стрњикама, далеко једни од других. На обе стране
настаде договарање, препирање и свађа ко је од младежи и за
шта најбољи. Момци су се рвали, надскакивали, надбацивали и
утркивали а почесто и за гуше хватали доказујући ко је најбо-
љи. Девојке су по васцели дан нарицале и кукале у забранима,
далеко од села, у стајама док су стоку намиривале, под чергама
у креветима тужбалице шапутале и бирале најтужније речи и
изразе, кријући једна од друге, са најпознатијим сеоским нари-
качама вежбале и њихове тужбалице упијале.

Првих дана, домаћини се у младалачка договарања и пре-
пирке нису мешали, али кад чуше да част и образ села треба да
се брани, придружише им се и изабраним такмичарима почеше
своје савете и искуства да преносе. Сви су гледали у небо и Бо-

га молили да им лошим временом светковину намерно не поквари.

*

У недељу, од раног јутра, на травнатој утрини испод Шупље стене почеше да пристижу Дубовчани с једне, а Коњарничани с друге стране пропланка. Весели и узбуђени, празнично обучени као да у сватове иду. Неки дојашаше на коњима, многи се довезоше коњским колима и чезама, а ини пристизаше пешице. Притиснуше свако своју страну остављајући празан простор на коме ће се такмичење одвијати. Чобани притераше стада оставише их да се измешају па и они дођоше да гледају. На обе стране, они имућнији zaloжили ватре па на њима пеку заклане браве и прасад. Други донели од куће погаче, заструге с кајмаком и сиром, ибрике с ракијом и вином, наздрављају једни другима, Гуги, Цуци, својим такмичарима, храбре их, не сумњајући у своју победу.

Дође и шумар. Назва Бога и једнима и другима, оде до средине ливаде, позва Гугу, Цуцу и њихове такмичаре на договор.

– Слушајте ме добро; ономе ко победи мора се признати да је бољи. Не смете се свађати и подваљивати јер ако једни почну, за час може да плане... А ја ћу, Бога ми, ако морам овом пушком судити.

– Да не буде после; деца ћиселице јела, а на стари трну зуби – упозори их Гуга.

– Само поштено, ђецо, па ком опанци, ком обојци. – сложи се Цуца.

– Тркачи нека пођу са мнош, а остали нека се склоне – одведе их шумар на почетак ливаде. – На мој знак трчаћете до оног дуба. Ко га први дотакне, победио је. – рече им и лаганим кораком оде на супротни крај ливаде до дрвета којег им показа.

За то време и с једне и друге стране ливаде наређаше се сви и као тарабе омеђише стазу.

Шумар подиже у вис руку, престаде жамор и све се главе окренуше ка тркачима који су напетом чекали на знак. Он спусти руку. Истовремено оба полетеше као из праћке избачени. Загламише с обе стране:

– Полећи, соколе!

– Не дај се, Стојане!

– Запни, Мијате!

– Уграби га, синко!

У почетку трчали су упоредо, а онда Стојан као да посрну, изгуби корак и поче да заостаје. Мијат први дотаче дуб и утрча у гомилу раздраганих Коњарничана. Чули су се узвици одушевљења, честитање и неколико пиштоља запараше пучњима небо над Дубовчанима ка којима је Стојан покуњено ишао.

– На лајно сам нагазио, офузну се, па он... – ширио је немоћно руке.

Коњарничани су на раменима носили Мијата славећи.

Кад се утиша славље, поче надбацивање камена.

За мало надбаци Коњарничанин. И њега су носили на раменима.

– Шта сам ти река` – Цуца намигну смркнутом Гуги. – Јуначни сте и ви, ама смо ми, чоче, за зеру...

– Ће видимо... Море, ће видимо... – Гуга је с напором гутао ваздух кроз једом стиснуто грло.

Подне је било поодмакло кад Дубовчанин надскочи коњарничког скакача. Живнуше и Дубовчани и неколико прангија праском огласише победу. Нудили су комшије ракијом и вином, измешаше се једни с другима, хвалише супарничке такмичаре а нове погледима одмераваше и процењиваше ко ће победити.

Кад се сенке издужише на три корака, опет се раздвојише и ослободише место на коме ће се момци у коштац ухватити.

– Виђи јада, немам га за шта рукама ухватит. Спрдате ли се ви то са мнош, јали бољега није међу вас? – соколио се Вукалица гледајући ониског Милана.

– Сагни се, море. Ја сас такве притће ораси бувам – узврати овај. – Стра ме, брале, да те на пола не пређинем кад те стеснем. – раширених руку чекао је да се високи Вукалица погне.

– 'Ајде, јадо, кад морам. Приста сам, па ми није, образа ми, одустајат. А, би, Светога ми Василија, да нијесам Цуцу обећа`. – саже се невољно Вукалица.

– Не блебећи ка нека женетина – подвикну на њега Цуца. – И Томо би височији од њиовог, па га ови надскочи.

Ухватише се момци у коштац. Вукалица оподиже са земље Милана, замахну да га баци, али се овај спретно дочека на ноге чврсто га држећи око струка. Покуша још неколико пута без успеха. Схвати да се носи са искусним и стаменим рвачем, примири се чекајући спремно његов напад.

Момци су се носили, упињали и вртили у круг пред узбуђеним посматрачима који су се запињали и повијали онако како су то ови чинили као да се и сами са невидљивим и жилавим противником обарају. Чуо се само по који уздах кад би неко од момака мало поклекнуо. Зној им је оросио чела, мокре кошуље

им се лепиле за набрекле мишице. Време је одмицало, сенке су се издужиле за још један корак, а они су се и даље држали један за другога.

– Да прекинемо, људи, видите да их је пијена попанула – предложи неко од Црногораца.

– Јок море. Ће се обарамо до јутре ако треба – Милан крену десном ногом да леву Вукалицину поткачи, али је овај спремно изначе. Милан му приђе. Припи му се уз тело, подиже га изненада, па падајући с њим на своја леђа, пре него што дотаче земљу, нагло изви тело и баци Вукалицу на плећа. Овај болно јекну треснувши о ледину.

Дубовчани цикнуше од радости. Опет се огласише неколико прангија. Коњарничани су збуњено гледали у ониског Милана и нису могли да дођу себи од чуда.

– Е, алал ти вјера, јуначино! Благо мајци која те родила. – Цуца пружи руку задиханом и осмехнутом Милану. Потапша га по широким плећима а у очима му се читала неверица. Погледом потражи Гугу који је поносно уздигнуте главе мерио висину Пасјаче.

Кад се комешање и радост Дубовчана стиша, шумар позва нарикаче. Митра и Стојанка приђоше.

Гуга се прекрсти и некако смањи, чинило се осмехнутом и у победу сигурном Цуци. И би му га, наједном, не знајући ни сам зашто, жао.

Обе нарикаче почеше у исто време да наричу. Шумар је једним увом слушао Митру а другим Стојанку:

– Полећела врана тица, врана тица са планине Кукавице – куку мени! Она језди Пустом реком, преко поља и долова – леле мене! Преко поља и долова до Пасјаче зле планине – јао мене! Ај! Ај!.. Ја је гледам са камена, са камена Шупље стене – куку мене! На чију ће кућу пасти, црна тица злослутница. Ко ме ли ће црне гласе – леле мене – донијети! Чију ли ће – куку мене – кућу сада зацрњети!? Ај! Ај! Ај! Чије ли ће братство сада закукати!?

Гуга је погурен, брадом ослоњеном на тојагу, чуо само Стојанкин глас који му је на очи навлачио маглу и мутио поглед а на груди му, чинило му се, све теже пасјачке стене товарио.

– Леле Гуго, леле домаћине, оров ладе испед кујћу нашу! Леле! Леле!.. Узреле су шљиве ране, ал ги нема кој да бере! Каце нам се расточиле, ал ги нема кој притегне! Леле! Леле! Кућа нам се накривила, пенцери се покршили, домаћин се потикао – куку, куку! Куку Гуго, домаћине, оров ладе испред кујћу нашу! Ој! Ој!...

Цуца је, истурене браде, слушао и ишао за Митриним лелујавим гласом.

– Врана тица, злослутница, крикну двапут, крикну три пут – Јао мене! Па полеће Коњарнику – црна ли сам! Коњарнику, несретнику – Ај! Ај! Ај!

Она слеће на кров куће – црној мене! На кров куће Јола Цуца – јуначине! Благош њему – леле нама!

Митра расплете плетенице, угарком са угаслог ватришта нагави лице, пепелом се посу по глави и још тужније поче да нариче.

Подстакнуте њеним тужењем придружиша јој се, лелечући, девојке и све жене из Коњарника трудећи се да што гласније и бираним речима дочарају Цуцину доброту и јунаштво. Зачу се писак и невешто дечје нарицање.

Дубовчанке, као да су само то чекале, као по договору, почеше Стојанки да помажу, оплакујући и кукајући прво за непрежељеним Гугом, а онда се кукњава устали и за најближим умрлим својима.

Мушкарци су немо, устрептало и сузних очију жвакали и с напором гутали тужне и тешке речи које су падале по њима као капи летњег, изненадног плјуска. Прво залелекаше, пригушеним и скичавим гласовима, они најосетљивији на туђи бол и жалост, они што им се сузе зајезере у погледу чим неко залелече, али кад видеше како се и осталим мушкарцима од напора да се уздржа груди надимају, пустише слободно гласове и као жене почеше да наричу и лелечу. Залелекаше и сви мушкарци у глас, почеше песницама да се ударају у космате груди и седе главе. Разлеже се лелек и писка подпасјачком утрином. Измењана стада оваца и коза су блејала, мекетала, коњи њиштали, биволи и говеда рикала и роговима на букова дебела насртала. Пси су лајали и злослутно једни на друге режали и зубе кезили...

Шумар се у чуду нашао. Трчао је од једних до других и покушавао да их заустави и памети дозове:

– Аман, људи, браћо, шта вам је! Јесте ли сви полудели?! Престаните, ако Бога знате! Народе! Шта вам је, народе! – ви-као је колико га грло носи, али га нико није слушао. – Чује ли ме неко?! Престани да кукаш, народе!

И Дубовчани и Коњарничани наставили су да лелечу и кукају, гласови су им се преплитали и мешали, мешале се шопске и црногорске речи и све је теже било разазнати за ким и зашто, над чијом несрећом и злом судбином наричу. Уплашен да се лелек и кукњава у неко веће зло не изметне, шумар опали

пушком изнад њихових глава. Кад се пушка и други пут пуцњем огласи, кукњава нагло престаде.

Збуњени, као да се из тешког сна буде, људи су трепћући стајали и гледали једни у друге као да се први пут у животу виде, као да су тек прогледали.

Гуга и Цуца гледали су упитно у шумара и чекали да каже свој суд.

– Умете лепо да кукате и наричете и једни и други. Душу ми искидасте. Мало је подпасјачко поље за толики лелек и сузе. Верујте ми, до неба се чуло... Ко је бољи? Е, то вам сад не могу казати. Морам да се смирим, да размислим... Казаћу вам другом приликом, кад ме пут опет овде нанесе. До тада се стрпите – забаци пушку као обрамицу на раме и оде помало пијаним, лелујавим корацима.

Сви су гледали за њим отворених уста, разочарано.

– Виде ли ти Цуцо, мајће му га спалим, какво нам овија напраи.? За лечка нас не завади. – Гуга плуцну кроз зубе.

– Јес' оца му очињег. Побјеже јуначина. Извуче гузицу – отпљуцну и Цуца.

– А што ћемо саг, какво ће да правимо?"

– Што ћемо, велиш? Ништа друго, богуми, но оно, чоче, што смо и прије...

Неко од Дубовчана засвира у дудук. Прво тихо, стидљиво, а онда све гласније и веселије. Дубовчани почеше да поцупкују у месту, а онда се ухватише у коло. Стојанка је ситно преплитала ногама као да неку замршену шару везе по зеленом, травнатом платну.

Гуга погледа ка свирачу, па потрчкујући пожури да се за крај вијугавог кола ухвати.

Цуца заврте главом, осмехну се, окрену и пође ка коњарничком ору, у коме је Митра већ, руку подигнутих у вис, поскакивала као да би полетети хтела.

Владимир Конечни

ДУША КАФИЋА КЕРВИДЕР

Нису је звали госпођа Валентина, ваљда зато што је била чистачица, Рускиња која је и после толиких година живота у Талину врло слабо говорила естонски, али ни Ваља, јер је имала осамдесетак лета и снежно белу косу. Међутим, било је очигледно да су студенткиње које су радиле у кафићу Кервидер поштовале Валентину и чак је волеле на свој северњачки уздржан, али искрен начин. Једног касног летњег поподнева, кад сам био једини гост, плавокоса Кадри, једна од естонских девојака које су два-три пута у седмици радиле у кафићу, иначе апсолвент семиотике, која попут мене није подносила Умберта Ека, а волела је Итала Калвина, рекла ми је да је Валентина „нежна душа Кервидера“. Тај опис је саму Кадри толико дирнуо да је засузила, повукла лош потез коњем и ускоро била немилосрдно матирана. Тиме је још једном доказано да се свака лепа реч и добро дело кажњавају.

Пошто ми је стан био педесетак метара од Кервидера, уз стрму средњовековну улицицу, био сам чест посетилац. И поред тога, ретко сам имао прилику да прозборим коју реч с госпођом Валентином, како сам ја мислио о њој. Не знам зашто, али кадгод бих дошао, поручио увек исти кинески чај и сео у своју удобну фотељу уз најлепшу лампу, Валентина би већ била завршила са чишћењем малог кафића и прањем судова, те тихо седела за својим омиљеним сточићем, прелиставајући новине *Молодая Эстония*. Веома често обртала је странице, напред па назад, као да су је само слике интересовале, непрекидно шушкајући. А после уобичајених двадесетак минута с новинама, кад се спремала да пође кући, од гдегод да се Валентина налазила у кафићу допирало би гласно шуштање и шушкање, шушањ за шушњем. Некакви папирићи, пакетићи, пластичне и папирне кесице и кесетине – све је бучно шушкало, док је Валентина паковала, па распакивала, па поново паковала разноразне замотуљке. Понекад, кад је било мало гостију, а Кадри пустила класичну музику једва чујно, Валентинина симфонија шушкавости била је најгласнији звук. Мала растом, погурена, спорог хода, у просторији са дискретним осветљењем – од Валентине би се

видео само свеж снег њене косе. Кретала се овамо-онамо као какав шушкави дух.

Није ми био познат садржај тих разноразних пакета, већих и мањих, утолико пре што нисам ни желео ни могао да замишлим да Валентина поткрада кафић. Кад сам једном приликом околишно упитао Кадри шта то госпођа Валентина пакује сваки пут после рада, строго ме је погледала и рекла да она не би узела ни комад јефтиног сира са острва Сареме, а да претходно не затражи дозволу. Закључио сам да Валентина у кафићу добија храну која би иначе била бачена. Тешко је старима и сиромашнима, нарочито ако су честити, а мучно је и посматрати их.

Господин Раиво, власник Кервидера, био је загонетан човек који се ретко појављивао, ваљда зато што је имао и неупоредиво уноснију кафану на најпрометнијем тргу. Кад сам десетак година раније први пут сишао у тај подрум, тадашње Кервидерке, студенткиње кафецијке, казале су ми да је кафић добио име по пивници из седамнаестог века, првој у Талину, која се налазила у близини. Увек сам сумњао да је пивница отворена тек у седамнаестом веку могла бити „прва“: завојевачи Данци, велике пивопије, почели су да зидају оближњу цркву Св. Олафа, која се божанствено надвијала над мој стан и служила ми као будилник, још у дванаестом веку – полуропским радом Естонаца, наравно. Многи од њих мора да су пали у понор, уз језиве крике, зидајући невероватно шиљат торањ, тада највиши на целом Балтику. Човек који је отворио пивницу био је неки носталгични Немац из лучког дела Хамбурга, са острвцета Kehr wieder преко кога се протезао градски зид. На севернонемачком, та реч значи и оно што Французи зову *cul-de-sac*, а Срби, уместо сочног „дупета вреће“, имају само безазлену „слепу улицу“. Невероватно. И штета!

Кервидер није био некакав запуштен и мемљив подрум. Над њим је била мала, али господска, приземна кућа, са сеновитим вртом и пространим таваном, стара двеста година. Званично име јој је било *Vanalinna Muusikamaja*, Староградска кућа музике. Таван је био пун инструмената. У њој су се често одржавали концерти на којима су извођачи били махом деца, а публика се састојала од њихових родитеља и друге родбине. Кад би се одржавао концерт, сала је била бљештаво осветљена и покоји турист би се пењао на прсте на другој страни улици не би ли кроз прозоре видео шта се дешава. Мада деца која су свирала нису била музички наивна, савременим људима култи-

висани звук и интроспективно слушање често нису довољни: потребни су им и слика и покрет, мултимедијално дешавање. У тој згради средином деветнаестог века налазила се Крунска аптека (односно царска, руска) са лабораторијом у подруму, баш где је сада кафић. А уз врт су биле штале.

За Валентину Кервидер је био ризикантно место. У њега су водиле необично стрме степенице, по дванестак њих из два правца, са улице и из врта. Пењање је за њу представљало велики напор и стењање, чему сам често присуствовао, а силажење свакодневна могућност погибелји. Никад нисам био сведок Валентининог доласка на посао, али ми је Кадри причала. Чак и она и друге девојке које би се често пењале у врт да покупе употребљене шоље и тањире, понекад би се спотакле силазећи (Кервидер није био Мекдоналдс где гости дресирају сами себе и своју децу да изигравају неплаћене келнере). За Валентину, са њеном торбом, кесама и старачким ногама, поглед уз и низ степенице мора да је био застрашујући. С друге стране, за бар неке мушке госте, нарочито у летњим месецима, стрме степенице су биле добродошле, јер су њима севале наге женске ноге.

Постојало је и треће степениште из подрума на површину. За разлику од друга два, било је завојито и са забрављеним вратанцима на врху; водило је из тоалета кафића у гардеробу музичке сале. Једина особа која се икад пела тим степеницама све до забрављених врата била је Валентина, кад их је чистила. Једном сам видео тај ропски приказ, клечећу старицу високо нада мном на стрмим басамцима и био запањен.

Тихо сам се извинио што сам ушао у тоалет и повукао се. Не знам да ли је тај догађај оставио повољан утисак на госпођу Валентину, тек, неколико дана касније, дозволила ми је да јој помогнем при одласку кући и понесем њену торбу и кесе на врх степеница које су водиле у врт. Одатле је стазица водила до гвоздене капије на улици. Ту смо се зауставили. Рекла ми је да има праунуче које обожава, девојчицу Аљоночку, којој ће ускоро бити пет година. Па се онда стидљиво насмешила и рекла ми да има и мачку, стару и дебелу. У том моменту, госпођа Валентина је испустила једну од кеса: туп звук, моја журба да је подигнем, још један стидљив старачки осмех и уз њега, на моје изненађење, узвик, “Мама mia!” Италијански је много лакши од естонског.

Тог разговора сам се сетио неколико дана касније, једног тихог преподнева у кафићу, кад су Кадри и Трину, студенткиња музике и честа гошћа, селе за мој сто. Са Трину, високом, кош-

чатом, ироничном девојком и одличним оргуљашем, имао сам много заједничког у музичком укусу. Прво смо разговарали о музици коју Кадри пушта, па о томе да се нећемо видети око месец дана, јер се Кервидер затвара због поправки. Кадри је уверавала Трину и мене да власник Раиво не намерава да промени староталински штимунг, са удобним старомодним намештајем и минимумом осветљења – другим речима, да не намерава да почне да зарађује на кафићу. На то смо се сви насмејали, а Трину, која је живела сама и мало јела, али не због „линије”, ни из штедљивости, запитала је, „да ли то значи да ћете у Кервидеру наставити да бацате торте или се трудите да их неком утратите фрај, као што си мени ону воћну пре месец дана?”

Било ми је то годинама чудно и сумњиво, као некакво трапаво прање новца које је Раиво тим путем обављао, али у витрини Кервидера су увек стајале бар три велике торте са четири или пет редова танког теста и широкогрудог фила. Биле су то озбиљне торте, можда не баш као у Бечу, али сличног, хабзбуршког типа и укуса. Међутим, мало ко их је јео, мада је цена била умерена, чак и за студенте и понеког музичара, глумца и писца који су повремено долазили у кафић. Већина тих величанствених посластичарских творевина, правих структура софистицираног слатког, стајала је данима неначета. А правило је било, знао сам га од раније, да петог дана торта, ма колико и даље била укусна, мора због могуће инспекције да напусти витрину Кервидера.

Кадри је одговорила: „Право да вам кажем, не знам шта Раиво намерава с тим тортама које нам свима који радимо овде праве проблеме, јер стално изазивају, а...” Она је била нормална особа која је волела слаткише, као уосталом и ја, али смо се обоје уздржавали. (Да, то звучи баш како треба!)

„Али чујте шта ми се тужно јуче десило с тортама и с Валентином“, наставила је Кадри озбиљно. „Негде око пет, бане један хипер-заљубљени пар, двадесетогодишњаци из Тартуа, тако су ми изгледали, које је неко послао овде. Ваљда су тражили мрачно место. Били су у тако предсексном или постсексном расположењу да су се скоро сломатали низ степенице”, показала је палцем на степенице ка врту.

„А чим су некако атерирали, уз обострано пипкање и цмакање, госпођица у најкраћем моделу кратког шортса“ – Кадри је прстима обе руке назначила сам врх својих бутина – „дичећи се залетела ка витрини у којој су биле само две торте пред сут-

рашњи почетак ремонта, једна чоколадна и једна с орасима... али слушајте, ово је важно, обе су биле неначете”. Трину и ја смо се погледали, а она је уз смех добацила, „па шта је ту важно, то је као и увек у Кервидеру!“

„Е чекај, Трину, видећеш да није смешно. Чим су ови стигли до витрине, Валентина, која се спремала да пође кући, почела је из чиста мира да се мува близу мене иза шанка.“

На то ће опет цинична Трину, „сигурно шушкајући неким кесам!“

Кадри ју је прострелила погледом и наставила: „Не, није шушкала него се грдно узнемирила кад је она нападна герла затражила парче чоколадне торте. Валентина ми је чак на руском шапнула да кажем да је торта с орасима свежија. То, као прво, није било тачно, а друго, такво мешање у посао није личило на Валентину. Али, ја, мало збуњена и да јој удовољим, ипак сам то казала. Није вредело. Девојка је хтела чоколадну тарту и квит, у чему јој се наравно придружио момак. И тако сам исекла два парчета за њих и додала шлаг.“

Пре него што је Трину могла ишта да каже, ја сам се умешао: „Ма слушајте, све је јасно. Госпођа Валентина се надала да ће због затварања кафића моћи да добије чоколадну тарту уместо да се она баци. Сигурно је намеравала да је поклони свом праунучету за рођендан, али се устручавала, таква каква је, да тражи и објашњава.“

Кадри ме је пажљиво погледала: „Управо тако. Видим да си разговарао с њом. То ми је мило. Али ни то није цела прича. Кад је оно двоје село на канабе у углу”, показала је покретом главе, „нашла сам Валентину у кухињи ћутљиву и тужну... и ни тада није шушкала!” Кадри је застала, гледајући Трину нетремице и помало срдито. Ја сам ћутао, а и Трину.

Кад се прибрала, Кадри је наставила: „Питала сам госпођу Валентину”, први пут сам је чуо да то изусте, „шта јој је, а она ми је уз много снебивања рекла да пети рођендан њене праунучице пада на следећи дан, то јест данас, и да се надала да ће добити чоколадну тарту за детенце.“

Замишљена, Кадри је продужила: „Одмах сам јој понудила да узме коју тарту жели... захвалила ми се на свој топли начин и, веровали или не, учтиво одбила моју понуду. Рекла ми је да Аљонка луди за чоколадом, да није сваки дан пети рођендан детета, па им треба испунити понеки ђеф... и додала је, чујте сад ово, ‘а чоколадна торта је начета, не могу њу да поклоним; ми смо довољно сиромашни да можемо детету за рођендан да дамо

нешто што нисмо сами купили и што је помало бајато, али не нешто начето... како ће моја мила лепотица Аљоночка да дува у пет свећица на начетој торти?’ Тада смо Валентина и ја пустиле коју сузу и загрлиле се.“

Сви смо ћутали. Семиотичарка је имала веће срце од музичарке, а моје је било негде у средини. Устао сам и отишао до витрине. У њој су стајале неначета торта с орасима и велика округла чоколадна торта којој су недостајала два парчета. Неколико мрвица чоколаде на тацни је преостало од њих. У свом трећем оку видео сам радничко предграђе Ласнаме, неких пет километара од Кервидера, и у њему петогодишњакињу која је својим миришљавим дахом, уз труд, цичање и тапшање ручицама, успела да угаси пет свећица на минијатурном чоколадном колачу који јој је поклонила њена прабака.

Враћајући се за наш сто, видео сам два пара очију. Очи семиотичарке су биле тужне, док су се музичаркине смешиле интелигентно и помало злобно, у смислу, „добро знаш да девојчица није била мање срећна због тога што је добила само чоколадни колачић од вољене баке... па која је онда била сврха циркуса и емоција?“

Милан Бокић

СУБОТОМ НЕ ПОЧИЊУ РАТОВИ, А НИ НЕДЕЉОМ

Рат је избио у суботу око 22 сата, у раздељено доба дана, препадом на граничне карауле између Криве Паланке и Царевог Села, код бугарских међа и белог камена, што га осматрају и наше и друге стране, дабоме. Пропиштало, просврдлало, изненада, мучки, уз шкљоцање зуба. Истовремено је, као неко што затвара узицу на дуванкеси, процепано и на Драви и код Сипског канала, и граница је зајаукала, прокрварила, а ми нисмо знали (иако сам ја био на Драви), јер је брзо профирцано и зашивено ћутањем.

Ја сам био у 35-ом, непотпуно формираном пуку, а мој брат, бала-Живан, у нашем старом, још од првог рата познатом 12-ом пуку (колико пута сам као балавац висео око касарне у Крушевцу, кад шмугнем из села) и баш на бугарској граници, тако да смо ми касније у заробљеништву могли да састављамо петље и нити, и, да градимо причу, како је текао (и није! – него се просто ваљао) ратни вихор. По сељачкој памети и нешто школован, могао је свако избрзно да од нас конта, а поготову после оне шараде и нашег авантуристичког пута са поручником (да кажемо: господином поручником) ја се дрзнуо њега.

Ово што сам сакупио у причу није све моје, јер сам чуо од њих, који су то опширно и натенане разглабали у оним дугим, изгладнелим (и зажареним) очима дана, с којима смо били везани у чвор. Дакле, ово све схватите као конгломерат свега и свачега, попут шљаке какав је овај рат и био, и преламање кроз различита посматрања, али вероватно да има детаља, судбина и података, који се могу и касније ишчакати, или се сада појављују у новом светлу.

Априлски рат се тргао. Суботом не почињу ратови – јесте ли то чули? – а недељом поготову излишно је напрезати се, кад је света недеља, дан за одмор, и миша и шкопца, и намесниковог секретара или безгађаша.

Историја упорно, као учитељица-цвикерашица, то неће да узме у обзир.

Али, баш у недељу, рано ујутру, док су људи били у постељама, или у куповини хлеба, млека, вукући журно ноге по калдрми *Призренске*, ка *Балканској*, неочекивано (а то сам чуо од

капетана Љубише, јер је његов брат живео тамо), бар они који су чекали хладнокрвно, „шта буде – да буде“, поштујући краљеву забрану напуштања својих станова и исељавања – баш у то недељно јутро, шестоаприлско, кад осу киша запаљивих бомби, дуж *Славије*, све до *Врачара*, до оних започетих зидина светосавског храма. Да то човек види напургаси небо, небо кад се уместо благодати натушти од стотине кукаца-"штука", шта бих имао да кажем, осим најтежих речи са дна непаца. Ако има речи за то. Шта имам да кажем ја, обичан човек, најобичнији, без обзира на занимање и чин, цивилни или војни, без обзира на своје навике са пуним бурагом, додајем то само фигуративно, из бољег угла посматрања, или ти да се подсмехнем својим навикама за опуштањем, смешкањем и безбрижном држању руку у цеповима. С философском одмереношћу једног сељака, и то молим.

Ја – опет онако, па ко преживи нека исприча једном за унуче и очи поверљиве, и за остале: нека знају како је почео најстрашнији рат, који је свет икада запамтио, а оставио дубоке гробне јаме, градове без лица, без зидова, измењене судбине.

Тог јутра моторизоване анђаме са кривим крстом протутњали су Нишком калдрмом, (причао ми брат-Живан), остављајући пустош изгладнелих душа. Човек, биљка, бољка и неразумна стока у гомили, ево ту, баш на станици, само што провалише, испаде плomba из једног фургона, неко груну, отворише се врата, а руке зграбише и загребаше обема шакама, уз кркљање. „Угњависте ме“, „Оте ми се дете, где ми је дете?“ „Ма, немојте, људи, ће нас стрељају ко говеда, ко пилеж на кланици.“ „Ти се још клибериш!“ „А што да не кад не обраћају пажњу на нас. Забављају се, шкљоцају оним апаратом, смеју се.“ „Не варај се, видећеш како ће да се смешкају кад ти намакну руке на вериге.“ „Проверавају исправе. Јесам ли ти рекао брајко!“ „Он да ће да стрељају. Лично поднаредник ће да изврши наређење.“ „Откуд сада наши?“ „Наши дабоме.“ „Баци тај шећер, или се сакриј, ако можеш. Немци сликали и отишли.“ „Немци овде били, велите. Да нисте шукнули о томе. Војна тајна. Одбиј народе!“ „Онога стварно стрељају. Јадник!“ „Ћути, снашо, није ти ваљда деверов пасторак?“ „Војни суд те је осудио што си препродавао сено што је било за Пету армијску област. Имаш ли шта да кажеш?“ „Аман, људи, ако Бога знате.“ „Не зазивај Бога узалуд.“ „Боље се сети шта си радио.“ „Бомбе, авиони! Бежи народе!“ „Шта да радим, госн' капетане, је л' овога да ликви-

дирам, или да заузмем борбени положај...?“ „Заузми... У материну... У тандарију ! Ништа не чујем, зврндови, проклетиње, бубашвабе механизацијске, пипаве бабе... Оде Држава, платисмо дебелу квиту...“

Мирна субота, као војничка труба у рафу, обична, као огледало у коме се одсликава соба, са ужурбаним припремама невесте, „младе“, како већ старије тетке и стрине, од миља протепијају у будоару: мидер, пудер, глокне, цвет и круница „а ла бедуина“, појављује јој се пред огледалом. Сва у белом, са мирисом на смиље и ковиље, а свежег априлског дана који ђарлија са ветром у прстима, она ћути, не препознаје себе у сну који се помаља, у лагодној шетњи поред Топчидерске реке, уз земљу која се просушује и избацује своје тајне мирисе и вињ, чак до Цареве Ћуприје, са погледом на једног белца преко перона. На њему младожења...

Обична субота, коју историја око двадесет два сата неће да примећује, ваљда што је већ навукла ноћну капицу и спустила се на перине, уз отворену књигу мудрих изрека...

На Сењаку мој Страхиња, појма ти он није имао „појма-појмата“, како смо знали да се задиркујемо, осим његове ревности у служби поштанској, а све ми је то причао, и, много тога касније, ми нисмо: „одмахни руком за тренутак“... а већ следећег, излазе ти слике саме, у дугим ноћима заробљеништва, у бараци са несаницом и хладноћом, која негде у дрвету пуца, пуца самоћа и расушено дрво, и, богме, ти пуцњи су били као пуцањ пушке... Куд се ја занео?“

Слике... слике...

Ни кочијаш са Кивецца, ни просјак са Роспи Ћуприје, ни келнер из баште *Москве*, који замењује друга, који је морао хитно у Српски Арадац, нико од њих, као ни заспали Београд, утоњу пред вечерњи мук у нека своја посебна размишљања — не слути зло.

Ни вагабунд у *Скадарлији*, који је помоћу одрецитоване туђе строфе искамчио аплауз и пиће, ни варошки бакалини и кафеџије, који су већ поређали столове и треношке на тротоару, ни нацифрани, исцепаних шешира, прозуклих гласова, корака, у којима се мешају провинцијска балега и периферијски шафрани из башта... Не, није запевао носно, и нејасно, попут етиде са радија, Рахмањинове, треће етиде, опус 39... а не 41... То је година рата... под четири водоравно и пет усправно...

41.

Ако се напише век, онда је то једноставно:

1941.

Година неизвесности, уз одломак из опере *На уранку* Стевана Биничког, уместо едите, која ми паде на ум. Капела пред *Москвом* је баш те тонове гудалом превлачила и извлачила, док човек цевчи пиво и чита у "Политици" наредбу број један краљевске владе:

МИР И ХЛАДНОКРВНОСТ!

СВЕ НАШЕ СТАНОВНИШТВО ТРЕБА ДА БУДЕ СПОКОЈНО, ДА РАДИ СВОЈЕ ТЕКУЋЕ ПОСЛОВЕ И ДА СЕ НЕ ДА УЗНЕМИРИТИ НЕОСНОВАНИМ ГЛАСОВИМА ПРОТУРЕНИМ ИЗ ИНОСТРАНСТВА ИЛИ ЗЕМЉЕ.

СТРОГО ЗАБРАЊУЈЕМ СВАКО ИСЕЉАВАЊЕ ИЗ СВОЈИХ МЕСТА И НАПУШТАЊЕ СВОЈИХ ДОМОВА, ЈЕР ЈЕ ТО БЕЗРАЗЛОЖНО И МОЖЕ ИМАТИ И ШТЕТНИХ ПОСЛЕДИЦА.

И поред тога, на путевима ван главног града тандрчу кола већ два-три дана, грабећи према неком селу „код својих“, пут Радинца, евакуацијом према Мокром Лугу, или Забрежју, а неко је једноставно, протекцијском формулом, добио дозволу да посети оца и мајку, стиснутом радошћу у згуснутом времену, да се види са очима орошеним од суза, кроз кротки смех и забашуривање...

Ни касни посетиоци код *Грчке краљице* за још једно пићенце, код високог келнера Васе, који мрда уснама према носу, мрмољећи: „У п.... ма....., у п.... ма....., док точи трећи пут последње, ни шетачи „штрафтом“, са обавезним застанком код *Албаније*, или: сврати, бато, код *Руског цара*, кроз она тешка четворокрилна врата, да ти вратим дуг, нарасле ми дивиденде, и, да ме повежеш са човеком, за једно јагње, јевтиније... Ни позоришни чистунци, ни глобтротери код *Мањежа*, ни они што позивају на прославу Беле недеље у скопском амбијенту (Где је Рака Драинац?... он би сместа сео на воз!), ни они што преко новина позивају грађанство да проведу Ускршње празнике у познатом хотелу *Мира-Маре* у лепој Цриквеници, ни четрдесета годишњица од смрти Марка Миљанова, која подсећа не само на јунаштво, него и на чојство. А шта је чојство, питају дечака у малој шајкачи, а он одговара научно, клатећи се на колену оца, јер си га ти научио:

„Одбранили себе од других“ – декламује танки гласић, и чокањчићи се у лету преврћу, к'о стаклени голубићи, уз застајање, одобравање уз смешак, који облива комшије и пролазнике... „Да га сликаш тако, са том капом, благо мени!“

„И да му се слика тури у излог...“

Благо мени... Београд ће се јуначки бранити, ако до тога дође!

И затим... прегршт честитки Његовом Величанству, поводом доласка на престо... И са тим у вези, још хрпа честитки из земље и иностранства. У свима се изражава добробит, оданост и жеље младом краљу и јако родољубље, за срећну владавину и лични живот. И, међу првим честитка председника владе Душана Симовића и позивница за венчање, његове кћери Олгице и Бранка Шаин-Милетића, инжењера, резервног пилота, сутра ујутру у осам сати у топчидерској цркви Светих апостола Петра и Павла...

А на радију поново мелодија, одломак, *На уранку*.

Мир и спокој су реметиле вести о бомбардовању Лондона.

Нико није могао да слутити, гледајући чак и искошеним очима, да се такво зло могло спремати.

Рат?

(То питање је, чак и мог замајаног Страхинју, стресло. Кад кажем чиновнички замајаног, а знате какви су педантни поштански чиновници, то значи да он ништа, нигде никада није могао да прими док не каже реченицу до краја. А, можете ли схватити да је од тада увек застајао у пола реченице, и то баш на најважнијем месту... због тога што га је то прекинуло, „урнисало у мислима“, како ми рече. Али, ми не објасни: Како?)

Где? Шта? Ми то нисмо окусили, и, не дао Бог, од победоносног пробоја солунског, после ратне Голготе, Плаве Гробнице и острва Вида, са видарима за залечење рана.

Рат. То је пресецање пруге Цибути-Адис Абеба, то је нека Абисинија и заузимање Дира-Даце, хајка на Бизмарка, битка за Британију – вести, то му дође као Устрипрача или Коториба. То су неиспаљени меци кроз Белгију, Холандију, али наговештај Француске, демарш испод Тријумфалне капије, као реванш на купусном листу, с тим што ствар није иста, и, пуно је озбиљнија, ужаснија, костоломнија. Пуне су новине тога, за оне који читају, само везу очима док им се кафа хлади и штап чукне о под, чак и док читају *Бацу* и *Гену*... За друге, шта рећи, да ли је боље ваљање у знању, или каскање у незнању, ил' к'о дечица у пра-

шини, у јеку игре, с' тим што човек треба да зна за допуштено и за недопуштено...

Рат.

Као рђав брат. А капија са цвећем закићена, свечаност се смеши иза ње, сутрашња...

Шестоаприлска. За памћење. Кад ће и историја доћи да се упише у сватове. Кроз малдо лишће точи сунце на пуне столове и живу улицу. Никаквих наговештаја рата. Чак и искусни војни ауторитети, са еполетама највишег ранга су се преврили у рачуници. „Хитлер је пошао као на свадбу“, рече после један старији војник кадровик познанику-земљаку, регруту без мане – види ти њега! – после ноћне узбуне и убрзаног марша другог гардијског пука, на брежуљцима Винче, склањајући се од летећих и обрушавајућих „штука“ у круг, у јендек и валогу. Колона која се наједном залепи, к'о бачена цока или копоран, са свим осталим на леђима. Тешко, јадно, валовито. И мој Страхиња са њима, резервни капетан-ћата, исто замајан у причање, ал' са штречањем.

Пишем ове реченице као истурене страже. Узалуд.

Само после дванаест дана, не дванаест апостолских дана, него још тежих, горих, обичнијих, магловитијих. И ми одосмо... у пропаст. У заробљеништво, одох, брате Страхиња, да се више видимо, или не видимо. Платисмо дебело, чемер, пораз, јад.

(Одломак из необјављеног романа *Хлеб поврх воде*)

Горан Бјелановић

ПАСТОРАЛА

Кад месец наслути жену
њухом ловачког пса
Па небо буде доле
Горе реке стрн и плетари
И песма попца у повоју
Кад ливадама запишти свирала
И корење трава сагори
Како тад могу да љубим
Како могу

БАЛАДА У БИЈЕЛОМ

Борки

Пишем ти давна
Невесело

Онако како се слажу успомене
У ковчег од ораховине
Који нико и никада
Неће отворити

Пишем
Да призовем сјећања
На врбак
У којем су се под нама отворили свјетови

Зовем њега
А васкрсава снијег
Бачки шорови у којима сам те заборавио
Заувијек

Јеси ли још сама
Млада
У полимским шљивицима заточена
Као у круници цвијета росе
Кап

Пишем ти њежна
Руком од мјесечине
Ноћ је дрхтав папир
По којем мрље од звијезда нешто о љубави шапућу

А Лим
Ждријебац врани
Разуздано њишти под прозором

Матицом пиште године
Вјекови у којима не видех
Очи ти
Осмјех посребрен

Ни твоје груди брзаке
Тамнике од бедара
Ни ноге витке таласе

Добро сам
Сијед и сам
Ко чело од Чакора

Имам камин и лулу
Дењак писама непослатих
И сврха мртву птицу

Пјесму о бачким шоровима
У којима сам те заборавио
Заувијек

САН О ТАМАРИ

Сањао сам те нагу
Међу кајсијама распуклим
Где ноћ се пољупцима расцветавала

Косу ти
Сами ветар у гривама коња монголских

Видех ти мислим
И врат

Песму аласа
У чијим мрежама само шевар и лабудови

И груди жеравице
Над веригама наслутих сиротињским

У сну је прштала срча
И дланови над пупком
Реком
Бели ко крљушт и смех

Ниси нам точила вино
Врелу си ноћ чергарску уснама низ тела уливала
Па су севали ножеви
И убијало се за поглед и реч

Бестидну спазих те у шљивику
Плодови чулима твојим се језерили
Под руком просјацима
И намерницима

И нежну потом на јастуку
Ко бехар у пролеће процветалу

Париски сликари
Пред прагом ти беху на коленима
Белу и розе од твога тела да испросе
Незналице

У таласању вулкана
Кад лава спрема се свет да засени
Нема беле
Нит розе у топоту татарских хорди
Татарко

Та срџба поцепа сан
И ноћца глува као лампион без жаруље
Поклопи ме

А лепо сам те сањао
А стварно нисам хтео да се пробудим
Баш нисам

Слободанка Живковић

ТАЈ ГЛАС

Загрцнут дневним ваздухом
тај глас
враћа достојанство
голој, пресној свакодневици.
Самоћи дарује сенку – песнички рукопис.
Али, тај глас може и да утихне.
Ако није јутрос, сутра може, прекосутра,
може сваки час и онда ћутиш...
Непојамно, тупо, изгубљено
ћутиш као да се од смрти отимаш,
док се мало не привикнеш на себе,
а дрхтавица те некаква обмотава.

ПРВА

Сећам се, нејасно, као што се човек
сећа ружног сна, да ме је помисао да
треба само да живим и умрем
без икакве могућности да сачувам свој свет
доводила до ужаса, али била је ноћ,
са само неколико звезда,
и нешто је покренуло реч,
тренутак касније та визија је побегла ка небу
и изгубила се у плавичастој магли,
све је било мирно као поларна светлост,
нисам знала на коју страну да се окренем,
моја судбина је зависила од те светлости,
једине која је сијала у мрачној васиони,
једине верно присутне у мраку моје душе,
мисао о заблуди – да! понекад се јави,
али за сада немам друго објашњење
за своју прву песму.

Немања Стојковић

КАО ДЕЦА

кад бисмо могли да скинемо ове коже
и разбијемо ова прљава тела
па да се као деца играмо у песку
да чупамо траву и једемо земљу
ломили би играчке и волели се
угризима
а не гризали као сад углове усана
чупао бих те за косу и за то
добијао само опомену
у најгорем случају батине
а не аритмију и неконтролисане уздахе
баљезгали би којешта као и сад
(често и сами за себе)
али бар никада не би овако з(ж)урили
у тишину

ПАПИРНИ СНОВИ

Видео сам у сну тебе од папира
И неког човека
Који излази на свакој станици коју пролазим
Увек другачије одевен
Лепршаш папирним крилима
Сметаш погледу
Не видим шта је сада обукао
Личиш на оригами
Твоја једнака крила имају замрљана слова
Речи на његовом коферу
Речи које сам сигурно бунцао у сну
Речи којима сам дозивао јаву
Само да те не поцепам

ТРАЖЕЊЕ

Иза тихих планета
певају боје
мала искра смело
напушта ову хармонију
и креће у бескрај
из њене блиставе путање
родио се немирни црв
радозналих

Провлачи се
кроз миленијуме
оставља свој траг
у јабукама раздора
зову га и сумњивим

Не знајући ни сам
шта је
да ли сумња
да ли зато тражи
радознало се
провлачи кроз срца
нагриза душе
он једино зна
да никада неће стати

У написаним речима
изговореним мудростима
и глупостима
црв тражи искру
а не може да достигне
ни светлост
из које се родио

Недељко Терзић

ГЛУВИ ПЕКАР

Госпођа Ангелија Стојану, међу муштеријама познатија као мајсторица Анђа, већ седму годину имала је за свог помоћника глувонемог, плећатог, мишићавог и кошчатог младића којем је дала име Зуба. Пред њом и муштеријама увек је отварао уста, тек толико, да би само зубе показивао. Имао је обе вилице веома здраве. И све зубе на броју. Мајсторица Анђа је рођена, живела и одрастала, све до пунолетства у пограничном градићу Жимбољу. Веома наочитог црномањастог, високог младића Ђорђа Ранкова, студента машинства из Милошева, упознала је на једној игранци у Темишвару. Долазио је у Румунију са фолклорном групом. Одмах је признала оцу да има везу са младићем из Србије. Такву везу он је напросто прижељкивао, говорећи да семе и порекло не смеју да се затру, а то се једино може сачувати само у свом народу. Кад се Ангелија и Ђорђе нису виђали, често јој је писао дуга писма. После годину од њихове везе послао је и гарантно писмо за њен боравак у Србији. То је била и најлепша честитка за њено пунолетство. Живот касније није могао да бира путеве, нити је био богмдан да учвршћује везу баш њих двоје. Текао је својим током, све док нису стигли до првог раскршћа.

Мрачне самачке собе, мемљиви намештај, плесан под ногама на изанђалим теписима, црвоточина у рагастовима дотрајалих врата, честе селидбе и јутарње препирке са младим газдарицама, а ноћу са њиховим напасним мужевима, помешани са киселкастим мирисима и укусима задимљених кафана, стварали су у Ангелији мучнину до неиздрживости. Посао конобарице није био за њу. Одлучила је да заврши вечерњу школу и неки курс, научила да вози ауто, отворила продавницу хлеба и пецива, онда и мању пекару у којој је само она радила. Безуспешно је ноћима покушавала да сабере све степенике којима се успињала, да одузме оне којима се враћала, да сагледа где је, кад, шта и како учинила? Кад год би била надомак есенцији свог размишљања, будилник би је опомињао да ваља прионути на посао и заложити ватру у фуруни.

Ретко када је успевала да се одмара. Дању је била продавачица у пекари, ноћу месила хлеб и пред зору пазила на фуруну, а само јој је неколико сати остајало за одмор и снове које никада није успевала да досања до краја. На дан светог Георгија није радила, одлазила је у Ириг код пријатељице. Тамо је у њиховом комшилук-

ку упознала наочитог и здравог дечака кога су, као дете без родитеља, преузели из Дечјег села у Сремској Каменици и неговали га. Како је старост бивала све бржа од младости и стизала пре него што је сваког јутра и очекивана, њој је била потребна одмена, а дечаку је требало наћи сигурније огњиште. Узе га тако мајсторица Анђа себи за пекарског помоћника и одведе из Ирига. Говорило се касније и да она, зрела и још држећа жена има нешто са њим, али све су то биле непроверене приче, јер могла је двапут да га роди.

Од како је ушао у пекару, Зуба никада реч није проговорио. И глув, и нем. Причало се да је такав од како су га родитељи једне ноћи оставили самог у некој виноградарској кући черпићари и заувек нетрагом нестали. Беспомоћни дечак три дана и три ноћи очекивао је да ће се они појавити и престрашен, од тада, прича се да је потпуно занемео и оглувео.

Једног јутра мајсторица Анђа нађе под наћвама згужвано парче папира на којем је писало: „Псећи спровод, псећа поворка, псећи говор, псећа туга и пасји живот.“ Препознала је Зубин рукопис. Папир је чувала и никада ником ни реч о томе није рекла.

Како је ко улазио у радњу, чим угледа кроз отворена врата у другој просторији младића над наћвама, обавезно га упита:

– Иде ли посао, момче?

Зуба се увек на време освртао и потврдно климао главом.

– Не чује он – одговарала је мајсторица Анђа – глумонем је. Узела сам га из једне породице. Сиротан, од своје четврте године не зна за родитеље. Растао је у сиротишту, завршио специјалну школу само зато што је сам и сиромаш, а не што му нешто фали. Мени је десна рука. Дobar је. И душеван.

Неколико пута, пред зору, налазила је наћве пуне набреклог теста обликованог у две фигуре, мушку и женску. Зуба би начас излазио напоље, као да му је требало ваздуха, нагло се враћао и свом жестином својих мишица ударао песницама по фигурама док потпуно не би нестале. Заридао би, чупао косу, тесто се лепило по његовим коврцама и сушило. После је једва успевао спарушену косу да рашчешља.

Јутро уочи Спасовдана, на његов двадесет шести рођендан, у јеку најжешћег посла и највеће гужве у радњи Зуба се наједном поче спремати. На брзину се обрије, очешља, дотера и оде некуд не рекавши ни речи. Мајсторица се лати посла, са појачаним страхом да је остала без Зубе. Шта је, ту је, од посла и народа се не може побећи и ваља се и даље носити са животом. Пред подне појави се Зуба сав некако смркнут, зловољан и неког бледуњавог погледа. Уђе без речи у другу просторију, скиде сако и обуче бели

мантил. Услуживао је муштерије не мењајући ни једним дрхтајем, гестом нити мимиком, изглед смркнутости.

Кад више није било никог у радњи, ни хлеба по полицама, позва руком мајсторицу.

– Опростите, ја нисам ни глув, ни нем.

Она га изненађено погледа. И намах јој се озари лице.

– Рано јутрос, када сам стављао прву туру у фуруну, наиђоше двоје и кажу да су ми родитељи. Годинама ме тражили, једва ме пронашли, па да се нађемо у кафани. Ето, зато нисам био на послу. Нека су ме они и створили, нису моји родитељи, па Бог! То су Луциферови доушници. Дивљач! Најгора дивљач! Пасји род!

Сад мајсторица Анђа позва руком Зубу да пође за њом. Уђоше у дневну собу. Насу по чашицу ракије, наздравише и попише. Док вода за кафу у цезви не проври, попише још по једну.

– Видиш, ја сам одрасла у једном чудном животу. Моји родитељи од све муке, а муке је било изнад гуше, као да су гризли жарен камен. Гледала сам како им кости вену, како се ломе и испадају зуби, десни крваре. Млазеви крви су им текли са углова усана. И ћутали су да се не одају. Ја сам прошла шта сам морала. Нисам смела годинама да одем, гробове да им нађем. Такав је живот. Ево, стиже кафа.

Преко подигнуте керамичке шољице, из које се дизао пријатан и омамљујући мирис црне кафе, посматрала је младића. Неколико минута обоје су ћутали, као да је тако требало да буде.

Зуба први проговори:

– Не знам ни сам како сам могао све до сада да ћутим. У овој кући нисам имао разлога за то. Пун невоље и горчине плашио сам се да не кажем нешто што би вас узнемирило, повредило и растужило.

– Нека. Било па прошло. Него – сетивши се фигура од теста у наћвама, прозбори мајсторија Анђа – могли би ми да купимо машину за мешање теста, да се мало одморимо. Доле у дворишту, у продужетку од летње кухиње, полако ћеш да кућиш своју кућу. Мало, по мало. Радњу преузми. Ја ћу да бринем о другим пословима.

Из новчаника извади цедуљу коју је чувала и даде је Зуби:

– Одмах да је запалиш. И не мораш, од воље ти. Сутра идемо код матичара и у цркву. Више нећеш бити Зуба. Зваћеш се Ђорђе. Да знаш, Ђорђе Ранков. То је и моје презиме.

Само кад ја имам с ким праву реч да прозборим, помислила је, док је у пепељари догоревала цедуљица са кратким описом пасјег сталежа.

Јелена Глишић

УЗАЛУД(НОСТ)

Ноћ...

Сан, полусан – јава.
Капи кише разбијају се о прозор.
Вјетар их немилосрдно гони.

Јутро...

Писак у ушима.
Камен на грудима.
Омча око врата.

Буђење?

СНОХВАТИЦА

Погледај –
по небу расуле се звијезде
коју желиш – прстом покажи,
скинућу жељом, скинућу срцем,
теби на јастук – само ми тражи.

Пожели –
у мразном јутру да трешња уцвјета,
да те њен мирис опојан буди,
пуполке њене још исте ноћи
расцвашће топлина мојих груди.

Потражи ме –
на другој половини јастука,
ал' само сјенка креветом твојим
ношена вјетром лако ће прећи,
јер мене нема – јер не постојим.

ДРВО ЖИВОТА

Усамљено
Поред пута дрво стоји
Час облаке час под собом
Лишће броји

Иструлило
Много га је с годинама
И однио много вјетар
По странама

Осушене
Гране крошње су остале
И жалећи и стремећи ка онима
Што су пале

Усамљено
Поред пута дрво стоји
Час до неба час до земље
Дане броји.

МЈЕСЕЧЕВА ЉУБАВ

Без звијезда небом вечерас плови
Мјесец пун
Просуо свјетло на мајских ружа
Уснули грм

Дигоше главе пупољци млади
Жељни да цвату
Заборавише – вријеме им није
У ноћном сату

А мјесец лута поносит горд -
Чини се тако
Не знају руже да сваке ноћи
Он мре полако

Да му је срце ледена стијена
Мртва и гола

Да свјетлост златна само је маска
На лицу бола

И залуд руже пратише небом
Мјесеца пут
Он само неста како и дође –
Блистав и жут

А јутром сунце обасја ружа
Увеле лати
Постеља вјечна младим им бјеху
Траве влати.

ПОГЛЕД НИЈЕМ

То није моја сјена на зиду
И није моје вријеме што тече
То није моја суза у стиду
И није моје јутро ни вече

То нису моји уздаси врели
И нису моје шарене риме
То нису моји кораци смјели
И нису моја лџета ни зиме

То само тече све поред мене
Ја нијемо стојим - погледом пратим
Не дају жеље тужне, скривене
Да што изгубих поново вратим

Мирјана Н. Радованов Матарих

ЦРВ

Црв у здравој руменој јабуци.
Не види се. Али ради упорно.
Као црв. А ми? Шта радимо?
Кажемо, штета. Баш штета.
Тако лепа јабука.
Нико не помишља да је неправедан.
Црв је вредан и ради свој посао.
Јабука је само лепа и не ради ништа.
Да ли треба гајити само црве
а јабуке уништити...
али шта ће, јадни црви јести?
Или веровати да лепота има смисао
а јабуке су и храњиве.
Можда треба бити задовољан
с оним што имамо.

Пасадена, 2014.

СТАРИ ПРСТЕН

Имате диван прстен каже ми
тај скоро потпуно непознат човек.
Није драгоцен, кажем и скинем
да га покажем. Сребрна површина
од времена и употребе излизана
прстен је од бакра,
али камен божански светлуца.
Није драгоцен? Напротив.
Никад дражи ни блискији
топлина избија из бакра
камен се смеши на мене
осећам да ме воли, као и ја њега.
Тек сад га стварно видим
онаквог какав је био, кад смо се срели
и ја га пожелела заувек.

Петар Жарков

ОСЛУШКУЈЕМ ЈЕСЕЊЕ ДАМАРЕ

Пред погледом
Низ дубину
Пожутелих страница
Књиге од лишћа
При светлости
И у мраку
С месецом тихо разговарам

У игри маште
Равнодушности
У свету снова
Корака и таме
Ослушкујем
Јесење дамаре

Дах самоће
У дрхтању ветра
Који ноћ гута
Низ банатску равницу

УСАМЉЕНИ ТРЕПЕТ

Из дубине равнице
(Не)додирнута маглена
Празнина
Као облак откри
Око мене
Усамљени трепет листа
У поглед тајни
Што сенку баца

И на тршћаном крову
Прастаре куће
Црна као ноћ
Врана је једини гост

Само влажни ветар
Шапатом замирише
Цветом јабуке
У тамо прошарану
Слику повечерја

ОСМЕХ ТИШИНЕ

Некако
Уочи вечери
Из залеђа
Звезданог неба
Поглед у празно
У тајну неочекивану

Из таме собе
Изрони
Заборав у самоћи
У осмеху тишине

Ишчашена у времену
Рана је јесен
При месечини
А ноћ бела
Банатска

Тамара Сенић

МУЗИКА ЈЕ ЗА ДЈЕЦУ

Већ неко вријеме
покушавам да чисто одсвирам
дециму,
па опсујем што немам
дуже и спретније прсте,
а онда...
Дијете
својим малим рукама
загрли цијели клавира.
Обришем сузу,
и опет опсујем,
јер одавно више
ништа није чисто.

ДО СЛЕДЕЋЕ РАСКРСНИЦЕ

Којом год улицом да идемо
лају изгубљени пси
из својих топлих кућерака,
неспособни да прескоче ограду
па желе да нас покидају лавезом.
Можда и немају зубе –
говорим ти
док дрхтим
и грлим твој велики осмијех,
скоро колико ти...
Док грлиш ме цијелу,
раменима.
А оне руке од жељеза
и неразговјетне сјенке
које су постојале –
падају у блато.
Моја ријеч им је била тешка –
помислим и трудим се
да не задрхтим опет.

Осјетиш,
па ме ставиш на длан,
а на други понесеш моје пјесме
и прегациш преко њиховог највишег.
Одатле дохватим парче неба,
кажеш ми да у твојим устима
има укус зрелих звијезда.
И лутамо,
тако своји и ничији,
заборављајући на лавеже паса...

НОЋАС НЕЋУ ПИСАТИ

Четри сата ујутру је.
Заиста не желим да пишем.
Нећу да пишем.
Исцијепаћу поезију,
спалићу све ријечи.

Побацаћу и оловке
да не бих
махнито
почела да пишем по зиду
и тијелу.
Побацаћу ножеве.

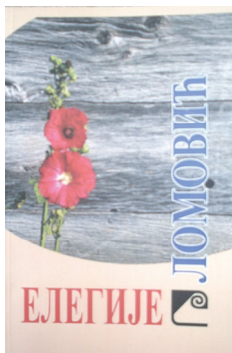
Пет сати ујутру је
и ноћас...
нећу писати.

Тумачења

Драгољуб Јекнић

ЛОМОВИЋЕВ СУМОРНИ ПЈЕСНИЧКИ КРУГ

(Бошко Ломовић: ЕЛЕГИЈЕ, *Свет књиге*, Београд 2015)

Хеленски пјесник Калин, који је живио у првој половини VII вијека прије Месије, најстарији је пјесник елегија за којега историја књижевности зна. Наравно, највећи дио његовог пјесничког стваралаштва је изгубљен, али се из оно мало сачуваних фрагмената види да је, промовишући ову литерарну форму, позивао младиће у борбу и хвалио смрт на бојном пољу.

Ломовићева књига, не збирка, садржи 35 пјесама које је аутор подвео под заједнички наслов *Елегије*. Њих карактерише, досљедно од почетка до краја, меланхоличан тон незадовољства и осуде, који у посљедњим пјесничким јединицама, посебно у завршној пјесми-елегији *Анатомија гаврана* прелази у катастрофично виђење стварности. Неке од ових пјесама претходно су објављене у листовима и часописима, а неке се овдје објављују по први пут (*Украли су свица*, *Requiem*, *Балада о чизми*, *Балада о конопљи*, *Меланхолија* и још неке), а један број пјесама (*Балада о тетријебу*, *Балада о церу*, *Путује моја бака*, *Мој отац продаје шуму* и још неке) Ломовић је преузео из раније објављених збирки за дјецу, јер је, каже, из искуства (читања пред дјечјим аудиторијумом) схватио да их снажније осјећају одрасли него дјеца.

Прве пјесме ове књиге инспирисане су доживљајима из раног дјетињства. Пјесник се сјећа једног изузетно важног догађаја кад отац продаје шуму. „Мој отац продаје шуму, / Стабала хиљаду двјеста”, што би многе дјечаке оставило равнодушним, али дјечака

(или касније пјесника) Ломовића није. Он схвата – у томе је поента, проблем и побуна, протест – да отац, продајући шуму, продаје „Бршљан у крошњи бријеста”, „хектар и по / Мог дјетињства са брезом”, „кôса под липом / Пропланак са цвјетним везом”, „Гроздове ниског дријенка”, „ход нечујан / Маленог јеленка”, „Станиште јежа и зеца / И клен са дупљом дубоком” у којој су жунина дјеца, продаје „годове пања / И Зевса са Пегазом / Који, каткад, док сањам, / Пројури шумском стазом”, продаје и мравињак и добру вилу... Све ће то бити посјечено, то осјећају приче, које због тога „из шуме бјеже”.

У слједећој пјесми дјечак/пјесник суочава се и са нестанком свица. Украли су, каже, „свица, Творчевог украса”. И још горе ствари се догађају у том времену такозване обнове земље, убрзане индустријализације и постепеног пропадања села, тј. Природе – посјечена је и трешња која је „стајала на бријегу к’о царица мисирска”, притом је пресјечено „грло зују пчелињем”, сурван је, срушен „чаробан дворак муза”. Дјечак/пјесник чује како вјетрови, сјеверни и јужни, источни и западни, сунчани и галактички, ванземаљски и васељенски, наричу за трешњом и „оплакују је кише”. Онај, који ово записује „малаксалим пером”, јеца над обореном трешњом као Гилгамеш за ванземаљским својим пријатељем Енкидуом, као Хумбаба за кедровима, жеже воштаницу и моли, у немоћи својој дјечачкој и пјесничкој, и свељудској, општој, немоћи свих људских створава на Земљи, Вишњег, оног горе: „Узми је, Боже, к себи нека Ти краси дворе.”

Но, ни то није све – нестао је и бијели пас, с којим је дјечак/пјесник, као Енкиду, заједно јео – прегазило га је ново цивилизацијско чудо, ауто, остао је само „бели прамен на блатобрану” и у цик зоре – крик над улицом.

То су најранија сјећања, сјећања прије одласка из села, из природног окружења, из свијета космичког духовног пространства и равнотеже Логоса који је Смисао, не појединачних ствари, него Свега.

Одлазак из села је одлазак из једног свијета, из једне галаксије, из једног универзума, то је одлазак из природе, из дјетињства постојања, из логоса дјечје духовности, логоса древних ријечи: рало, мучањ, вериге, подложници, паспаљ, кућер, спориш, сепет, сламарица, трлица, наћве, задушнице... Остала је кућа „без смијеха и плача”, остале су собе по којима ноћу дух њених неимара корача. Нема у тој кући више ни мишева, „Слика у црном раму / Пала са зида сама”. Пад слике и урушавање старе куће дефинитивни су пораз и једне парадигме – парадигме сеоског, патријархалног дјетињства и начина живљења.

Слиједе пјесме – сјећања на кишу у родном селу, на галоп стричевог коња који јури кроз кукурузе, на краву и теле уз које је, каже дјечак/пјесник, и сам „почео да пијем млијеко”, сјећања на једног плавокосог дјечака, безмало вршњака, који је у руинама Лењинграда, док нацистичка опсада траје, и, чини се, нема јој краја, нашао нову њемачку чизму, „Црну, меких сара, официрску”, од које, малаксао од глади, кидајући комад по комад, у самовару кува и једе „неслане”.

Ово су већ одједи сјећања на рат и смрт, то су пјеснички елегијски тонови који сугеришу трагичност људског живота на земљи, живота који попут ријеке тече и нестаје, а то је и слика космичког протицања, кретања које не престаје.

Слику космичке силе кретања и промјена дочаравају и пјесме о баки, о завичајној ријечи, о церу, тетријебу, конопљи, о сјечи (по-ново) стабала (не шуме). Управо у пјесми *Отац и син* сучељени су сви важнији елементи људског личног, елементарног и цивилизацијског постојања. Ту је природа коју човјек руши – стабла која редом сијече: „Две јелике за порез, / Бели јасен за струју”, три борића за бандере, пет букава за пет рата кредита, два храста за бачве бачварима, једино граб „није низашта”, он ће за огрев, у ватру. Нова снага, оличена не више у дјечаку, већ у сину, обара стабла; стари свијет – отац – „мўком мучи“, слуша и „О штап ослоњен, гледа”. Једна стварност нестаје, прелази у историју, тријумфују елементи нове стварности – то су порез, струја, кредити, бандере. Ту је, међутим, и трећа стварност, она која ће тек доћи, стога пророчка. Њу артикулише очева свијест о стварностима. Ломовић све то на лапидаран пјеснички начин исказује. Остала је, наиме, још само „дивља трешња / Са гнездом у крошњи”. Син, оличење савремености која не помишља на прошлост, која, у том тренутку, нема ни визију будућих стварности, чудовиштем које се зове моторна тестера, устремљује се и на њу, дивљу трешњу, последњу у низу стабала, али... „Отац диже штап” и виче:

Стој, стани!

Њу не дам!

Нека остане –

Да имамо о шта да се повешамо.

Сијекући шуму, потом стабла у воћњаку и око старе куће, убијајући недужне животиње, човјек убија себе, природу, Васељену, свеопшти Живот, то јест Бога. Пјесников завичај није село у коме је рођен, већ планета на којој живи, и ово је протест против потрошачког духа, скоројевићевског урбаног менталитета, против накарадне данашњице, против злоупотребе материјалних ресурса и добара, против све поразнијег духовног стања друштвене средине, заједнице, против исушивања душе, против континуираног минимизирања умјетности, културе, поезије, књиге, писма, језика, Ријечи.

У наредним пјесмама сурови сјекач стабала – син, суочиће се с очевим пророштвом у пјесмама: *Потомак, Пејзажи планете, Трухне, вехне*, посебно у пјесми *Посланица* у којој пјесник тражи од Дарвина да га врати у шпилу, у дрво, у воду, у мајмуна, „у слузасту протоплазму”, а Бога моли да га поново обрете у Египат, у Ханаан, „на прву страницу / Књиге Постања / Гдје је Земља пуста и празна / И гдје само Дух Твој / Лебди над водама” – да, каже, „креном из почетка / Другим путем”.

Бесмисао је у пуном налету, у силини, ми не знамо „шта се нама спрема / Шта ли тек нас чека”, гдје смо забасали, „Докле ли смо пали”. Одавно смо остали без „Сведржитеља Оца”, „без наде, без поврата”, који потоп тек слиједи за нас „С конопца и са коца”, ако су древни наши оци, савременици Ноја, ако је тај свијет био огрезао у кал злобе и срама, толико да је заслужио потом и истрјебљење, шта онда нас чека, у Европи и на Балкану, гдје је „живот пука ствар” и меланхолију незнања нарушава тек капање зрелог кестења „у новембарску тишину”, који потоп и хаос, пита се пјесник.

За овај круг Ломовићевих пјесама елегичних тонова карактеристично је дубоко осјећање кризе парадигме постојања, посебно духовне кризе у коју је запало савремено човјечанство упркос точку наслијеђеном од сумерских ванземаљаца (анунаки), упркос свим својим техничким достигнућима, или, можда, управо због њих, или због злоупотребе свих ранијих техничких достигнућа, упркос својој лажној пропаганди о људским правима, демократији, слободи и сличним вриједностима прадијгми претходних епоха.

Пјесник природно и метафорички саопштава своје визије те кризе, боље рећи готово неизљечиве болести нашег духовно обогаћеног времена.

Крај припада једној новој метафори епске слике гаврана, и то је нови, и највиши, квалитет који ова поезија домашује, јер је одиста ријеч о другачијем квалитету обнове, која је, уистину, њен дефинитивни пораз, пораз који јесте пјеснички квалитет. То је

пораз наше историјске основе и симболике, пораз наше историјске свијести, наш духовни пораз. Утолико моћнији, потпунији, ако се зна да у нашој поезији нема веће антропоморфне пјесничке метафоре од гавранова. И њих смо, напokon, „средили”, али, наравно, пјесник их је обновио и дао им највиши смисао, нову релацију, у својој пјесми. Епске птице гаврана више нема, он је у пилулама које пијемо, у конзервираној храни коју једемо, у одјећи коју носимо, у чиповима који опслужују наше мобилне телефоне, наше компјутере, који служе да нас контролишу, да прате процес нашег нестајања, растурања, краја.

*И без хрта хитроногих,
И без сивих соколова,
Прогонисмо црну тицу.*

*Опокоисмо црну тицу
И са земље и са неба.
Пинцетама, моноклима,
Скалпелима, ступицама,
Љутом глађу,
Танком надом –
Зграбисмо је.*

*Издијелисмо црну тицу:
Црно перје ткачницама
Да разбоји не дангубе,
Бијело месо фармацији
За пилуле дуговјечне,
Тици око извадисмо
За циновске телескопе,
Крв под лупом разриједисмо,
Ископасмо из ње звожђе –
Унослисмо жељезаре,
Лобању јој отворисмо,
Мисао јој уловисмо
За чипове компјутерске,*

*Кљун и цијева
И кост сваку,
Цигерице и тестисе –
Све смјестисмо у конзерве.*

*На концу јој гласне струне пререзасмо,
Да не може крај најавит 'кад нам дође.*

Поента *Анатомије гаврана* кореспондира с пјесмом *Отац и син*. Дивља трешња и гавран су симболи патријархалног и епског нашег времена, наше историјске парадигме.

Круг је, овим, затворен. Велики црни круг око нас самих. С великом црном птицом ми, или неко други у нама, подвојеним, пораженим, спремним да то сами себи приредимо, растргао је и раздијелио и наш велики црни мит о највеличанственијој птици наше поезије – гаврану, јединој птици – вјеснику, симболу и пријатељу којему се могло вјеровати.

Од сумерских краљева и библијских патријарха, можда наших правих предака ванземаљаца, човјек ни у једној временској епохи није поштовао природу, није цијенио друге животе, животе других врста на Земљи, немилице је спаљивао и сјекао шуме и ловио животиње. Ломовић овим кругом својих пјесама артикулише ту мисао у нама. Дочарава оно што је видио и доживио, а то је само мали круг у великом кругу историјског времена људи, можда пресудни круг послјије чијег завршетка неће остати ништа. Ни шуме, ни животиње, ни људи, а та нас мисао, истовремено, враћа и на наш библијски почетак, на библијску, метафизичку и стварну, објаву, која каже: У почетку бјеше ријеч. И ријеч бјеше у Бога. И Бог бјеше ријеч.

Ломовићева поезија се одиста суочава с прошлошћу, садашњошћу и будућношћу. То је и чини елегичном, то значи и сентименталном и меланхоличном. Она никога не осуђује и чини се не рачуна да ће утицати на кога. То, свакако, није ни циљ поезије. Она је довољна себи самој. Она је по својој природи, по свом логосу, утицај. Њен смисао се састоји у томе да каже оно што има да каже не водећи рачуна да ли ће то икоме сметати, да ли ће то што је саопштила системом и склопом својих ријечи и у границама својих језичких могућности, наићи на било чије разумијевање. Збиља, такви се проблеми пред њу не постављају, њен живот је у несагласју и противрјечју с нашим животима у које свакодневно продиру, и урушавају их, пропагандне тираде, политика и обманивачке флоскуле свих врста. Много је, превише, оних који о свему томе ништа не знају, јер не читају поезију – обје странице књиге живота и постојања: и стварности и метафизике.

Човјек је трагично забасао у бесмисао, јер му не пада на памет да он нема легитимно право да се представља и понаша као власник планете на којој живи и свих живих створења од којих су многа створена прије њега. Космички Ум (антички Бог) прогледао му је кроз прсте што је присвојио ватру (дар Прометеја, Бога одметнутог од Богова), што је почео да једе месо животиња (што нијесу чинили први људи, а ни библијски патријарси), и то су два

људска највећа прекршаја који подразумевају одговорност и казну (ма кад уследили). Човјек ове двије ствари никада није могао да разумом ограничи. Ми, чини се, живимо у оном одјељку круга постојања када се посве приближило вријеме да будемо позвани на одговорност и кажњени. Ломовић о томе казује у свим својим пјесмама на убједљив начин, и спасава се својим пјесничким чином разумијевања ствари, изношењем доказа, покушава да бар релативизује властиту одговорност и казну, мада зна да је спасење немогуће, да биолошки сат откуцава, не само њему, као јединки, већ човјечанству, заједници свих људи.

Уосталом, ова поезија и инсистира на одговорности, она одговорност поставља испред свих, али, нажалост, ми смо готово од почетка, од постања, племе без смисла за одговорност као и без смисла за традицију и историју, за вриједности које су обликовале свијет који се у последњих неколико деценија, наочиглед свих нас, распао, јер је остао без парадигме.

Шта је парадигма свијета данас?

Нико и ништа!

Културне, метафизичке и митолошко-митске суштине и вриједности су гурнуте у запећак, запуштене и напуштене, мисаони канали запушени празнином свакодневног говорења. Живимо у времену тероризма који се испољава на много начина, тероризму појединаца, група и десетинама стољећа пљачканих и понижавањих етноса, тероризму држава, забијањем колца у ректум Гадафија вратили смо се у свему у вријеме Пилата и Крсташа, који су између Антиохије и Јерусалима, по властитом признању у првој познатој историји првог крсташког похода, *Gests Francorum et aliorum hierosolimitanorum*, дјецу *Источне цркве*, дјецу семита (Арапа и Јевреја), муслимана, ходочасника из Кијевске Русије и балканских земаља, пекли на ражњевима, а одрасле кували у великим казанима и јели у сласт у хладу мача који је пред њима носио свештеник Петар Вартоломеј тврдећи да носи мач којим је Месија (ма ко и ма шта он био) прободен на Голготи.

За мене, јер сам њен читач, дакле саучесник, дакле онај који вјерује да ову поезију разумије, а то је за њу довољно па макар више немала читача и саучесника, за мене је, дакле, ова Ломовићева поезија, скромна у смислу пјесничке апаратуре, без улешавања, украшавања и, што је најбитније, пјесничких недотупавних фразе, без несигурних хераклитовских аналогича, проста као дан, као природа, који је њен прави узор и источник, једина суштина, стварна и метафизичка вриједност за коју се вриједи залагати, бранити је, именовати, спасавати, атрибут смисла који недостаје, осјетљивости које су из наших духовности испариле; ова поезија

је, баш зато, и пјеснички апел да прије властитог одласка, поновног расточавања у атоме од којих смо, вољом Ријечи и Природе, саздани, сјетимо се Почетка, који се никада није ни догодио, јер је непрестано кретање суштина Живота (Бога) и свеколиког његовог давања.

Језик ове поезије је чист и једноставан, рима једног осредњег пјесничког модернитета, склона римовању у поезији за дјецу, без нонсенса, истинита, без скраћивања и преношења ријечи, смисао ове поезије је јасан, он у другом слоју допире и до археолошког и архетипског у нама, што је квалитет по себи.

Ту су и звуци трубе и кларинета, фруле и хармонике, којима пјесник, узалудно, али не сасвим без наде, покушава да оживи дјетињство, посјечено дрвеће, уништене воћњаке, прогнане пчеле, мраве, скакавце, тетријебе, траву, загађену и човјеку готово отету воду и дивље животиње, које, бар када је ријеч о срнама и зечевима, кунама златицама, птицама и другим живим бићима, то нијесу – никада дивље, или никада довољно дивље – ни биле.

За Ломовића је, неспорно, Живот постојање изнад свих постојања, Логос изнад свих логоса, Смисао изнад свих смислова. Он је настао прије свега, прије Ријечи, а Ријеч је у Бога, и Бог је Ријеч.

Треба превазићи слојеве досадашњих схватања и покушати схватити смисао Живота, а то значи, колико је могуће, прећи црту, завирити иза библијске ријечи, иза библијског логоса и бога, у оно што је било прије, у оно што се не зна и што се не може појмити, али је било, постојало, јер библијска ријеч није пала ниоткуда, није настала из ничега, празнине нема нити је може бити. И тамо је, дакле, био Живот, и тај Живот је омогућио библијску ријеч и све што је произашло из библијске ријечи (библијског бога).

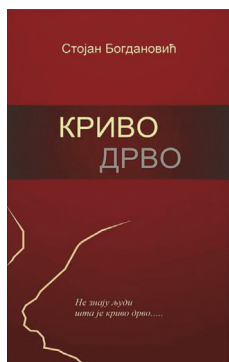
Оваква размишљања подстиче смисаона вертикала Ломовићеве поезије, коју наслућујемо и као ореол око пјесника као људске јединке, као симбола постојања и испољавања Живота/Бога. То је егзистенцијални и метафизички пјесников ореол, а метафизичко и егзистенцијално, лично и опште, једно су исто, јер нема егзистенције која би могла да функционише, да траје, да се испољава, чак ни код оних бића која немају појма ни о метафизици ни о егзистенцији, без метафизичког присуства и прожимања.

Оно што пјесник, као један од начина свога пјесничког изражавања, назива *песимистичким отклоном*, у ствари је његов аутобиографски, и историјски, и незаобилазно метафизички, приступ стварима.

Васа Павковић

КРИВО ДРВО СТОЈАНА БОГДАНОВИЋА

(Стојан Богдановић: КРИВО ДРВО, Народна библиотека Његош/ Уметничка академија Исток, Књажевац 2014)

Криво дрво, нова песничка књига Стојана Богдановића, сачињена је од дугих фрагментарних песама, које можемо означити и као поеме; и кратких, обично енергичних песама које су више или мање повезане са садржајима тих поема. Углавном, све песничке текстове у овој књизи обједињавају песников глас и став животне и песничке зрелости.

У првој песми, сачињеној од 22 лирска, стиховна фрагмента сусрећемо централну метафору, али и централни симбол ове књиге – *криво дрво*. Вероватно је реч о стварном дрвету, чије место песник врло прецизно одређује, где често пролази или куда одлази. То криво дрво је тачка на којој, између осталог, чека долазак песме, њену појаву – посматрајући околни простор, пролазнице и пролазнике и повезујући своју ситуацију и ситуацију кривог дрвета са различитим садржајима света – конкретним (животним) и (конкретним) митским, имагинарним, библијским, филозофским...

У креативној имагиници Стојана Богдановића песма на коју се чека покрај кривог дрвета *указује се* као нека врста илуминације односно чуда. У том чекању лирског чуда неминовно пролази и живот, једини људски живот, али он ионако пролази и одмакао је довољно, па није штета ни проводити га у бекетовски интонираном чекању и очекивању. Каже на једном месту Стојан Богдановић: *Песма ако је права, / Није штета причекати...*

Јер, мало даље, песник гномски обухвата властито животно и песничко искуство: *А живот није ништа без песме...*

Из ових стихова и целе енергије поеме *Криво дрво* производи читаочев осећај да је за Стојана Богдановића песма *све* односно *врхунски принцип* и да живот вреди чак и ако пролази

„само“ у очекивању и дочекивању праве и добре песме. Немам ништа против и сам мислим тако.

Питањем креирања песме и њеног смисла, српска поезија се бави још од Стерије и Његоша, то јест откако је индивидуално уметнички „прогледала“. Преко Лазе Костића и Змаја, Ракића и Диса, а доцније модерниста, у различитим поетичким таласима, то песничко размишљање је преко Раичковића, Ивана В. Лалића и Борислава Радовића стигло до нас. Стојан Богдановић се у својим зрелим годинама, у ствари придружује том дубоком и високом таласу српске песничке традиције. Наравно, на властити, препознатљиви начин.

Ако се *Криво дрво*, као уводна поема бавило односом личне егзистенције и креације односно смислом поезије – поема *Питао сам сајмицу*, сачињена од 12 фрагмената, разматра феномен (породичног) времена. Наиме, у некој врсти разговора са прастарим кућним сатом, песник пролази кроз историју властите породице, која је, у малом и свакодневном, и историја многих наших породица у протеклом и овом веку. Историја ратова, патње, страха и малих успона.

Мада књига *Криво дрво* није циклусно организована, рекао бих да се финале првог, уводног дела књиге може видети у четвороделној песми *Срба Игњатовић у Књажевицу*, где с једне стране песник Стојан Богдановић наново посматра однос песме и реалности, живота и уметности, али с друге то чини у одлучније сатиричком кључу, што ће постати битна ознака већине текстова у *Кривом дрвету*. Рекао бих да та сатиричност није ни оштра ни цинична – она је пре свега заснована на животним искуству и жељи да се забележе социјално и историјско корозивни мотиви у нашој свакодневици.

Централни део ове песничке књиге протиче у кратким, ефикасним песмама, каткада написаним у слободном стиху, каткада живо римованим, које својим садржајима окрзавају мотив и симболику *кривог дрвета*, тему чекања песме и њеног указивања, али и моменте у којима песник разматра укупно властито искуство. Песме *То је то*, *Чекам песму*, *Пуко сам*, *Песникињи Теодори Шкоро*, *Која сам ја будала* – најизразитије су у овом лирском кругу. У једном моменту као да се укупно егзистенцијално искуство песника Стојана Богдановића кристализује у увиђању стања ствари „под звездама“. Мислим на песму с насловом *Лепота* која гласи:

*Лепота је она реч
Која ти жари врх језика,
Која васдан с тобом путује.
А када ти одеш,
Тамо далеко,
Она стоји на крајпуташу.
И све дочекује и испраћа,
Као мати.*

Неколико песама, сличне тематике и погледа на свет и лирику, песник потом упућује пријатељима. Мислим на наслове *Драги мој Мирославе, Бије у Тил...* да би се књига поново испунила дугим песмама или поемама какве су *Био си човек* (13 фрагмената) и *Све је ближе и ближе* (28 фрагмената). Обе поеме се враћају мотиву кривог дрвета и сатирички, са више или мање наративних елемената, приказују свет као неку врсту сценичног хаоса или карневала – у којем нам је суђено дахтели не хтели учествујемо, живимо и преживљавамо. Стојан Богдановић доста успешно свакодневне, понекад и личне и обичне призоре, доживљаје и слике преображава у песме које су упечатљива бошовска визија нашег времена. Могло би се рећи да дуга песма с ироничним насловом *Од болести бољег лека нема*, која се бави искуством боловања, окончава трећи део књиге *Криво дрво*.

Осећања страха, језе, размишљања о пролазности живота и о смрти обележиће наредне, често минијатурне, изразито ритмичне песме, међу којима бих издвојио минијатуру *Скок*:

*Када ми је хладно
Зачас скокнем до Грчке.
Поразговарам са Сократом,
Нагрејем се и лепо се вратим.
За све то потребно ми је само да легнем
А понекад само да склопим очи.*

Ова кратка, за Стојана Богдановића тематски атипична песма, истиче моћ људске имажинације, способност да се у самом себи пронађу могућности опоравка, бољег осећања живота, топлине, радости. Она указује и на нарочити континуитет и везу са песничком књигом *О да*.

Неколико последњих песама у књизи поново се враћају искуству боловања и старости, да би последња песма *Цаов чамац за небо у Смедереву* поентирала целину, можда помало неочекивано: *Поезија је чудна болест,/ Напада и лети и зими,/ И то на свим меридијанима.*

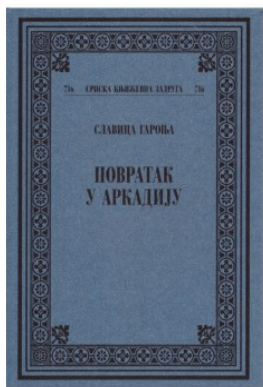
Нова песничка књига Стојана Богдановића *Криво дрво* складан је наставак његове дуге и интересантне песничке пустиловине. Она се истовремено бави личним светом и осећајем тог пролазног света, али једнако тако сведочи и о конфузним и нејасним временима у којима је настајала. У складу са својим годинама, песник мудро и разложно, без патетике али и сувишне горчине разматра сложено искуство које је иза њега, дуже и упорније се задржавајући на актуелном добу у нашој земљи и самом себи. Стојећи крај *кривог дрвета*, као симбола опстајања и постојаности, песник проналази у себи и око себе мноштво подстицајних песничких мотива, који га везују са језиком, културом, породицом, пријатељима, коначно са могућношћу говора и самоисказивања.

У Панчеву, маја, 2014.

Анђелко Анушић

ОБРЕДНО ДЕЈСТВО ПРИЧЕ, АРКАДИЈСКИ ВРТ СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

(Славица Гароња: ПОВРАТАК У АРКАДИЈУ, СКЗ, Београд 2014)

У роману поетичног наслова *Повратак у Аркадију*, Славице Гароња, посреди је (као у приповести *Под луном made in England*, па и у причи *Двоглед*, из њене књиге прозе *Изидина копча*, где је можда клицом и поникао стилски поступак, тематски и идејни свет нареченог романа) *поетика двоструке експозиције*. На једној страни је фотографија (као важан културолошки артефакт, остатак од остатка двадесетог века!) који подстиче и развија, усмерава и грана до колоритног „праска“ (спектра светлосних рукаваца који граниче с болом!) нараторкино пренапрегнуто сећање, а оно, сећање, суптилно отвара бленду *романескне приче*, самог *приповедног поступка*. Већ самим тим, фотос постаје више од пуког документа, јер сећање и запамћење, ритуали *аркађанске* меморије подарују му сакралност, преобраћују га у завичајни сакрамент. А овај се преовлапљује у *посвћеничку* причу, јер скриптор и његови помоћници, улазе (враћају се) у Аркадију, у еденски врт детињства, као у свој мали, лични Јерусалим.

Отварањем дупле експозиције, фото-ретроспективне и наратолошке, настаје право „чудотвореније“ с два лица: наставак давно започетог *дивана*, *поведања*, у два колена уназад, за *времена еденских дана*, *оуховљење* топоса сећања и *завичајног простора* (његових предела, видика, пејсажа, емотивних и психолошких, светлосних и гласовних сензација *знаних и незнаних, несталих и нерођених*), простора који се архетипски осипа, више не распознаје (или тешко распознаје) свој праобраз! Управо прича овог романа (са приповедачима и казивачима разностраних перспектива и енергија, из времена *пре онога рата* и *после овога, новог*, што твори темпорални континуум без уобичаје-

них претинаца) настоји да у својим сефовима сачува понешто од потпуног *физичког раздешаја* и тананог, архетипског растакања (или *идеолошке префигурације*) ритуалног простора. Па и упркос свему, здруженим настојањима онога који истовремено отвара *бленду фотоапарата и приче*, има нешто што се не да, што се отима наумљеном „снимању“ и слућеном ускрсавању. То је душа Аркађана „која је остала тамо – као и све наше душе у кућама у којима смо икада присно боравили“, подсећа скриптор, оне које увек на то треба подсећати. За причу (и писца) нема тежег посла од тога да буде *душина попудбина*, да одмењује и надомешћује *ону* коју прати! (Присећамо се на овоме месту култног романа *Трг соли* Р. Братића, где „грдосија“ *причине приче* /да се послужимо овим парадоксом/ лежи на плећима једног дечака /!/ , а наратор, *слаботиња једна*, канда суфлира, мудрујући, кад каже: *гдје нема соли, има приче!*) А со је, подсетимо се, библијска супстанца, „дубока и мудра“, како пева С. Тонтић). Тако је и у роману (исто то, али мало друкчије!) Славице Гароња: када поклекне душа, као понорница нестане на тренак понирући сама у себе, расута и расејана по свету, на *страшним местима* где се морало стати и о(п)стати – ту је прича да јој притекне у помоћ! И зато је књижевност од памтивека на своме бранику, у својој траншеји, ваљда све дотле док буде имала кога бранити. Па и после тога – јер остаће/остаје језик, Дух (из) оног Тројства.

Овде се удвајају, преплићу и надопуњују, рађају и трансформишу у енергију главног тока приче ликови у квартету: *Мама* и *Бака* (ауторка их увек пише великим словом!), односно *кћерка* и *унука*, и у непрестаном су дијалогу, што ретроспективно, што у презенту. Овај *квартет* све време држи стожерну „страну“ скриптору, и основна прича циркулише у два прстена. Хронотоп наратије одвија се у своме трагичном, *полувековном разломку 1941–1991/95*, на простору Славонска Пожега–Каменски Вучјак–Воћин, сакрална места, (уз бројна друга, споменута и неспоменута) која столују у подножју Папука, Псуња и Крндије (Западна Славонија. *Доња земља*, како су је у прошлости звали на аустријском двору), подручја које се некада, за трајања *еденског времена*, односно *земана* Војне Границе, звало Мала Влашка (Мала Србија, због претежите насељености српским народом). Нараторка С. Гароње налази се у помало незахвалној, са постмодернистичке мишје тачке (!) осмотрено крајње незгодној позицији! С једне стране стешњена (и тиме семантички структурисана) у процепу *темпоралних симетрала 1941–*

1991/95, *сутеске* кроз коју протиче наратолошка енергија (прошлост-садашњост), и с друге, пред мучним (али и радосним) катарзичним задатком да од оних, сада већ *бивших* (*сакралних*) *места* сачува нешто од њихове прапочелне *невиности* и *светости*. Тај културолошки и историјски међупростор, интеграл сећања и успомена, згуснут, лирски кондензован пред навалом емоција и горкастих, опорих мисли, нараторка, односно приповедач настоји да преоваплоти и разреши *повратком у Аркадију*; заправо, у завичај, поодавно изгубљен, али сада поново створен и задобијен у литерарном топосу. И „преписивање фотографије“ (како на једном месту каже нараторка) отпочиње са нивоа густих интертекстуалних, цитатних, криптоцитатних и метанаративних мрежа, што усложњава и обогаћује тематску, и нарочито стилскојезичку фреску овог романа.

По густини прозног ткања, које је проткано фолклорним колоритом (складним удевањем стихова народне песме, бећарца примерице, покоје пошалице, врцавог поређења, затим локалних идиома – народних типова говора, архаизама; дискретним, ненаметљивим дискурсом о разнородној усменој баштини, етнографији и историји Мале Влашке); густини алузија и евокација испод којих тече као привидно *прошао живот*; по језичком обиљу народнога предањског фундамента и његовој бриљантној књижевној надградњи симфонијског звука и знака; чврстом прозном здању, и сигурној, лепршавој реченици која читаоца с лакоћом, увек непогрешиво (и неприметно) води из ситуације у ситуацију, из једног времена у друго, а што заправо твори *немонолитно време* – *истовремено* и *безвремено* – *Пут у Аркадију* Славице Гароња подсећа помало (свесни да је поређење увек *незахвално*) на сјајан роман *Повратак у туђину* (1987) Бранка Летића. А по специфичном завичајном ресантиману меланхолично обојеном, и „бодљикавом“ хумору који провејава с времена на време, по душевним трепетима и емотивним „кривуљама“, моралним ломовима и ускрснућима, по заљубљености и упућености у поетику и мистику сеоског живота и природе, по упечатљивим сликама из детињства које су се болно урезале у нараторкино памћење, трауматичним ситуацијама завичајних *долазака* и *одлазака*, жалом за развејаном/расејаном Малом Влашком, „оних који су прерано отишли са света, да нису стигли ни на фотографију“, као и по муњевитој фузији ратног (онај *први рат*), предратног (уочи *овог новог*) и поратног времена у литерарно, и сходно томе ентропији појавне

стварности, на интертекстуалном и метанаративном плану овај роман се аксиолошки додирује са сродним прозама њене земљакиње Милке Жицине, затим др Станка Кораћа (*Вјетром вијани*), Душана Баранина, Бранка Ћопића, Михаила Лалића, Милована Данојлића, Бранка В. Радичевића, Моме Капора (*Хроника изгубљеног града*), и нарочито Данила Киша („...*Киш је имао Наранџу, а ја сам имала Лису...*“).

Причу са више истоветних рукаваца и споменичних притока, ауторка крунски засвођује и запечаћује одласком (после седамнаест година, ако сам добро запазио) у *Аркадију* који се, одлазак, заправо преобличава у *повратак* у наслову романа. Са собом ће повести и своју девојчицу (баш као што је њу некада, за време оних *еденских дана*, водила њена мајка), и у завичају коме се круни и осипа спољна и унутрашња физиономија, задржаће се свега *један дан и једну ноћ*. (Толико времена је управо требало Моми Капору да проведе/пробдије на Хиландару, да би се присетио *дана будућих у данима прошлим*, прешао своју *вишеградску стазу*, *причестио* се на живом светогорском извору, и написао хронику свих наших изгубљених завичаја, своје најсложеније и навредније романескно дело, и најбоље у том жанру у нашој књижевности).

Тим повратком у прадавну земљу Аркађана биће још једном *проосећани* и болно доживљени они *давни, лепи данци*, рекапитулиран и дефинитивно префигуриран *топос сећања* и оног *ритуалног простора*. Једино што ће из завичаја тада понети, (сада већ из *митских предела детињства*), од обиља сакралних (а сада недохватних или несталих) ствари предметног (опипљивог) света, биће *коловрат* – мотовило за наматање пређе. Симболична *попудбина* вишеструког значења, јер *пређа поведања* до краја је одмотана, *нит приче* (или: *нити приче*) танано испредене, и коловрат који носи (непробојну) ауру сакросанктности сада је у поседу нараторке, која је цело време бдела (узрастајући и зрејући заједно са причом) над овим магијском ритуалом у *жртвеном завичајном простору* – најпре у улози посвећеног слушаача, и доцније приврженог приповедача.

Стожерни носиоци романескне приче која навире из два врукта – прошлости/сећања, и оне фабуларне, сижејне деонице где се *време догађања подудара са временом приповедања* – јесу, како смо већ рекли, *Мама* и *Бака*. Наравно, ови ликови имају и своје помагаче, и прича се шири, грана и филигрански усложњава из разних уста и рукаваца, животних ситуација и просторних перспектива. Причају, наизменично, *Мама* и *Бака*, а до-

међу и „прискачу“ у помоћ и (*при*)*поведачи* из круга ближњих и даљих: браћа, тетке (Црна и Бела), ујне (ујна Пава, једина која је остала у Аркадији), Ујо, Ђед Ницо, добре драге комшинице, познаници... Са растом и трансформацијом ликова узраста и стасава и прича, она иста, која се само „пресвлачи“ новим временом и околностима. Бака прича о Другом светском рату, похари хрватских усташа на српска поднопсуњска и подпапучка села; о логорима и големом страдању невиног народа, нејачи и сномоћалих; о бежанији и расељавању; о планском разбаштињењу и обескорењивању; о партизанима, суровој, сировој комунистичкој власти; о поратном, смишљеном физичком раздешају српских вековних простора; сиротиштима за децу без родитеља; о лажном (наметнутом) братству и јединству; присили добровољачких земљорадничких задруга; „о живом, освједоченом усташа који шета слободно“, а након неоусташког покрета 1991–95, о чему ће Бака сликовито казати: „сад је пасја крв оживила“. Занимљиво је да рат (*поведање* о оном *старом* и овом *новом*) не убрзава причу – већ је згушњава и кристалише; али се зато осипа онај златни *еденски врт*, и скраћује и сневесељава се људски живот, и живот уопште, у своме плуралу. Круни се и нестаје оно праисконско, старо, давнашње, бивше. Речју: лепо. А прича као да надомашћује, *полаже у свој лог*, оно поништено, избрисано, окрњено, оскрнављено, скраћено, заборављено, отето, однето у неповрат. И прича, додајмо још, која јасно именује неке превратничке, трагичне релације крајем двадесетог века, његове виновнике и жртве, за разлику, примерице, од „ловачког“ романа *Вепар* Драге Кекановића, где је тај трауматични (крајишки) топос „препокривен“ стидљиво, и пре би се рекло бојажљиво, *анималном метафором невине животиње!*

У *Повратку у Аркадију*, прича се преноси с колена на колено, и *епско тело романа бива освештано*, приде, народном поезијом, где су традиционално и савремено у органском јединству и симетричном односу. Ехо Мамине и Бакине приче слаже се и похрањује у трајне сефове памћења девојчице, будућег скриптора. Посебна пажња и умеће у овоме роману подарени су поетици простора и поетици ствари, предмета. Као што је и природно, у томе малом сазвежђу *ореол куће*, као какав космички обелиск, блиста посебним сјајем. Бакина *Зелена кућа*, и *Стара* (тетина) кућа. Њихово двориште (авлије), и блиски околиш. Ово је обредни простор основне приче овог романа, нарочито из времена нараторкиног детињства, где су сви догађаји и до-

живљаји, игре и радости, радње и чињења, виђења и осећања, успомене и запамћења ритуалног карактера, који се не губе, не нестају. У *ћилибару* приче, они се кристалишу у живе архетипске призоре боја, гласова, слика, звукова, мириса, радости и се-те. У овоме простору ништа не измиче приповедачевом оку и памћењу, ниједна стварца, предмет, запажај, наслут. Собе, кућне ствари, дугачки, сеновити гањкови. Исхрана. Шиваћа машина (као код Кишове мајке!). Предиља (преља) са преслицом о пасу, кудељно повесмо. И вретено, на које се намата, као у роману, са фотографије и сећања, шаренолика нит приче. Хладовите вреже винове лозе. Алатке за кућне, баштенске и пољске радове и опошљаје; старински прибори за јело; одећа, обућа; постелина, пла(х)те и шалови; накит и украси; народни музички инструменти. Воћке. Вртни плодови. Поља и усеви. Стари бунар, са витлом и кантом (*ампером*) за воду. Дечије игре. Прве лектире. Пољски послови. Небо над Пожешком котлином, са оним својим *плавим кругом* и *оном звездом*. Јутра и вечери. Птичја гнезда. Призори народног весеља: свадбе, песме и ругаљиве шале, окупљања, игранке и кола под ведрим небом, *испод горостасних храстова и липа* („...где су се и први обреди обнове живота и љубавног зова поново догађали“, вели ауторка), девовања и момковања испод јоргована, удадбе и женидбе, стидна љубависања, крадомице, препадом и припадом... Забораву се не препуштају, напротив, ни имена (и посебно *презимена*) познатих и драгих људи, земљака, саплеменика (и једнако иноплеменика), који су некада живели у селима подно Папука, а којих више нема. „...Појели их ратови (онај *стари* и овај *нови*), однела смрт, развејале сеобе и прогонство (...) у неко сремско село тако ружног имена“, често у роману нараторка апострофира овај енигматични топос. Није тешко погодити које је то село!

Такође, још је нешто значајно истаћи, а што је важно за сам романескни поступак, а то је да све оно што припада профили-саној дескриптивној равни ове прозе (сви *послови* и *дани* Аркађана подно Папука, све вршаје и ткања тога живота, његове кретње и мене, изворе и увире, претакања и трансформације) – да све то прати *мистика приче, поведања, приповедања*, обред који стално обнавља и потврђује само животно бивство као такво, и њихове бивственике. Лепа, симетрична реченица у свим својим деловима, соковита и сликовита, значењски богата и разуђена, олиричена поетским везом и познатим руралним пејсажима, али увек са прецизним прозним „шавовима“; рече-ница са, такође, симетричним односом лепог и ружног, доброг

и рђавог, страха и наде, стварносног и имагинативног, епског и драмског, казаног и наслућеног, испричаног и недопричаног, посебна је стилска одлика романа *Повратак у Аркадију* Славице Гароња.

Приликом повратка у Аркадију, ауторка, стојећи у дворишту своје куће (Бакина Зелена кућа), запазиће: „...овде је, на истом простору, заправо свако у своме времену, и нико никог не дотиче...“, да би, пре тога *последњег повратка*, записала: „...оживети прошло, и добило се одмах више, много више...“ Већ је на основу овог детаља уочљиво да се у овоме роману *не трага* (искључиво) *за изгубљеним временом* (а нити је то данас, на тај начин, више могуће!), јер оно није, и не може бити изгубљено, будући да га је сећање, утемељно једнако на архетипском нивоу, и предметном свету појавне стварности, живих сведока те реалности и *трагичним, ратним расаном*, литераризовањем преовлапlothило, и учинило трајном садашњошћу.

Овај бриљантни роман ћопићевског ресантимана а Кишовог сижеа и лапидарности (његових карактеристичних, тешко досезивих *висова евокације и алузије*) благотворно је оплемењен дискурсима фолклористичког (ауторка је истакнути научник у овој области, и не само овој), етнографског, етнолошког, историјског, антрополошког и културолошког, чиме је, на изврстан начин, *разблажена* синхронија фактографског, хроничарског разлагања повесно *пресног* времена, и „простог“ фабулирања на, мање-више, избалансиран начин, поготово с обзиром на добро познату, у оно време пророчанску чињеницу „(...) да је човјечанство већ довољно одрасло, довољно се прозрело да би му требало фабулирати!...“ (В. Десница).

А наша ауторка се овим романом о завичају, о рату, романом о детињству и одрастању, романом о породици, романом о *културолошкој разлици* сеоског и градског, романом о *разградњи Крајине и мрзилачком растуру* Срба из Западне Славоније, најзад, романом о *губљењу и налажењу*, срећно домогла свога аркадијског врта *слезове боје!* А на добробит својих читалаца и српске књижевности!

Милица Миленковић

ТРИ ПРОМЕТЕЈСКЕ КЊИГЕ

(Владимир Конечни, ВИДИМ/АТИФ/НЕ ЗНАМ, *Прометеј*, Нови Сад, 2013–2016)

Прометеј из Новог Сада у периоду 2013–2016. српским читаоцима представља три књиге Владимира Конечног: збирку песама *Видим – педесет одабраних песама* (2013), збирку приповедака *Атиф* (2014) са поднасловом: *Одабране и нове приповетке*, те збирку песама *Не знам – Песме 2013–2015.* (2016). У периоду од три године, Владимир Конечни публикује три значајне књиге у нашој књижевности.

ПОЕТСКА ПЕРЦЕПЦИЈА СТВАРНОСТИ (*Видим*)

Педесет одабраних песама заокружено је личним глаголским обликом једнине првог лица презента – *Видим* – чиме је аутор указао на своје лично и аутобиографско опредељење. Уједно, тиме је призвао субјективно појмљење стварности узимајући лични доживљај за тему песме: „Видим. Ја крштен по кијевском Владимиру/ Владимиру, књазу Свјатославичу. Видим.“ (*ВМД или Вапај и молитва душе*). Почетно и завршно „видим“ у овим стиховима није изражено узвиком нити је део шире синтаксичке целине – тиме Владимир Конечни не само да не издаје наредбу читаоцу да и он то његово мора „видети“ већ мења и семантику глагола у контексту песме и књиге преображавајући „видим“ у метафору дубљег виђења, созерцања, сазнавања. Онолико дубоког колико може да изнесе његово биће које је жртва, његов глас који се креће од нијансе смирености до нечујног крика, његова зеница која прима у себе далеке слике (оне које живе у сећању, у дубоким просторима ауторове душе; и оне које ће тек бити створене као одговор на страдање): „Видим човека, видим чак жену./ Видим чету, па пук и армију./ Видим огромну војску, далеко...“ (*ВМД или...*). Тако је песник одредио просторне и временске односе људи поимајући их кроз веру, поверење и издају, пожар, рат, оружје и насиље, и оног другог које је пут до рађања – кроз однос „човека“ и „жене“ изражен љубављу и еротиком.

Богатство песниковог духовног бића не лежи само у окренутости спољашњем већ и у његовом погледу који окреће ка унутра, у себе, покушавајући да објасни нама (или себи) тајне песничког стварања, језичког и заумног говора, песме. Аутор ове књиге пре свега је Песник, високо уздигнут изнад књижевних разговора и бесмислица, он је онај који перципира стварност визуелно и аудитивно, онај који преноси слику читаоцу служећи се јаким поетским средствима.

Осовина целе књиге, глагол „видети“, у песми *Уснули Одисеј*, бива проширен јачим градацијским поимањем свега онога што се може „видети“ унутар и ван себе, и не само ту и тамо, већ и на оним тешко докучивим просторима – историјским, географским и метафизичким. Стога је песник био и Одисеј „не Пенелопин/ него своје земље/ и устрелио.../ не просиоце/ него зле душе/ и продане/ изроде опаке/ и напаснике/ родне груди./ У сну.“ Одисеј као симбол човека који брани своју част и родну груду, за песника представља име са којим се може упоредити, али само у дубоком сну, у којем је из стварности пренешен зли свет који је „заробио“ његову земљу. Отуда Србија заузима посебно место у овој књизи, њени ратови су и песникови ратови, њена судбина је оно што често искрсава пред песниковим очима (*Лира и истина, Уснули Одисеј, Српско питање, Гнев, Ускрс 2004. и асиметрија духа, Слушајући песнике, Доситеју Чемерном, ВМД или Вапај и молитва душе*).

Поред Србије, хронотоп ове поезије подразумева цео свет онако како се он одражава у свести песника, кроз честе мотиве воде, ватре, несреће, кроз слике монаха, просјака, проституције или нечег четвртог (*Врата, Какве мисли у његовим бедрима?, Безосећајнима, Муштерије бирају из замрачене одаје, Просјаци су битни, Либрето за кинеску дечију оперу*) – дубок доживљај и око које перципира стварност кроз емоцију преображавају стихове и стиховне конструкције ове збирке у широку слику света коју ваља „видети“. Ми гледамо ауторовим очима, али без јаких стилских успења и емоција које живе у структурама самих песама, видети оно што види песник Владимир Конечни готово би било немогуће.

Но није само око које гледа ван себе и у себе, око лирског субјекта. Постоје још два ока која са овим првим граде потпуну идејну мапу целе књиге: око старца приморца који зури у пучину на којој се отиснуо песник (*Да чује широко, да чујем ја, дубровачко-мљетски*) и ископано око детета у наручју просја-

киње пред Тац Махалом (*Просјаци су битни*). Два погледа, један који гледа забринуто и не види, други искасапљен намерном руком зла, онај који је истргнут и указује на суштину и величину зла, јесу две смернице које метафорички указују на то како ваља читати педесет одабраних песама Владимира Конечног.

Неколиким бројем песама са глаголом „чути“ у наслову (*Да чују они који се буде из коме, Да чује она, да чује море, на две планете, Да чује широко, да чујем ја, дубровачко-мљетски, Да чују циници, Да чују глуви за музику, Слушајући песнике*), Владимир Конечни се са плана чула вида отиснуо у звуковни план света, на поље чула слуха, чиме повезује прво и претходно са јасном алузијом (или је то само наша, читалачка) на чувену библијску: „Који имају уши, нека чују; Који имају очи, нека виде.“

Јер не могу сви чути и видети, „чути“ и „видети“ могу само изабрани. Њима ваља препоручити збирку песама *Видим*. Они-ма који разумеју језик поезије и душу песника распету на крсту туђе и личне трагедије и несреће. Зато овом песничком књигом доминира осећај бола, туге, жала, али и свесно-објективне дистанце која је ту само да усмери поглед читаоца дајући му једно по једно Аргусово око, тако њих педесет одабраних.

ПРИПОВЕДАЧКО ЗВОНО (*Атифа*)

Док приповетке *Атифа* представљају спој реалног и надреалног (духовно-метафизичког), топос је, слично топосу збирке *Видим*, различит: Србија и „цео свет“. Стиче се утисак да је топос важан структурални део за самога писца – њиме је умногоме мотивисана радња, кретање људи у различитим срединама детерминисаним социјалним оквирима и друштвено-етичким правилима. Те детерминанте обавезно долазе у сукоб са емотивним светом јунака, али увек тако да из те драмске напетости јунаци излазе као морални победници (они су у књижевном смислу ликови у развоју) – одличан пример оваква два лика јесу Лазар из *Лазареве суботе* и Гордана из приповетке *Падма-мукхи*.

На основу пишевог *Предговора* да се запазити присуство субјективно-доживљеног као основе за грађење ових приповедака – оног субјективног и доживљеног перципираног из саме стварности, пишевог окружења и личног, унутрашњег созерцања. У којој мери је читалац важан аутору, говоре у *Предгово-*

ру наведене смернице за читање књиге, али и апелативне форме приповедања од којих ваља издвојити дневничке записе (*Скривене чари западног Балкана, Ерлијан, На кинеским светим горама*). Датираношћу дневничких записа, али и самих приповедака, одређен је хронос читаве књиге који јесте актуелна стварност. Једина приповетка која излази из оквира актуелне садашњице (и блиске прошлости) јесте „надреални“ *Конкурс за ријалити шоу*.

Дванаест је наслова који сачињавају ову збирку стилски изванредних приповедака које се додирују у неколиким тачкама: у тачки приповедача, идејних слојева, ликова и композиције. Приповедач је често главни лик догађаја, онај који перципира догађаје из реалности мотивски и асоцијативно их повезујући са метафизичким, духовним мотивима; уколико није онај који доживљава и говори о свом доживљају, онда јесте објективни приповедач који уводи јак морални лик како би показао јачину везе између бога и људи (*Ту дум ладам, Падмамукхи, Лазарева субота*). Композиција приповедака динамичне је особености: текст је разбијен уметнутим песмама, дневничким записима, графитима. Иако из *Предговора* сазнајемо да је карактеризација ликова најчешће преузета из пищевог реалног живота, овај податак се да занемарити, јер ликове посматрамо унутар структуралног контекста приповедака те су они носиоци новог (књижевног) живота за нас и као такви вешто уклопљени у ток приповедања што указује на вештину аутора и његову способност да субјективно преводи у објективно стилским и приповедачким средствима.

Стилски поступак приповедања у *Атифу* своди се на једноставну, а богату реченицу која испуњена емоцијом спаја удаљене светске тачке указујући нам на духовну сличност и човекову вечиту тежњу ка Богу. Са друге стране, перципирана је и вулгарна страна света, али без јаке критике друштва – стиче се утисак да Конечни у приповеткама *Атифа* слави живот у свим његовим бојама и тоновима постојања. А боја и тонова има на сваком кораку ове књиге, одличних слика базираних на детаљима: од описа галебова и усамљеног голуба у првој приповеци насловљеној *Галоп у Бретањи*, преко портрета Ловра (*Ту дум ладам*), невеселих слика Београда у *Путу за Архангелск*, екстеријера и ентеријера Бубанешвара (*Падмамукхи*), до очаравајућих (путописних) слика кинеских врхова (*На кинеским светим горама*).

Еротско у *Атифу* произилази управо из детаља, из ситних опажајних и инфантилних дивљења женском бићу, онога што је понуђено, али не и узето – из остављеног у далеким тренуцима прошлости. Кулминацију еротског налазимо у *Конкурсу за ријалити шоу* – надреалном конкурс који као предиспозиције тражи наго женско тело ради задовољења садистичких потреба продукције и публике. Иако идејно и тематски отворен за вулгаризацију стварности, *Конкурс...* је прича која по снази израза, запажања и критике друштва, не излази из оквира *Атифа* – не-наметљиво, интересно и пристојно *Конкурс...* јесте хипербола естрадне стварности, а самим тим и сатирична прича о ономе што је на уштрб етике понуђено људима. Мотивација је, дакле, преузета из друштвеног система који карактере обликује тако да буду оксиморони (жртве, злочинци, сведоци и судије у исти мах), а писац је онај који гаји симпатије према људској души знајући како су тешки путеви њених кретања када се налази у друштвима која експлоатишу тело.

Имајући у виду пишчеву симпатију и емпатију удружене са тежњом ка алтруизму, није ни чудо да је цела збирка обухваћена насловом истоимене приповетке који (Атиф – М. М.) представља метафору: *Атиф* је човек који „рашири... предуге руке, као створене да обухвате читав свет, и убеди... крезубим смехом и светлим очима, дубље но што су икад успеле Бетовенова Девета и Шилерова Ода у постојање људског братства.“

Приповетке *Атифа* су „путопис... у метафоричном смислу“, зато су оне свеобухватне, разгранате, мапиране, настале на различитим географским дужинама са једним истим духовним тежиштем, оним тежиштем које данас слободно можемо назвати *атифовским*.

ОСЛОБАЂАЊЕ ПОЕЗИЈЕ (*Не знам*)

За поезију Владимира Конечног можемо рећи да је од самих почетака била ослобођена нечега: времена, простора, језика, правила. Ако пева о времену, он пева о дубљим хроно-токовима, сежући у далеку прошлост са намером да песму и њену идеју доведе до архетипа као објашњења филозофског питања које се поставља. Када пева о простору, не задржава се на једном месту, већ преноси емпиријски доживљај света. Уколико језички покушава да се отргне догми, он то чини певајући по осећају на српском, енглеском или на неком од страних језика. На крају, поставља правила тако да „ослобађа поезију“ плашта

квазикултуре који јој (и књижевности уопште) диктира теме, идеје и форму.

Тако нас се његово крунидбено тврђење-питање *Не знам* овога пута, после чувеног *Видим*, тиче и више него што можемо наслутити, и више него што можемо дојмити колико ширине и архетипско болне дубине може садржати у себи једна негација, један негативни облик глагола „знати“. У поетском и, уопште, литерарном опусу Владимира Конечног, глаголи „видети“ и „знати“ стоје у тесној корелативној вези, јер првим наведеним песник означава све оно што је спознао и што сазнаје – оно што је плотском оку недоступно, а што се отвара у ширим оквирина (под)свести нудећи емоционално, интелектуално и социјално спознање ствари.

Такво песничково откровење у збирци *Не знам* постаје упитник над суштином постојања твари. Велики упитник који се, после вишевековних светских и већ добро упамћених питања (од Хомерове *Илијаде* и *Одисеје*, преко *Библије*, Дантеа, *Фауста*, *Хамлета* до Достојевског), једнаком естетском висином успиње да филозофским стремљењем добије одговор на питање о мушкарцу, жени и Богу. И, на крају, наравно, на питање о чо-веку самоме.

„Не знам“ у истоименој песми дато је у оквиру питања: „...Разочаран цинизмом/ сопствене песме, желим да сазнам шта је/ заправо *Не знам*? Осећање, мисао, уверење/ о сржи и недо-кучивости људске бити? Не/ знам, ...“ Наведеним стиховима идејно је отворена књига – у њој ће песник у улози лирског суб-јекта бити и разочаран, и циничан, изразиће своје осећа-ње/мисао/уверење о човековој бити, спустиће се до архетипа да би се његовом моћи узнео над савременом анти-културом.

Да би се бар донекле, уколико поезија то може (а по непи-саном правилу требало би да може), спознао и сазнао недоку-чиви слој човекове бити, за главне протагонисте својих поет-ских узлета, песник узима Бога, мушкарца и жену. Од њих троје у први план долази Жена „типична митска жена“ чија је „...Једина права страст.../ ...да заштити, спасе и сачува оне себи/ генетски и јебачки најближе...“

Жена добија улогу кћери (*Јов*), Електре, Медеје и Ифигени-је (*Три моје жене*), а изнад ове и овако сумиране феминум-поетике лебди најузвишенија и најболнија њена улога – улога мајке.

Троделна композиција књиге коју према тону, стиху и филозофским одређењима јасно запажамо указује на ефектност поезије која је пред нама, а којој песник Конечни очигледно тежи, не да би задивио читаоца, већ да би књижевности поклатио „крик“ достојан великог песника – тај крик овде има два крака, први на почетку у циклусима *Не знам* и *Три моје жене*, а други на крају у циклусу *Дивота живота*. Између њих, као талас тишине, затишја, загладаности у сопство и свеукупно биство, стоје *Омаж Леониду Леонову* и *Талин*. Оваква композитност комплементарна је акцентуацији назива књиге где се „не“ узвисује над „знам“, где се узбурканост душе лако уочава у негацији бивства (је(сте)/н(и)е) која сама по себи предодређује запитаност, док „знам“ (од „знати“) потврђује дубину тишине која је у сваком човеку, а коју песник јасно досеже у кратким, самим тим и композитнијим, стиховима. Овде се лиричност и епичност битно смеђују указујући на јасно песничково опредељење да се поезија врати епском, да се стих врати хомеровском, а поетика архетипу и античкој висини певања.

Док се у првом делу збирке поставља филозофско питање „бити или не бити“ које је овде преобликовано у „дати или не дати“ (савремено питање потрошачке културе), док се поставља, сходно претходном, и *Треће питање Богу у вихору (Јов)*, а не добија се коначни одговор и хамлетовско питање остаје да лебди изнад читаве књиге – у средишњем делу књиге, песма се лагано таласа под новембарским небом, у „тишини ноћи“ која узбуђује „попут туђих тајни“, проговара о самилости, дозива моменат тишине у *Талину* пред летњи плусак, јаше пастува са Миџора ка јари/небу/узвишености, пева о електронима блискости, да би засијало *Одједном сунце*. У поменутих песмама, лирски субјекат није филозофски настројен, он живи тренутак, показује нам своје артистичке потезе фотографског хватања момента, имагинативно узлеће ка светлости. Потом, трећим делом збирке наставља своје „не“ – поново се преображава у (циничног) филозофа, у Одисеја, у саиграча Пјотра Печенкина, до коначног „новог човека“ (*Дивота живота без културе*).

Критика миљеа српске назови културе у поеми *Дивота живота без културе* упућује и на коначан песничков прелаз са циничног на сатиричан тон певања који за октаву више сада значи потпуну побуну против скрнављења човекове бити, али и враћање правим људским вредностима на којима треба темељити једну културу. Отуда песник постаје „нов човек“, онај који ће својим стиховима оголити истину. Извући је испод плашта ан-

ти-културе и дати је на увид читаоцу ослобођену свега онога што је гуши – уображености, непотизма, неукости, шарлатанства, ружноће коју слави и захтева „да буде лепо описана“.

*

Пажљивим понирањем у литерарно дело Владимира Конечног, које у трима ванредним књигама *Прометеј* представља читаоцима нашег језичког поднебља, уочићемо комплементарност песама и приповедака које су пред нама. Оно што их држи у тесној вези јесу транспонована субјективност аутора и идејна корелативност. Ове врсно разгранате књиге јесу *прометејска* ватра уметника преображена песничким и приповедачким умећем, ватра која долази са најнижих плотских тачака и највиших духовних прегнућа аутора потврђујући још једном универзалност алтруизма и космополитизма којим су поменуте књиге издашно богате.

У том смислу, читалачки аудиторијум српске књижевности, насупрот „културним“ тешкоћама, иде напред. Ослобађањем које је пред нама песник Конечни потврђује јачину и важност свог певања – и оно најважније, препознатљивост величине свог песничког и приповедачког генија.

Гордана Влаховић

ЦИНОБЕР У ВЕНАМА

(Срба Игњатовић: ЦИНОБЕР, Фондација Солидарност Србије, Београд 2015)

Срба Игњатовић, стваралац богате књижевне биографије, опробао се и доказао у различитим књижевним формама (песма, есеј, књижевна критика, драма). Рукопис нове књиге песама именом *Цинобер* награђен је књижевном наградом „Ђу-рин шешир“ за 2015. годину.

Руменица која је излила алхемију боја, коришћену још у антици, те на ренесансним сликама и на тананом фином кинеском порцелану, та рудача из које се црпи цинобер фигуративно код Игњатовића представља алхемију умећа, мудрости, рефлексije, емпатије, ироније, а како аутор рече најбоља се нађе у крви, у венама.

Игњатовићеви стихови пуни су полемичких тонова, критички су интонирани, аутоироничном и ироничном нотом. Јер, мотиви које песник обрађује нити су аркадијски умилни, нити радосно шаптави. Песник уочава појединачну и колективну тескобу и неизвесни опстанак, услед плаћања данка глобализацији, те и процесу потпуне дехуманизације. Гавран у првој песми *Чворови* најављује, као и вазда, невољу и јад, а овде, „свезану кесу с отпацама“. У горком иронијском сагледавању света упућен је прекор и нашој комотности, склоности заборава, разним лаживесницима и манекенима многих квази група и скупова који не пропуштају ни једно јавно исказивање „сућути“ за патнике.

Аутор од појединачног, личног, долази до универзалног. Туђи језици постају нам матерњи, доминантни. Нису само израз образовања, но су и намет глобалистичког јарма. Често у неумереностима и трци за помодношћу и забавом понашање добија облик гротеске. Реповање прелази у турбо фолк. Обезвређује се све: историја, народ, митови, језик, традиција. У расулу је свет, а ми му не одмажемо имитаторима и имитацијама. Нема у тате

печења јарећег, али слушалицом на уву Мадона ласцивно стижује татином сину.

Кад-тад се горчина набере до цинизма. „Бесна и гадна“ песма је о белој кути и покондиреној помодности:

*Умишљени градски кретени
покондирене балканске гузице,
трули купус држе у подрумима
на терасама расне псе.*

Не затвара аутор очи пред нашим слабостима. Код нас се најчешће све своди на хајдучки доручак (спавати обучен, у кући са ниским довратком, и са два улаза – за сваки случај). Симболику не треба тумачити.

Од шале до ироније, од подсмеха до мучнине, уз гађење над хипокризијом моћних и њиховим атаком на идентитет малих народа. Амерички оксиморон је Serbia, Siberia. А песник пита:

*Па како сте нас онда нашли
кад сте кренули да бомбардујете.*

Није спреман да им прашта. Све памти и презише медијску лаж као средство комуникације. Рецензент књиге Душан Стојковић констатује да се Срба Игњатовић утаборује у „политичкој лирици“ те је назива и домановићевском.

Ни сајбер простор не остаје изван критичке интонације. Подсмехом се поиграва Игњатовић са зависницима од компјутера, са избрисанима од памети, са трком у ријалити за минут славе. Тај простор појединац користи да се скрије и заборави оно што је, да се прикаже бољим но што је.

У неколико песама Игњатовић у свакодневном проналази и трагове архетипског (*Мемоари, Света Богородица у Доњој Каменици, Из временске касете*). Помиње и браћу по перу (што чини и у ранијим књигама, нпр. у прозној *Пролазној кући*): Ацу Секулића, Србу Митића, Слободана Стојадиновића... Књигу затвара песмама снажног социјалног одређења (*Поскочица-доскочица, Стара врећа*).

Оштра поента је на крају песме Србе Игњатовића; каткад на граници апсурда, а често из опозиције улази у трагање за паралелом. Завоне у стиху скоро заборављене речи које само у песнику затитрају, уз ослона на народски исказ (по небу ведро-

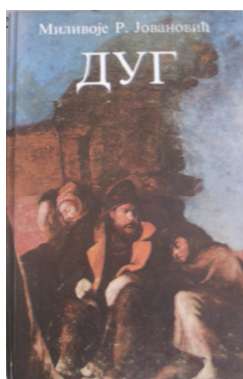
ме, очас, трпеж, дочим...). Промакне и који исказ сајбер језика (ентер, твит). Умањенице у песника нису речи од миља већ умањењем обеснажују значење (у замрлом, некад рударском *градићу*), своде га, минимизирају (сподобице, момчуљци...).

Мото са почетка књиге „Које ово ја пишем?“ не остаје без одговора. Ономе ко отвори књигу. Макар једноме, или у почетку једноме. Свакоме новом који проведе неколико сати, или дана (можда) уз ову густу, тамну, по много чему сличну читаоцу самом, отрежњујућу књигу. Атаком (можда) на успавану националну свест, на дремљиву летаргију, на одсуство одговора на оно што нам се као појединцима и колективу чини, споља и изнутра.

Милентије Ђорђевић

КЊИГА ЗА ЦЕО ЖИВОТ

(Миливоје Р. Јовановић, ДУГ, *Галаксијанис*, Ниш 2015)

Постоје у српској књижевности писци који су цео живот писали једну књигу. Познато је да је Милан Ракић објавио око педесет песама, а Лаза Лазаревић тек девет приповедака. И књига песама *Дуг* Миливоја Р. Јовановића са 55 песама припада таквом типу књига коју је аутор писао више од пола века. Кад се приказивачу таква књига позница призове као тема, логично је да по правилу буди неку врсту сумње и неверице у ауторову уметничку аутентичност. (Бројни су данас примери касно пробуђених стваралачких енергија у време кад ће поезију писати сви (Б. Миљковић) и кад ће књига бити јевтина „играчка“ неуких пискарала, амбициозних скрибомана, ревносних домаћица и пензионисаних службеница). Но, приказивач у овом случају има ретко задовољство да прикаже једну озбиљно добру књигу. То задовољство је истовремено праћено чуђењем зашто је аутор, човек кога познајем већ више од четврт века, тако упорно ћутао и истрајавао само на овоме што је објављено између корица књиге. После више поновљених читања појединих песама, како би рекао својевремено Богдан Поповић, све ред по ред, наметнуо нам се непобитни утисак да је аутор стрпљиво, до перфекције „глачао“ свој стих, све до оних граница кад је све сувишно, као код искусних вајара, постало само пиљевина и прах.

Збирка *Дуг* организована је из уводне песме и четири чврсто заокружене целине (*Искорак*, *Мириси*, *Дуг* и *Светлуцања*). Све песме у овој збирци, скоро без изузетка, испеване су у гами меланхолије и чежње за минулим временима и утуљеним успоменама. Јединствена везивна нит је завичај и његови крајолици, али и тамошњи људи у којима свеprisутно живи епски и херојски дух. Излазе из тих песама часне старине квргавих руку и набораних лица, отац и мајка као вечна прибежишта, људи који

пеку ракију (као ритуал) или на гробљу окађују претке. Јасно је видљива намера писца да ту своју прошлост и прошлост свога краја обоји јединственом позлатом, да постави белеге и међаше као обавезу будућим генерацијама. Многе песме као да излазе из манастирских олтара и на светло дана изводе јунаке српске историје. Један од таквих препознатљивих јунака у збирци је и Николај Николајевич Рајевски (Толстојев Вронски) који је овековечен стиховима који нас неодољиво подсећају на натписе на крајпуташима.

*Век и по
Претаче се
прича
како је
на адровачкој коти
од турског метка
испао
из строја,
у пуној младости
и доброти
гроф Вронски
из Русије
од Толстоја.*

(„Липе разумовске“)

Приказивачу се чини да су бисери ове збирке песме ауторове дубоке интима. Оне су она чиста лирика, онаква какву је овај наш започети век помало скрајнуо и заборавио. Оне су и доказ да истинска лирика може постојати и бити само ако је дубоко и искрено проживљена, ако долази из средишта песникове душе. У такве песме убројио бих песму *Бадње вече*, а посебно песме: *Прва слана*, *Мајчин савет*, *Јесењи дани*, *Морска слика*, *Сеоско гробље*, *Зидање цркве* и поменуто песму *Липе разумовске*. Циклус *Дуг* у коме песник покушава да коментарише и одгонетне неке националне историјске контроверзе, жигоше неке појаве и политичке промашаје, дао је свој дуг постављеној „тези“. Истина има и у том делу збирке одличних песничких замаха, али су они прави концентрисани у првом и средишњем делу књиге.

По начину организовања стихова песничка збирка Миливоја Р. Јовановића може припадати модерној поезији, али по мотивима она је ближа поезији минулог века па ће нас местимице

подсетити на стихове Бране Петровића и Аце Секулића, а у оном интимистичком смислу и на неке песме Драгана Јовановића Данилова. Ти прикривени утицаји или асоцијације свакако су резултат ауторовог професорског и антологичарског рада и у њима не треба тражити ништа лоше. Интертекстуални екскурси комуницирају са усменом књижевношћу на више нивоа, од народне изреке до епског стиха и локалне фразеологије. И ту препознајемо два слоја: онај професорски, катедарски и онај аутентично народски који може поседовати само онај који је поницао у таквој средини и који је и сâм продукт усмене традиције.

Као чврсто организован систем од пет делова и педесет пет песама (свакако у овоме препознајемо и прикривено, симболично значење бројки) ова збирка предочава и ауторову филозофију живота, а која се првенствено исказује у ономе да у прошлости проналазимо сигурне путоказе за будућност. Нажалост, сматра аутор, време садашње се пребрзо одрекло прошлости, а нове генерације узоре потражиле у туђинској традицији. И најзад, у мору данашњих песничких књига, у обилатој издавачкој продукцији, у какофонији лирских гласова и појава, ова песничка збирка Миливоја Р. Јовановића ће се, ако ништа друго, препознавати као аутентични песнички глас који ће, верујемо, одолети долазећим временима и растућој глобалистичкој пошаст. Ништа мање она ће бити опомена онима који ће бити спремни да се свог националног одрекну за варљиву мрвицу ово-земаљске моћи.

Зоран Туцаковић

БРАЗДА ЖИВОТА И ПРОВАЛИЈЕ ВРЕМЕНА

(Димитрије Јовановић: ВРЕМЕ ТРАЛАЛАЈКИ, сатиричне и друге песме, издање аутора, Краљево 2015)

Ако је књига песама *Па шта* била двојака у приступу и песничкој обради, зато што је садржала како песме сатиричне тако и оне које могу да се обухвате одредницом „Димитријеве тужбалице“, онда је *Време тралалајки* својеврстан наставак наговештеног Димитријевог песничког исказа, и то више у смеру тужбалица. Ни црњег времена, ни већег броја ништака и никоговића, ни грднијих и бесмисленијих напева, саопштења и изјава. Преумљење које Димитрије приказује узело је толико маха да све изгледа заравњено, нуларицом ошишано, штанцовано испод истог чекића, све ухваћено „у исто коло“, „сви у исту врећу“, док хорска песма садржи и цвркулт птица и рику магараца сливене у исту мелодију. Песник је, након четири године од објављивања књиге *Па шта*, и симболично хтео да исказе како је све у вези са људском глупошћу, бездушношћу, издајом, самоиздајом, вољно и невољно прихваћеном лоботомијом и ненормалним глуматањем нормалног отишло још даље, још мало па бесповратно. Зарад те симболике, целину „Песма почетна“ чини тек једна песма која је, погађате, заступљена и у књизи *Па шта*, у којој је по једном њеном стиху названо цело поглавље (*Још нам се ојаци диме*). Но, песма је унеколико измењена, ритам њен је другачији, а важан додатак представља пророчко виђење да ће нићи оно што је порушено и посечено од представника здружене светске банде, „зидови на темељима старим, / главе на раменима новим“.

Самоодређење предсократовца Ксенофана из Колофона према времену, обичајима и наравима људским од пре два и по миленијума Димитрије је у виду *Уводне беседе* ставио на почетак своје збирке песама. Заиста, док читамо о додељивању почаст и награда ондашњим спортистима и посредном унижавању племените Мудрости која једино може да донесе добробит грађанима, замишљамо садашња медијска представљања невиђених и натчовечан-

ских успеха наших спортиста која, уз све фарме, велику и малу браћу и разнорodne парове треба да надоместе прогон памети и слободне критичке мисли. Ксенофан је исправно закључио да без врлине, праведности и истине људи постају попут говеда чија се једина срећа састоји у јелу, чистим шталама и правилном сточном узгоју, и чија је једина жеља не да се ослободе тираније, већ да „падну у руке доброг тиранина“. Није ли данашњица доказ да се појам преовлађујуће људске среће и дефиниција претежних људских жеља нимало нису променили, на жалост и на срамоту људског рода?

Имао је Димитрије одступницу, боље речено – заштитницу у књизи *Па шта*, и то у виду особених мислилаца (Талес, Питагора, Зенон из Елеје, Макијавели и Беркли, у поглављу *Чиста филозофија*). Где је нашао духовно покровитељско окриље овога пута? У деди, наравно, своме и свачијем, мада „Велики глобализатор“ чини све да тај и такав деда нестане из живота и сећања, да га се књиге и потомци одрекну. У дединим беседама и здравицама скупљена је већа снага истине него у Ксенофана, јер је деда решен да остане овде, постојан и благ у саветима, без обзира на муке које је издржао и које му умножавајући се прете у блиској будућности. Ксенофан је напустио Колофон, намеран да живи „међу људима, а не са говедима и коњима“, а деда – заправо дух његов – остаје у Србији, намеран да потомку ампутира магареће уши и мајмунски реп е да би поново постао оно због чега је и рођен: Да усправно и „само право“ корача својом браздом „на светској њиви“, слободног ума и непоковарене маште. Дедини прекори су благо изречени, са љубављу а без моралисања, и њихова је исцелитељска моћ у томе да овлаш косну онога коме су намењени, тек толико да се јави жеља за преиспитивањем себе и тежња ка Узвишеном и Добром. И када у здравици на слави код Стефана устврди да „за софром / нема њему брата ни једнога“, а код Милутина призива да Света Слава помогне „сину домаћиновом, / што због златних цекина / изда Српство и Србију, / оца својега и мајку своју“, деда у наставку прве здравнице изговара помирљиво: „Ко је дошао, добро дошао, / ко није, размислиће, опростиће, / па ће доћи“, а у наставку друге за идућу годину молитвено пожели: „Дај, Боже, / да нас његов син послужује, / за софром са нама / оздрављењу Србије да се радује!“ Истим уверењем, крепкошћу и крепкошћу наливене су дедине здравнице на слави код Драгутина („да су нам здраве цркве и манастири, / да их нико више никад не поруши, / да нам их нико други никад не обнавља!“), код Стевана приклоњеном власти („дабогда / да се ти нама вратиш, / овој чаши и здравици приклониш, / чиста образа, мирна погледа“), и код Радише који домаћинује у кафани

(„да Бог да, / да догодине и две музике / у две кафане госте твоје дочекују“). Димитријев деда је чиста еманација симбиотичког јединства душе и нација који су у претходној, овде поменутој књизи исказивали тежњу ка узајамном сливању и увирању.

Разгоримо ли дух дедин, који је у нама добрано згаснуо, отклонићемо и „квар у мозгу“ који чини да делови једног тела буду међусобно несагласни и неусклађени. Прегрмећемо оскудацију, поднећемо незапосленост, таворење, полицијске батине, пустошење њива, тровање извора, злопутање „од јаме до јаме“, глад и промрзлост, све оно што нам тако штедро доноси демократија западног типа. Остане ли дух дедин без одазива, физичкој смрти претходиће она страшнија, духовна, са којом неумитно иде и обездушење. „Туђа омча“ око нашег врата биће затегнута и у души, и око дела тела који код подјармљених служи за понизно спуштање главе, а код слободних за њено поносно подизање. Ако пркос и побуна нису прожети оним што деда представља, биће преточени у речи које се улудо бацају у ветар и које остају на равни тренутног осећања а не трајног опредељења („Нећу тамо / Како сте се договорили / Да ћемо западном страном“, ... „Никад више неће ваши жандарми / мисли моје уређивати, реченице писати!“). Лагодну алтернативу представљају речи четири ТВ преносача, посебно умилни позив трећег: „Уживати / Уживати / Уживати / Само уживати“). Све националне трагедије и духовни порази бивају потрти невиђеним спортским успесима и величанственим концертима („Лопта је у последњим секундама / Прошла кроз обруч / Велика лопта / Кроз мали обруч / Људи / У последњој секунди / Са двадесет метара људи“ ... „То је је је / То бе бе бе / То је Србија“ ... „Он је геније / Он је феноменалан / Он је првак света“ ... „Напуните дворане / Стадионе / Има шта да се чује“).

Димитрије своју нову књигу песама завршава како је и почиње, песмом из књиге *Па шта*. Песма је измењена и проширена, па се вилама посестримама и звуку гусала придружују Зека Буљубаша, Хајдук Вељко, Јован Курсула, Карађорђе, Змај од Ноћаја, сиротиња раја „са срцем лава / мишицом Херкула“, као залог нашег опстанка у незнању. То је логично, пошто су искушења и претње многоструко умножени за последњих пар година, и „јао ономе ко не чу“ све оно што симболизују дедин дух, наше заштитнице, наши јунаци и наше песме. Погашена огњишта у физичком окружењу могу да се обнове само ако разбуктимо духовна огњишта у себи. Још једном нас Димитрије опомиње на ту истину. Хоће ли његова опомена имати одјека, искључиво је до нас.

Мирјана Штефанички-Антонић

ЛИРИЧАР ХОДИ СТОПАМА ПРИПОВЕДАЧА

(Случајност или са намером)

(Светозар Савковић: НЕЗГОДНА ДЕЦА, Бистрица, Нови Сад 2015)

Пред нам је друга књига прича Светозара Савковића (рођен 1955. године у Кремни код бањалучког Прњавора, Република Српска), по вокацији писац, по образовању машински инжењер. Књига носи наслов „Незгодна деца“, после објављене самосталне, четири књиге поезије. Невелики рукопис почиње причом „Несклад односа“, а завршава са „Мирћакове згоде и незгоде“. Укупно осам прича. Промисља Савковић кроз ликове о којима пише: Дрмосије (самотњак), Михајло и његов син (студент Роберт), Квржан и Живан (радници на привременом раду у иностранству), Гавро Шилић (грађевински радник у пензији), Мирћак (такође, особењак и самотњак), итд.

Социографски описи радњи ликова, дијалози, монолози су окренути савремености. Излазе са дна пишчеве душе, са почетка деведесетих година двадесетог века, до данашњих дана. Говори о прошлом рату, на просторима некадашње државе Југославије. Сада размеђене границама и граничним прелазима, на којима је потребно пасош показати. Свако јутро, када би се будили, држава би нам постајала све мања, успостављањем каменова-међаша. Били смо зидом неверовања сапети. „Дошао Михајло у свој родни крај, поцепане и раздеране Босне у којој је провео детињство и један део младости. Стигао Михајло после свих олуја, које су се дешавале у људима и између људи тих година, његове како каже Босне и завичаја... И овом приликом морао је доћи, због мира у самој себи.“ – одломак из приче „Деца наших радника“.

Сам наслов књиге „Незгодна деца“ је асоцијативно метафоричан. Деца (својих родитеља), траже посао, своје место под сунцем, налазе га, остају без њега, у доба транзиције, привати-

зације, економске кризе. Боре се за егзистенцију и хлеб наш насушни. „Кад боље размислим, спреман сам за све послове, за свашта и ништа... Ух, овај мој curriculum-CV. Како ме само излуђује – каква је то животна стаза – животна прича појединца? Шта да ставим у CV, коме да причам и о коме да испричам?... Већ једино предстоји чекати да се створи тај Фонд – платни фонд за нас незапослене... То заиста још нико не зна, нити ми може казати, па засад, ни обећати на свенародним изборима и скупштинским домовима... А, оно питање постављено на самом почетку „Шта сте радили до сада?“ – из приче „Нисте голи“. Савковић пише о одласку незапослених у иностранство, „трбухом за крухом“; у далеку нордијску земљу у Скандинавији, у Шведску, затим на други континент, у Канаду, итд.

Преко скоро деценију, Перо Зубац записује о књижевном стваралаштву Савковића: „То дуго читање, то неодвајање од књига, та жеђ, за литературом... да би се, тек кад се одметнуо у далеке северне земље, све што је прочитао сударило са традицијом, и искуствима других и другачијих светова... Дабоме, Савковићева путовања и странствовања оставила су јасног трага у његовој књизи...“

„Ова се прича не односи ни на кога одређено и ова се прича подједнако односи на све, иста нема свој стварни почетак, нити крај, као и сам људски живот у вековима, где је смештен човек... Питало се, гледало се, уређивало, обрађивало и све се масило и мазало око човека. Радне и гладне навике су стајале и одстојавале свугде и на свему, као уобичајене или случајне судбине...“ – из приче „Нисте голи“.

Из пишевог пера излива се рефлексива у море трајања. У причама је у средишту човек, персонифициран у лик пишевог оца, унука, брата, друга. Љубав према ближњима јасно се рефлектује кроз приче. Говори и о књигама. Треба их читати: „да ли се у људској природи мало успорило, распоредило, уравнило, тргло, досањало или изградило понешто нестварно, а опет заводљиво, добро поучно и трајно... Књиге су да отрежњују и враћају из помаме људски дух да се расани, те отрежњењем успостави у природи и са природом. Да у човеку настане баласт и да се васпоставља мир унутрашњег над спољашњим“... – из приче „Гунђање Милисава пред унуком Јовицом“.

Поред свих опорости, опомена, описа неправди, које носи ова књига пажљивом читаоцу неће промаћи да те редове испишује, у основи, лиричар – топло песничко срце. Уводни део приче „Мирђакове згоде и незгоде“ асоцира на строфе импре-

сивне дескрипције. „Таласа на ветру чуперак, тек поникле пшенице, случајно расутог зрна поред излоканог пута... Ништа, сем сунца, ветра и случајне птице у лету, на том простору трајно није смештено, нити изграђено. Величина пшеничне стабљике тек је толика да треба да стасава, равна је детету у повоју, тражи негу и капи кише... све то не би имало никакав значај нити би завређивало икакву пажњу људи да се на томе месту једнога дана не подиже шатор. Шатор зеленкасто-сиви, попут пролећа и јесени... Све до тога поподнева када се Мирћак илити Миркан, доселио и баш на то парче случајно поникле пшенице сместио шатор са својом целокупном имовином... Куд год би се Миркан кретао, говорио би: „Бог ми је дао њиву пшенице у кући. Довека ћу бити сит и богат.“ Савковић фасцинантним описима карактера људи поима живот и стварност, обгрљује васељену у просторном и временском следу, са вером у боље и хуманије сутра, мимо свих усуда.

Нови Сад, 20. јуни 2015. године

A large, stylized, grey eye graphic with thick, curved lines for the eyelids and a spiral iris, serving as a background for the title.

Упознавања

Иво Светина

ЈА И МОЈА РУКА

1.

Само неколико страна још и пашћу у понор.
Прошао сам свим путевима по којима си ишао
када ме још није ни било, сваку прочитану књигу
вратио сам у библиотеку, многе од њих сам продао:
зарада није била велика, да ли слатка:
ништа се није могло учинити, нерад се наплаћује.

Када си читао често био си поспан
а ниси се препуштао дремежу, том заводљивцу,
необразованом познаваоцу људске судбине.
Заробљеник опијености, знања и лепоте,
усред поднева незнања, с вртоглавицом
од превеликих идеја, подупирања књига
да се не сруше као пирамиде Маја.

Жеђ расте у нашим грлима и призивамо је
док свечано алкохол ишчекујемо:
јер није то жеђ грла, то је жудња душе.
Ми, ти и ја што много пијемо,
живимо на југу и живот нам је окрутан:
где год да крочимо свуда нас спокој прати
пијаности и срећа кушања првих тренутака смрти.

2.

Објасни ми, мајсторе, шта то у музици јесте
да постанем пијан још пре него што је чујем,
да полудим, кад отпочне лити, плъусак, у ме.
Уши се бране од дивљег стада бубњева и тромбона,
и Јерихон би се срушио, зидови се расцветали
и сви умрли под њима, а ја уживам.

Шта, уживам! Једва се држим још стола
који сто није већ Медузин сплав
и пливам између смрти и страве што очи
камењем творе и сипају песак под капке.

Музика је оно што заслужили нисмо.
И камен пева ако га у касним сатима ослухнем:
горка трава, пасја трава, звони, те се и славуј
ужели тишине. Са запада буче таласи –
тимпани, шта ли? – не, само брдо, нека се на њега успнем,
да слушам космоса зазвучје.

У дому си, ниси радник, ниси песник.
Брдо је твоје, оче, што прима те у часу
најстрашнијег искушења: травнати обронак,

жбуње, некакве букве и смреке, ништа више.

3.

Беспослица, леност, безвољност;
депресија у време млачног поподнева.
Све се нуди, предаје, отвара, више није своје,
присваја ме, другачије цвеће,
откини ме и смести међ своје одбачене ствари.
Тада чујем време: нечујно није сипкање песка
у сату ни догоревање свеће крај мртваца.

Десет килограма живота седи поред мене,
грам сваки залива поток невидљиви што отиче.
Крв светлија од малиновца, дах попут крила мухе,
поглед се са међе враћа која нас дели,
још десет хиљада корака, и више још, до конца.

Леност, милосрђе на путу ка ништавилу,
тежина тела претаче се кроз небески левак,
доле киша, горе вековна олуја, уста заливена
забравом, зуби бели зид
иза којег се пружа Кина, бенгалска ватра

и тужалка за радником који се стрмоглавио са дизалице.

4.

У предвече празника, који слави патуљаста мати,
нико још спреман није да поклекне, одреже букет
и положи га на послужавник, зажарен подневним ништавилом.
Живот није само боја што бледи на немилосрдној светлости,
не допушта да га ико понавља, само га лако мучиш
вежеш ли га ланцем за стуб своје надмености.

Оче, искре плешу кроз тебе, поглед плива
над крошњама, асфалтом и одзвањањем корака,
тенкови и оклопна кола, хиљаде цветова и звезда,
све је црвенилом прожето; јесте ли то вино, усхићење или крв?

Господар нож пререже хлеб, више ништа не дрема,
снови и мухе губе се у плаветнилу које се спушта.
Челик ступа на булевар, обасјан ледом,
гладни и тужни славе га као оца нове ере.

Само где је сласт што је у вече пред празником
очекивана с песмом као у усменом предању?
Пијанство већ, а то није задовољење жудње
која је десетлећима шила свилену дугу.

Обликовао си стакло по изгледу склопљених својих дланова,
недара на којима би лако утешио још следе младунце.
Знамо нас двоје где је мрачно склониште
у којем су се празник и жетва преметнули у клање и убијање:
У Архиву нема наших очуваних трагова, изгорело је све,
твоји радници и моји учитељи; пепео само
што се вртложи на дну клозетске шоље.

5.

Ја и моја рука: сена смрти прати
сваки покрет којим се писмо рађа.
Седимо заједно за столом гостионице
ја, моја рука и ти који си руке прао
скоро врелом водом те ти је дуго кожа
уздисала од ужитка, била тако папир
као кожа, страница књиге као елегантна ципела.

Ниси тражио потпуност, одлика је то болесника,
запевао си када си дигао чашу, да ли недостаје
неки стих, још није крај света, попио си.
А ословити свет и мој и твој је задатак
иако се чини како још није отпочео тренутак стварања.

Од земље приспева наша моћ, сине мој,
из камена светлуца мудрост, реком плива
сазнање да су рибе, ракови и клизачи
изум жеље незадовољене жене... све, управо све
превести се да, прекопирати, скенирати
да се учини како је свако творац свега:
војници властитих рана, мати мртворођеног детета,
пастир овце допола острижене
чије руно је потамнело и упалило ноћ над Колхидом.

6.

Глуп, изнова послушнем, одгурнем ноћ
што засела је крај мене, откријем за њу поље мелодија:
напеве и корале, увертире и арије, историја
музике, сва у мени, а уши постану зечје,
меке, беле, осетљиве... више нема ушне масти
што би бубњиће штитила од пуцњева тишине.

Обелодани се одлука, јутро облачно, кревет
олован, реке облацима скривене,
киша се попут псића стреса... оче, оче, где си?

Сада, сада, у мени буди; да природу умириш
што срушила се у мене и престашила ми срце.
Планине ће се светити, рибе престати да се мресте,
птице неће тражити склоништа у житу: силос заувек празан.

Читав твој живот неког суботњег поподнева
чучи на рубу твоје постеље; ја кроз чашу
опажам женско тело и облизујем се;
још мало и бићу уз њу, на њој, у њој... у постељи
нимало другојачијој од твоје с које рано ујутру отпловиш,
вољени мој Одисеју, ја никада, Телемах.

7.

Шта је снага? Где су људи без чекића?
Ко зидине поруши? Ко мачем располови
власт поштовану хиљадама година?
Где су у близини жене? Да прихвате
за ручке огромне врчеве пуне отровних нада
и излију их у реку која у подземље понире
где с мртвима обитавају живи и други богови?

Испружи руку: отвори длан да ти дам писмо
у којем су пописане све невоље овога света!
Нека буде тако нежна, девојачка, изобразана путевима
који у подземље воде, испружи је да на њу седнем,
очев изасланик који је само ретко у њему
препознао домаћег учитеља и гласника.

Некада си ми говорио: „Не одмеравај своју снагу
са литицама и пнеуматичним чекићима,
не умиљавај се уљуднима јер они су сенке мржње,
мој пиштољ дубоко закопај међ мртве ципеле
којима ће се вековима распадати племенита кожа.“

Сентименталност, љубичица, циклама нису
знаци нашега поднебља: сваког пролећа смрт
се расцвета у врту којим пролазиш, сине мој.
Пет кракова звезда има, пентаграм,
песников тестамент, иако га ниси разумео,
допустио си да сваки дан понеки сат Еуридика будем.

8.

Када бих славна певачица био, мој глас би звонио
вечно; у опери, по катакомбама, на стадиону.
Благост је она која се данашњег јутра нагнула к мени,
високо одозго сливао се њен глас,
власи црне попут смоле, усне чоколада, очи,
смарагдне крхотине, базалтне иглене уши
кроз које читав караван гре, нема камиле
која не би желела бити библијска метафора!

Када бих славна певачица био, с великим грудима
и славујским грлом, диригенту би се упалила палица,
била бих у огледалу Валкира, тешке пшеничне
кике, чипке и пудер, шминка и зној.
Како би било лепо! Како лепо!
Позорница континент где сиромашни смршају
од глади а говедо на престолу седи.
Океан је био свила у коју ме увија
мајка жртвеног јагњета, поклон Уметности.

Кад будем славна певачица, престаћу певати!
Чопор среће цвилеће у мојим глежњима,
као тек рођени кучићи, високо дигнуто крило,
бутине биће стубићи у храму, јер се глас венчао
с плувачком, зубима, језиком, гласним жицама, дахом
те је завладала полигамија и ја сам стадо
још пре ноћи утерао у стају на тргу св. Хармоније.

9.

Нека ветар разнесе крв све до скривених места
твога непрестано жеднога тела!
Нека засија око када се на зидовима осуши мокраћа!
Нека се врати онај што је у мене утиснуо печат
као да сам био вредносно писмо, послато
с повратницом; пекло ме је док се восак
стврдно није, тада је наступило време храбрости.

Са штитом животариш, данас твојим речима
нико више насео не би, јер нигде више нема лађе
што плови преко непознатих вода, међу брдовитим таласима
и шупљим острвима... данас је све уређено
измерено, извагано, пребројано и расуто.
Једина тајна је време, његова непредвидљивост
пред којом се још тигрови затичу у јазбинама ласица.

Био си ваздух и био си син победе, оче.
Наручје препуно цвећа јер беше девети мај
и заборавио си на своју тежину, радници су димили
док су у тишини очекивали: слобода, шта је то?
Освајачки походи, колоне, дивизије, војске неба,
пет четвртина је било небеских, друга половина
направљена од глине као кинески војници.

Све је онако како мора бити. Охолост није оружје, отров је
скривен у боји вина: јунаци црно пију,
философи и песници бело, скоро боје урина.

10.

Петогодишњи философи разбијају спокој ancien régime,
хистерични крици, полудели мајмуни на обалама Амазона,
усред европског парка, превише зараслог,
да би био по енглеским правилима, камоли француским.

Још никада не бејаш тако сам, још никада тако, оче!
Где су моји, твоји радници; где је наш род,
никада галиотима сличан, крвавих дланова, белог чела
да се на њега утисне звездано знамење девице.

Сунце зелени, време је већ за исповест: неверник,
уживам у божјој природи, лица скоро златног
од подневних зрака, под столом суштина
мога отплављеног живота, смртни ток.

Петогодишња девојчица, скоро једнако лепа као мајмуница,
спретна у ружичастим папучицама те јој се откривају
тајне грмова, иглица, мириса, загрљаја
одлазеће маме, лепотице с платинастом косом

и ошишана драга јер око ње скривене су тамне
клопке старог режима, обећавајућа чистота,
покора и бесплатан улазак у Пантеон.

11.

Соба, спремна за долазак!
Празна, зидови влажни, малтер отпада,
плесан цвета, ситне животињице зује
у уморној кедровини.
Када би их само окрзнула светлост, осушиле би се
и испустиле смрдљиве капљице своје душе,
танка крилца, фина попут механизма швајцарског сата.
За тек рођеног спремљена је једна од соба
у дому клонулог неба и умрлих инсеката.

Нисам више господарица нестајућег света,
јер како бих то била кад само сам твоја сенка, оче,
иако је подне тако мушко, неустрашиво,
послушан песак под крилом сунчеве дроље.
Нареди, викни, заповеди! Поштоваћу те
као и умрле саборце, верну песницу Партије.

Рекао си, поверуј змији и само ћеш једном лећи!
Горућу цепаницу наложи насред црне шуме, већ ће те погодити
метак младића са Сицилије, коврцавог младића,
палог под Етном, када је јалова била.

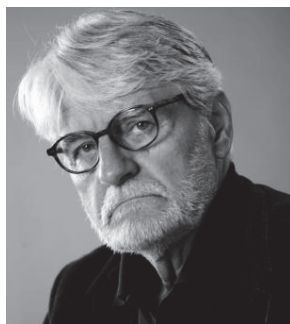
По ослобођењу, ступао си уским улицама
јер је од просјака остао још само пепео,
био си мирис мога рођења, на обали,
међ пирамидама соли, трскама истрајним као бамбус,
био си сам свој празник када сам пила млеко –
јер обоје знамо да није била мадона, само жена,
још по рођењу посребрена живом отрова,
дубоко у тамним тунелима који одјекују од удараца
крампова, чекића и цебина, те су ране биле
грозне, дубоко доле, у предворју пакла.

(Песме су препеване из *Поетикона*, бр. 59–60, 2015, стр. 105–115)

ИВО СВЕТИНА, рођен у Љубљани 1948. године, словеначки песник, драмски писац, есејист, преводилац, председник Удружења књижевника Словеније.

Током последњих десет година штампао је следеће песничке збирке: *Песме неукости* (2004), *Лезбос* (2005), *Врт заборав* (2005), *Пас и Персијанци* (2008), *На обали океана творница поезије* (2008), *Сфингина стаја* (2010), *Кентаур, малине и... алкохол* (2011), *Маријине песме* (2012) и *Страшни радници* (2014).

Живи и ради у Љубљани.

Препевао са словеначког језика
и белешку сачинио,
Душан Стојковић

Иштван Турци

ПИШИ КАО ШТО СЕ ДРУГИ МОЛЕ

Где је рука која уме да ствара,
 питаш се на крају нашег дугог путовања
 у хладу цркве, склопљених очију.
 Као двојица уличних музичара, лишених
 инструмената, седимо погнуте главе
 на плочнику побочног брода.
 Не надај се мом усхићењу.
*Никад не можеш знати, када ће на кога
 да утичу твоје речи.*
 Као темпирана бомба,
 напреже ти се у уму, цакће,
 док не експлодира.
 Научници смрти, они су од нас мудрији.
 Чим склопим очи, видим их,
 како један поред другог леже,
 и као траве удишу
 светлост под земљом.
 Основа сваке вере и очаја је
 оно, што је непроменљиво.
 Смркава се, а то ће и сутра бити тако.
 Док песма и даље својеглаво јури
 на папирним пољанама Елизије:
 „Пиши, као што се други моле.“
 „Живи, као што други умиру.“
 „Умри, са достојанством, као што сунце залази.“
*Никад не можеш знати, када ће на кога
 да утичу твоје речи.*
 Узалуд нам пребацују себичност
 одрасли синови наши и кћери, очију боје лаве.
 Сузе ћемо лити јер нам недостају,
 сузе ћемо лити, јер знамо да и ми њима такође.
 Па се клањамо, одмарамо се
 у хладу катедрале,
 да сакупимо шаку наде
 у лаганом, брашнавом блистању,
 које се пробија кроз пролом сједињене сенке.

АНАТЕВКА

Видите
вечна нада узалуд узгаја
ледене шаре на прозору нашем
да се крене... треба да се крене
погледи даскама забарикадирани
руковања која се савијају у загрљај
већ и опроштај постаје неважан
из Књиге цитирамо грозничаве редове
ветар све носи
отргнуте старе мелодије
а онамо раздеране крпице облака од рана
предео се мрси
између плетеница одсечених до корена
поред туђих градова без цркава
само непрестана свирка
звончића страха
сви ћемо једном оставити своје домове.

ПРИЈАТЕЉСТВО

Плашим се.
Од кад су ми дрвета ушла у собу да се загреју,
мало је места.
Неповерљиво су ме посматрала: Какво сам
сам ја то чудно створење?
Чему овако пуно ногу, руку, чему те блиставе
очи и како ми коса није зелена?
Окусила су моју вечеру и начинила кисела лица,
прелистала моје књиге и сажалила се на мене.
Од мог кревета су им се грчила крста,
и мотоцикл поштара их је на смрт преплашио.
Али Моцарта су заволела. Кад сам стизао кући,
свако поподне ме је чекала весела свирка флауте.
Док су се пупољци појављивали, спријатељили смо се.
Јутрос је свратио дрвосеча,
и уместо да ми се јави, исекао ми је један
драги део прошлости.
Дрвета су се заједнички загрлила.

(КАПЕЛА СЕ ОТВАРА У СРЦУ)

Ако се једном отвори капела у срцу,
имаће свој дом, где можеш гасити жеђ и глад,
и свраћаће сваки дан неко, кога подиже.
Ексер, сирће не требају, одбија сузе-шалитре
и захваљује се, клечати неће, радије би *опуштеност*,
јер жалост је густа као дим тамјана;
невидљиве птице шарају фреске на чврстом зиду тишине.
Тражиће нове речи, загрејаће се у њима,
ниси више сам. Ако се једном отвори капела
у срцу, с тобом остаје и оно што те је оставило.

(КАКВА ЈЕ ТО ЗГРАДА КАТАРЗА)

Син ме питао, каква је то зграда
та катарза, и где је, на којој планини?
Тражио је и слику, да му покажем,
ипак је лакше замислити то, што
се види, што је тамо и нигде другде,
или можда ни места нема, а на то је боље и не мислити.
Потребно је једно место, ни близу, ни далеко,
да је без сенке, светли се, али не љуља,
што постоји и чува се.
Одакле је видик добар – унутра.

(МАКЕТА СЕЋАЊА)

„Не могу да се споразумем са прошлошћу, будућност,
(ту одмахнеш руком) ама, будућност.“ Напред, назад,
исто је. Време и простор – толико, као ти сам.
Као да се већ смањује, као да већ.
Ово је једна макета сећања, ниси ти.
Речи су ти препариране, набодене чиодом.
Још као жив умрећеш, нула-зарез-леш,
ал` ни разломак није искључен. У сваком случају; чувај се.
То што си изговорио, заувек је
непомично. Ћути!

БОЖИЋ У ЈЕРУСАЛИМУ

Стигао сам, ето; град седам брежуљака ми је на длану.
На северној низбрдици планине Херзл, војно гробље у
магловитом чаршаву.
Једини минарет Јеврејске четврти у празничној тами се губи.
Ветар што милост дели; носи ми мирис поморанце и зачина.
Где год да погледам верске речи, бујање гомиле врви, маса
ходочасника.
Мале жуте искрице одасвуд, као Месец, закуцан ексером на
капут.
Лавља врата чувају наоружани чувари умотани
у топлину дима цигарете. Арапи који се ценкају, продавци
верских сувенира,
а преко „банкет немих просјака“. Јевреји стиснутих уста, црни
кафтан,
молитвени огртач, на главама им шешир или украшена крзнена
капа. Иду
да поздраве суботу која надлази. Славе и они -
мрмљају слова стена и суза, сједињени
у расутости; прошлост кроз њих постаје стварност.
Одједанпут из сокачића песма се ори, три сата је,
велика литија почиње. Куће као да
се руше једна на другу, маса вијуга иза дима од тамјана,
(неоткривене, болне хијероглифе срца), свештеници, попови,
у зеленом капуту муслимански чувари, калуђерице у белом из
праонице
корачају безимено у пратњи Патње. Једино
освежење је Виа Долороса. У прозору радостан Бараба,
срећан због помиловања, Вероника марамом маше,
једна жена сина оплакује, људи што клече
препечују улаз у капелу, на крају осамнаест стрмих степеника,
одакле повратка нема. Верска речи су ми пред очима.
„Господе Боже, мира нам дај, у наше време на земљи.“
На тргу пред црквом већ киша служи мису, па ипак
нигде кишобрана. Погледам горе, покрет ми треба.
Као да је само небо шатор сећања.

МЕМЕНТО

(Последњи пут Јевреја из Тате до железничке станице)

„Од овог клана остаје само једна фотографија”

Mordechay Avi-Shaul

(на мађарски превео Ђерђ Петри)

Сети се!

Као дроњаве планине од магле у окиданом свитању,
тишина цвета,

и прецвета у задимљеном тренутку, за последњим у реду.
Пролазе у два реда

горе на успон; сви журе, као да на молитву иду.

Као да иза шина

расте нада, сакривена међу листовима Сидура.

Над њиховим

остављеним верским предметима јутарње сунце се омам-
љено нагиње.

Храм је празан.

Краљице Субото, проговори, где се скриваш?!

И предео је опљачкан,

овај леп крај је сива маса, без лица.

За њега мере не постоје,

јер дом више није; некадашње уточиште.

Ништа им више

остало није, само ужарена срамота иза склопљених капака,
и свест која

раздваја значење неизречених речи: *iberleben!*

Белзец, Треблинка,

Собибор, Дахау, Хелмно и Ошвјенчин...

Сенке тетурају

у ноћима процеђеним кроз маглу и мелодију страха.

Тишина са дубине фуруне -

кратка јеврејска реч означава судбину милиона: SOA.

Међу лица места и места догађаја

као бич нас тера - никада, никада више.

Према мудрацима

господ је створио девет стотина три смрти.

Затим још једну,

за случај да се пажња народа Мојсија у новој ери олабави.

Суштину методе
чувају спискови, записници, фотографије и фонограф.
Праскавим гласом је свирао
Arierparagraph, прикладан уз крајње решење.
Шездесет година према шест милиона...
Ако ме питаш, сине, Време на длану
за кога ил против кога ми се претвара у прашину
– одговора нема; сећање је неумољиво.
Али их преброј,
јер све до задњег се могу пребројати.
Прими их к знању,
људе, који су прошли оно, што није за људе.
Води рачуна о њима:
срце није празна картотека која се чува у архиви.
Захтевај сећање на њих!
Палити две свеће мало је за твоју судбину...
Мада је сува, нежна грана милости
понекад скрхана,
твој живот ће само тако
имати корен, крошњу, па и Мађарску поново.

ПЕСМА КРИЗЕ

„Стрепња је право збора.”
Миклош Ердељ

Ето, опет се смркло.
Испланирано, нето време инкубације.
Са дрвећа из баште заглупљујућа тишина.
Ово морам да јавим птицама.

Из суседства се чује нека
мешавина мелодија. Јер музика је неопходна.
Па препирка. За ким звоно звони,
тај је гласнији. „Престаће ваљда“,

од када смирујем себе на нервној бази,
брзо се растварам у оном: биће шта буде,
где је отприлике све могуће,
и чини се да спремност има смисла.

Са данашњом памећу као да је све у реду. Имам
сва права, могу да поседујем своје снове.

Онда сам ја велики *рибар сумрака*,
и хватам последње светлости крљуштастог неба.

Одмах осећам титраје ваздуха,
уживам у простачком дивљењу публике,
и не страхујем, да на крају
нећу имати с ким да поделим плен.

Замишљај ово, па ипак не.
Криза је, већ месецима.
Погледам напоље; право расипање
толико звезда иза завесе.

На телевизији дани народних жалби,
на лицу ми трајни трагови кочнице. Пријатељи моји,
ако ме некад зову, ти што су јавно забринути,
књижевност им се топи са усана.

Перисталтика живота постаје крајње спорна.
Наш свет је ипак сјајан до сржи.
Видите, иде и бонус уз десет заповести,
који гласи овако: Не брини!

ИНФИНИТУМ

Дани што следе, пролазе један у другом.
И под монокроним небом,
где су и птице метком напуњене,
у сједињеном болу с контуром
већ је одавно започело
разбацивање наших успомена.
Дани што следе, пролазе један у другом.
Живцивреме-живцивреме, клепећу
наше живо-мртве птице
долетевши нам на рамена, док
нумерисане примерке прошлости стежемо у руци,
и молимо се за простране реченице.
Смисао губи смисао; увидети, да

ово може бити само овако, и остаје тако,
о, не. Не, док тело функционише.
Дани што следе, пролазе један у другом.
И до тада бити, плашљиво ићи горе-доле,
носити са собом домаће речи, опет се најезити,
затворити се у светлост. Потпиривати
наду између две могуће једине.
Додирнути срце ствари.
Па се смањивати, као плен.
И заспати на крају, као роса.
Дани што следе, пролазе један у другом.

Иштван Турци (István Turczi) рођен 1957. савремени мађарски писац, преводилац, доцент на факултету, организатор књижевних сусрета, оснивач и главни издавач часописа за поезију „Parnassus“ и директор истоимене издавачке делатности. Тренутно је генерални секретар ПЕН клуба Мађарске, председник секције за поезију Савеза писаца и трећи потпредседник Савета Светског конгреса песника. Редован члан Европске Академије Поезије у Луксембургу и Норвешке Књижевне Академије Бјорнсон. Објавио је седамнаест књига песама, четири романа, седам књига драмских текстова и превео девет књига поезије и прозе.

Добитник је многих националних и међународних награда за књижевност, међу којима: Међународна награда за поезију (Варшава 2004), Национална награда за поезију „Јожеф Атила“ (2006), Награде Светског конгреса песника (САД 2008), Награде Песник Мађарске (2010), Награде „Михај Еминеску“ (Крајова 2013). Поезија му је преведена у: САД, Израелу, Тајвану, Немачкој и Румунији.

Препев са мађарског и белешка:

*Јоланка Ковач,
Недељко Терзић*

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it representing the eyelids.

Сагледавања

Радослав Војводић

КАКО КУКАВИЦЕ ТРУЈУ НАРОД

Ми пребрзо старимо, а зашто?

Ми старимо заиста, а у озбиљним годинама, шездесетим, почињемо и да размишљамо о томе. Зашто и како – па и онда када ишчекујемо да нешто прође, да одмили час у коме јесмо – не схватамо да то откуцава, ипак, део по део нас, нашега света, нашега непристајања на стање у коме јесмо, па и онога што сањамо, као и онога што нам је било лепо.

Одувек, појединци, најчешће усамљеници или одбаченици од друштва и својих ближњих, покушавали су да растумаче ту енигму. Како то, зашто то – а ево у природи: остари воћка, па се обнови, процвета опет; па и траве, биљке; али животиње и човек – умиру, не обнављају се. Старе и остаре, омлитаве, губе и енергију свеколику, губе моћ да се супротстављају било коме, било чему. Губе и свест, често. Почиње, код највећег броја човечанства, оно што важи за стање почетних корена развоја демократија у заједници: неодређеност!

Модерно је доба препознатљиво и по томе што је у више делова Земљине кугле, у разним народима, нарочито на Истоку, почело да цвета, казано неприличним начином, многобројно окупљање, издвајање, обележавање – такозваних вођа секти, популарних на Западу једно време, нарочито у срединама које су изгубиле веру у Бога; и у примитивним народима, када су у посебно тешким материјалним и духовним стањима. Те секте! Колико их је? Све више. Колико чак блиских нам (па и драгих понекад) особа, па ево – иду тамо, друже се, дају новац за таква предавања. И као да, изгубљеници најчешће, јесу нашли уточиште. Јесу стекли мир. Јесу открили оно у шта се може веровати. А колико је све то, углавном, лаж! Колико је тих вођа секти и од оне врсте залуталника а одбаченика у животу, који су најчешће фолиранти. Колико их одаје, у ономе што творе, чиме

заводе, шта говоре или пишу, управо пуко шарлатанство или улога месија који су шаманскога знака и позива. Шамана који су одавно превазиђени, одавно прашина и нискост...

Уметност живљења, постоји и таква књига (обично се тако и називају те лажне мајсторије прерушавања) Ђиду Кришна-мурте. Један је од познатијих заводника непросвећених становника планете. Диљем је света он био присутан, на разне начине – шири се његова мисија не само преобраћеника него и човека који је нашао мир, који је помогао пониженицима и увређеним у животу, који их је и спасио од беде, од безизлазности, од свеопштег мрака. А шта прича, шта поручује, шта учи тај господин Ђиду? Он устврђује и живи свој животни наук: нема стаза до истине!

Наравно, то је чиста глупост. То – да нема стаза до истине.

Али, по оваквим учењима, по шарлатанству или шаманству или секташтву овога типа – нема никаквог пута ни ка истини, ни ка лепоти, ни ка било чему што би могло да зарадује човека. Све је баналност и театралност: оно што, нимално случајно, проповеда и такозвана постмодерна уметност.

Бедастоћа и пут ка нирвани – то је судбина човечанства. Тако проповеда и Ђиду, лажни намученик и проповедник, бежећи од стварности, лечећи се од болести неприхватања живота, и понижавајући, коначно, сваку људску мисију. Наравно, и сам себе одајући, нарочито у оваквим одливима здравља и вере: „Свесни своје личне безначајности“! То су ти модерни жреци, ти научењаци и бојовници за лепоту и просперитет човечанства, то су ти нови прерушењаци и као мађионичари, шамани, а заправо, најчешће, мало интелигентније протуве у друштву, свесни да се на овакве, или сличне, начине – најлакше зарађује лова. Или, у некој врсти тронутости и лажног милосрђа – и када се одбија да се буде богат, да се живи на високој нози – то је само једна од преподобности лажњака, још једна њихова степеница ка уласку у Рупу. Где се и лече, они као мудрији – вероватно смешећи се благо или поскакујући, играјући се, јер су успели да заведу сточицу. Они – друкчије сорте – можда и заклинајући се пред неким имагинарним кипом – како, ето, и обмањују из разлога што су слаби, што су немоћни, што не могу друкчије – па моле за опрост!

Исказујући своје безначајности, такви, вође секти, у мизерији онога што чине, покушавајући да негирају саме корене живота и да избегну сурову свакидашњу јадиковку – преподобно се клањају праху земаљскоме, помишљајући како се може ласно и лако проживљавати и у слаткоћи трулежи! Поручује и

чувени верник и заточеник Ћиду: „Чувајте се талента. Самоспознаја трансформише сваку жудњу за испуњењем.“

Ево, дакле, нових пророка данашњих времена. Ево и бесмислица и ништавних доскочица. Ево свеопштег смрада, то јест пута – ка Нирвани. Оно што сам, и у младости, тако често рецитовао – баш смешећи се, глумећи, а то значи негирајући такве неприхватљиве иако лепо срочене Дисове стихове, оне познате: „Нема смисла реметити бесмисленост у свом току,/ Од рођења спремна стоји,/ Мене чека моја река,/ Да однесе све што имам/ У дубину у дубоку“. (По сећању казујем, не знам је ли оваква интерпункција, што и није битно.)

Ко има дара – наравно да постаје опасан по друштво, друге, заједницу – јер хоће више од других, хоће промене, тражи друкчијост... Оно што је и преиначење стварности, што је пут ка вишем а у исто време пут ка обнављању, ка прерастању старог а трагању за новим...

Негирају то модерни лажњаци, разне варијанте Кастанеда, који је и за себе, и за њих, казао како јесу – Ситни Мучитељи. Од оне врсте и најситнијих, а колики је број њих, таквих, у свету постмодерне, на свим плановима! Колико се то трагически одражава и у данашњем часу српскога народа (у који укључујем и црногорски) када се међ бестселерима налазе књиге из таквих мазохистичких течајева – као Коелџо и слични још, који, иако свесни своје личне безначајности, ево, постижу успехе у земљама Источне Европе, тек ослобођеним комунистичких ланаца и стега, и срећно похиталим ка – нирванизму!

Можда су то, наравно и јесу, пролазне појаве, неминовне у развоју свакога друштва. Морају још нестасали народи да прођу и те мучице ослобађања од несвесности – која им бејаше претешка у социјалистичким лагерима, која сада долази из неразвијених свести јужноамеричких насеобина, коју, природно је то – буквално презири западноевропска просвећеност.

Такви маштари и вође новог поретка, секташи и ини, та трулост која руди (по стиху Црњанскога – који и сам беше огрезао у томе) нормално је да се – гади или презири секс. Оно што је лепота живљења, што је препород, што је ницање нових трава у сваком правом пролећу, што је, као љубав – мирис раног пролеће у ноздрвама, мирис и ваздуха, оно чудесно хујање планинских вода, онај бук, оно мигљење влакана по телу човеком, оно убрзање и немир који би далеко... Што је, свакако, и прерастања стања у коме јесмо. Што је и ослобађање учмалости, стега, мучица свакидашњих, што је скок у више. Што није само самозабрав. Како тврде или импотентни у сваком погледу, или залудници у животу, или превејани лажњаци. Они

који би радије да се успењу на неки Румен Брег или Лед Румен, а доживљај им је љубави у томе!

То је и врста залуђености многобројних које заводе секте. Које, често у неодређеним стањима и мучицама свакидашњим, лажно воде за руку постмодернистички штосови и лажне метафоре у којима, опет, само трулост ради.

Када Ћида Кришнамурти проповеда како је и љубав према деци, као и деце према родитељима, као и љубав уопште – мучење, јасно је где се он наводи, у којем је блату сигуран и каквим се муљем маже по лицу. Његово фолирање о могућем животу у породици, живети са женом или мужем, и са децом, „без тога мучења“, без секса, а бити у љубави – заиста је и сулудост без отмености (по аутору „Тонија Крегора“), али и бесмислица.

Када се у књигама или проповедима, или молитавма ове врсте, потенцира и овакво мишљење: „Бити интегрално интелигентан значи бити без ега“: то означава сву мучнину и недостојност – не само оних који у то верују, ниских у духу, него свих који могу и да било чиме – учествују у том калу. Свет је, наравно, и од јуче и од данас – подељен на више духовних сфера. Ми никако не можемо бити у јединству, најмање духовном, и на том плану. Оно што је за просвећеност, у западњачком смислу, одавно превазишло тавне вилајете као поглед на свет и живот – у примитивним земљама, и кад се натура нарочито у погодним тренуцима када су тешкоће истрајавања готово пресудне у прихватању било каквих нада за излазак из беде, овде се, крајем двадесетог века, у нашим срединама, тек развија и буја. Та пошаст као да се примила, готово као биљка, деведесетих година овог века.

На једној страни имамо вербалне споменике посвећене нискости и безизлазу – које заговара свет постмодерне, поглед на живот и идеје нове – из канти за ђубре; на другој: шаманско пренемагање и глумљење, нирванизам и заблаћење људске мисије – што се, заједно, чини јединственим подухватом. Није то, свакако, случајно. На крају су века две негативне категорије, две нискости које се изједначавају на свом путу ка ђубришту, два као блажена пута ни у шта, то јест – постмодерна и модерне секте. Могла би се узети и као изазов за нове подухвате, или као врста некадашњих социјалистичких парола, за њих заједно, ова реченица Ситног Мучитеља Ћидуа: „Слобода постоји једино када је ум испражњен од сваке мисли“.

То је тај пут у Ништа. То је та блаженост ниских духом који, и смерно, и самозадовољно као, силазе у своје рупе. Међутим, ипак, мора им се и одати почаст или бар пажња: ОНИ веш-

то скривају своје ране од других, лижу их страсно, а следбеницима, неодраслим, поручују – овако се може живети и у слободи и у срећи, у нирвани, у јами дакле, у гробу. Боже, које ли су муке њихове док се претварају како им је добро! Како ли им је лепо да живе у смраду?)

Још је мучније, трагичније или бедније, лажније наравно – учење о томе: како је то узалудно и грешно, или и наопако, ако човек жели да буде нешто, да се издвоји! Како је сваки такав напор – илузија! Као и грешна људска потреба за Богом, што је илузија, и како треба срушити тај зид! Јер постоји дистанца између нас и стварности – па, тако, свака жеља за променом, за другим, за преокретом, за лепотом – само је илузија. Не може се премостити стање у којем јесам да би се пошло путем ка жељи или сну, што је странпутица. Тако су странпутице и трикови модерних, али и оних старијих, прохујалих магова и шамана, заиста могуће у неким комедиографским и забавним изведбама. Уз подругљивост или уз благост – могу се приказивати таква стања свести и као измотавања и као одређене нискости. Као малоумности које су, сада и овде, више ипак трагичне неголи комичне.

Негирајући пут ка уточишту и идеји о Богу, заправо се разни нови спасиоци само лажно, а као лукаво, налазе на оним сјајно замишљеним Јаковљевим Лествама, које је библијски пророк тако даровито најавио човековим перспективама на радост. Задовољство је могуће у постизању стварног – а нестварно је све оно што човек, паћеник, замишља, што сања, па, дакле, само треба погнути главу, подати се заблаћењу, тонуту без крика, уживати и плакати док се распадаш. То је такозвана Нова истина модерних истраживача смисла живота. По њима, истински су људи који схвате: ничега новог и лепога нема под сунцем небеским. Свака је екстаза – само стаза варке и све је налик ветру који се креће или води која „нема одморишта“.

Јер тишина је, ћутање је – почетак мудрости. Преданост паду. Оданост нирвани. Верност Рупи! Који то схвате – могу и да уживају. Нема бола, нема патње. Само такви могу стварати – нова друштва. Што је, наравно, идиотска смисленост. Што је и лупешка тактика или поквареност. Веле ти данашњи мудраци, та нова секта изгубљеника који мисле идеју Ниских Духом: „Само ви слушајте!“

Понижени и увређени, свака каста или класа изгубљеника, ево, има чему и да се нада. Који су затровани таквим идејама, ево, имају и Молитву за посустале, за нове болести!

Душан Стојковић

ПОЕТСКИ ВРТ МИЛОВАНА Ђ. АЛЕКСИЋА

Постоји једна, помало старинска, подела на гласне и тихе песнике. Милован Ђ. Алексић, аутор десетак песничких збирки, несумњиво припада другој категорији. Они полако, стрпљиво, неретко цизелирски, граде свој поетски опус не бринући се много за то да ли ће, када ће, и како ће наша књижевна критика (нажалост, сасвим инертна, клановска, недовољно будна за скрајнута, или делимице скрајнута, песничка имена) обратити пажњу на њих. Друштво му праве такви песници какви су били Гвидо Тартаља, Младен Лесковац, Владан Десница, Павле Угринов, али и Милош Комадина и Никола Вујчић. Неки од њих објављују мало и, неретко, заћуте после прве штампане збирке. Тихи, и сами у тишину оду. Али, има међу њима и оних који, полако, корак по корак, ходају својом особеном стазом, додајући свом песничком врту понеки плод, неретко такође, песнички итекако мирисав и свеж. Алексић је у овој другој групи друге групе. Две последње Алексићеве књиге, *Светлост све ближе* (2011) и *Сведок тамнина* (2012), обе објављене у смедеревској „Арки“, требало је (били смо убеђени да ће се то и збити) да нам, изнова и овај пут коначно, приближе песника који се њима огласио. На жалост, нисам сасвим сигуран да се то и збило. Његова поезија је помало традиционална (наша књижевна јавност, позната по урођеној јој лености, протура неодрживу тезу по којој је све што на традицију и мало „мирише“ по аутоматизму старомодно), али се, у извесној мери, и „отвара“ према модерном. У сваком случају, њен творац аутентичан је песник који има шта да каже и зна начин на који песнички то може да учини.

Већина песама збирке *Светлост све ближе* формални је пович. Састоје се од два или три катрена (ретко четири и више) које прати издвојени дистих. Велика већина оваквих песама је римована. Рима је готово увек укрштена. У дистиху парна. Стихови који се у дистиху налазе скоро увек су поновљени ранији стихови исте песме. Тако дистих губи могућност да постане поента. Њиме песма задобија кружну форму. Они су нека врста особеног еха. Не ретко, закључак који поприма дидактичну и – кудикамо песнички делотворнију – рефлексивну димензију.

Понављања нису резервисана само за закључне строфе. Налазимо их и и у самим песмама. Честа су и понављања истих синтагми. Једнако, и понављања истих гласова која, уз веома честе анафоре, алитерације, асонанце и унутрашње риме (наводимо, примера ради, један стих песме „Надоблачје“: *Да њен гост прихвати опрост и пост*) доводе до велике звучне засићености Алексићевих песама. Њихова краткоћа, краткоћа самих стихова и звучна мелодија, далеки одјек сличних Винаверових поетских „модела“, чини их специфичним звукоплетенијем које постаје поприлично препознатљиво у савременој српској лирици. Кратке песме, поготову оне испеване кратким стиховима, налик су на поетске бројалице. Понеке имају, чак, и изглед брзалица.

Изузетно је леп, и милозвучан, језик Алексићеве поезије. Читаоце осваја његово мелодијање. Оно је условљено не само њим самим, већ и његовим пресецањем, уткивањем у кратке и изузетно кратке стихове, каскадним ритмом који управо и доводи до могућности да се сва лепота употребљених речи увиди и упамти. Песник посеже за многобројним локализмима (приметни су међу њима архаизми и турцизми који данас архаизми несумњиво јесу): *аваз; запрек; издурати; јапад; јузица; кај; канурати; ође; ожеђати; протијати; тамнина; ћетен; чарни; џаба; џада*. Има деминутива, али и аугментатива попут *сисурдаче*. Ту су и полусложенице: *жар-жишка; зем-прах*. Алексићеви (потенцијални) неологизми „додирују“ се са архаизмима и локализмима (тешко је извршити без остатка њихово разврставање) и веома често се остварују „померањем“ једног јединог гласа, лексичком искошеношћу: *бездивност; благозовни; Богољуди; вик; винобојка; висија; водотеча; временомер; глувина; дивина; дир; донетина; другарење; дувина; духотворити; жабокрекетање; жељеница; зарек; затужен; затужити; злота; избег; кај (им.); лакопропадајући; лакострадајући; лепопут; љутоморни; међуочје; мелемница; моћати; мрв; мрежурање; надисан; надоблачје; назир; нарек, неодоље; небрускалтерни; обезгробљен; оголемити; одол; (кап) окапљуша; подочје; појадница; поткосје; прегледнина; пресуш(н)ица; разнажен; разноћити; рашчудо; свевидни; скрајовитост; скриће (им.); сливка; слудни; сновалица; снованица; снурати се; снутак; снуткалица; спрж; сунчалю; угробити; узросити; уј (им.); уко; уторењеник; уцветати; тролудак; трутизација; тужноћа; чипкати*.

Основне речи-теме ове поезије су: *истина; лаж; лепота; драгост; бол, лек* (често се пева о лековитости саме поезије);

век; душа; трава; судбина; гост; тишина; пресушница и драгост... Нимало случајно, неке од њих апстрактне су именице. Ту су и три придева: *чудан; судни; људовеки*. Једнако и глагол *урушити*.

На тематској равни песник је прави заљубљеник у природу. Јесен је основно, у песмама готово и једино споменуто, годишње доба. Пева се и о белој куги, писању песама, науци, машинизацији као злу, киборг генерацији, антитетичности *некад* и *сад* тако што се садашње види као већ прошло (долази до особеног „поклапања“ прошлог и садашњег), али и тако што се минулом одређена предност даје, духовној лепоти која је изнад физичке...

Посебно вода жубори овим стиховима. Присетимо се незаобилазног Гастона Башлара и његове феноменолошке студије *Вода и снови*: „И песма реке је свежа и јасна. Звук воде сасвим природно добија метафоре свежине и јасноће. Насмејане воде; ироничне потоке, бучне и веселе водопаде налазимо у најразличитијим књижевним пејзажима. Овај смех, овај цвркулт, као да је дечји говор природе. Кроз поток говори Природа дете.“ Не смемо заборавити, међутим, како је једна од најчешћих речи (она стиче очигледни симболички набој) Алексићеве збирке – *пресушница*. Ту је и разгранат речник флоре. У једном тренутку, чак, песник и Бога изједначава са цвећем којем је, за религиозне људе, несумњиви творац. Алексићеве песме могле би се, барем један њихов део, окрстити и као особени *цветник*. Песник не заборавља ни свој завичај, као ни властито детињство те је читав низ његових песама заправо присећање, отимање од заборава онога што се збило у песниковом детињству. Ти стихови су блага и топла евокација животно прохујалог, у сећањима више него живог. Косово није заборављено. Иако су љубавне песме Алексићеве веома флуидне и нежне, могу се пронаћи неколике које су се упутиле (неке су се, богме, у њу и улиле) ка еротизи.

Памтимо с разлогом следеће, метафизичке, симболиком прожете, синтагме: *млаке светлости* („Светиљка на путу“); *недарног дара* (Исто; игра речи која звучно богати песму; не једина); *ломи лом* („Тајна остаје тајна“; функционални плеоназам; ево још једног: *Ломан свет је ломовити* у песми „Зверка од одјека“); *свитац усуда* („Варка“); *седим дремно* („Сан о избављењу“); *Као река теку лица* („Спрж“; пример за експресивну компарацију); *јара наше душе* („У истини и у лажи“); *крст таласа* („Божија честица“); *шумом тамнине* („Јека“); *натекли умори* („Нови зидари“); *ноћ њене коже* (наслов песме); *уморне*

сенке („Уморне сенке“); *светлости уморне* („Црне светлости“); *црне светлости* (наслов песме; оксиморонски несумњиво); *завичај дисања* (наслов песме); *мастиљава светлост* (наслов циклуса и песме). Оне показују како Милован Алексић особеним онеобичавањима прибегава. Истовремено су и метафоричке и симболичке.

Једнако експресивне, метафоричке и симболичке, понекад и метафизичке у суштини, су и песничке слике: *Кад размисли боље душа му озебе* („Познавање природе“); *Откинути у свом сну не заноће* („Пред виделом“); *Расте ноћ отровнога цвета* („Светиљка на путу“); *ноћ је ходала боса* („Смирај“); *Никад нећемо постати оно што јесмо* („Од деведесете“); *Плута језа небом* (почетак стиха и наслов песме); *загрцнутој души* („Поцерска елегичја“); *Појео ме живот* („Скривеније“); *Ведрина пупи под очима твојим јаве недалеке* („Одлука“); *Смрт и јесте / бољка преозбиљна* („Век у веку“); *Било је пре крика / када се све / вредности заруше // Чује се тишина / како потмуло / ослобађа његове звукове* („Крик“; пред нама је – пригушени – оксиморон: тишина која је звучно прокључала); *из њега мљацкава ледна тишина* („Тунел“; онеобичене се пева о „мљацкавом“ тону онога што никакав звук нема); *Душа љубави / живи / у духовности* („Пред њим и преда мном“; ова слика у корену очито има истанчану рефлексивност, иако не заборавља ни звучну везу која постоји између душе и духовности). Многе од ових слика праве су мини-песме.

Неколике Алексићеве песничке слике праве су гноме: *Кад победиш себе / онда си и друге / душа није на продају* („Тескобе“); *Зашто / срећа није / дељива / а несрећу / делимо / и са незнанцем* („Мастиљава светлост“); *Само зло уме / доброту да разуме* („Молитвена песма“).

Оксиморон је, никакве сумње нема, једна од кључних фигура Алексићева песништва: *Опет се чује / безгласна тишина* („Јед“); *И лице зла / има лице доброте* („Црне кише“).

Песме су понекад веома кратке, али Алексић пише и мини-поеме: „Праколевка“, „Кај у кају“, „Невоље(ње)“ и, најдужа међу њима, „Мастиљава светлост“. Ове друге нипошто нису поеме у правом значењу те речи, али су дуже од уобичајених Алексићевих песама. И за једне и за друге, кратке песме и поеме, карактеристично је ритмичко вихорење. Песник ретко посеже за римом, али његове песме ако се читају наглас, изгледају као да римоване јесу. Томе доприносе унутрашње риме, чести рефре-

ни и рефренски стихови, многобројна понављања и, посебно, звучне стилске фигуре међу којима предњаче алитерације, асонанце и анафоре. У нешто мањој мери, и епифоре. Благо поетски покрети, контролисани ритамски / ритмички лепрш.

Стихови су веома кратки. Неретко, једна једина реч постаје читав стих. Интерпункцијски знаци су готово сасвим „пребрисани“. Задржавају се само упитници и узвичници, као и понека црта и цртица. Велико слово, осим у именицама које га правописно захтевају, налази се само на почецима строфа.

Наводимо и два карактеристична примера за поенте до којих наш песник држи (многе његове песме теже да читаоцима одређену, нипошто наметљиву, „поуку“ понуде; и метафоричка понекад, поука залог је песникове песничке мудрости; наш песник је убеђен како се песништвом не може, и не сме, играти; оно је итекако озбиљна, на смрт озбиљна работа и њиме се могу, и морају, бавити само они који су потпуни његови посвећеници): *Цели живот / као струна / мучи себе / а мука се / рачуна* („Притисак“); *Успе ли ђаво / да превари Бога / тада ће и он / преварити разапето / од немила / до драгога* („Господин М.“). Друга поента заснива се на особеном семантичком искошавању: *од немила до недрага* премеће се у *од немила до драгога*.

Алексићеве песме чувају кичму наративног, лирским обрасле „приче“. Не клоне се – пригушеног – хумора. У њима се често бежи од песничког ЈА. У првом су плану МИ и, посебно, „дијалашко“ (обраћање, притом, најчешће остаје без одговора, барем правог; но, то песму оставља отвореном а то јој се нипошто не може приписати као мана). Несумњиво постоји извесна „формулаичност“ при градњи Алексићевих песама. Довољно је указати на лирску формулу "Ако". Она није једина. Честа набрајања доводе до кумулације посебно глагола, што подсећа на поступак наших дубровачких барокних песника, пре свих других – Цива Гундулића.

Алексићева поезија успешан је преплет традиционалног и модерног. Наведимо најпре традиционално: граматичка рима; дидактичност; „моделовање“ песама по одређеним формалним обрасцима (присутно је то и у поезији Васка Попе); архаични граматички облици (често и стајаће – или, бар, налик на њих – речи наше усмене поезије попут *шећу* или *леће* или *тијано* или *нујни* или *нако*; плеонастичка "формулаичност" типа: *ново новим сине* („Брижна бора“) или *кајом каје* („Обично необични“); честа апострофизација; доминација лирског Ја.

Модерно (или модерније) би било: готово апсолутно брисање интерпункцијских знакова које стихове и песме често чини амбивалентним; звучно бокорење (на пример, наслов песме „Зверка од одјека“); оксиморонске „формуле“ типа „Обично необични“ (наслов песме); неколики неологизми; издвајање песама друкчије формално складаних или неримованих унутар циклуса песама римованих са завршним дистихом; циклуси неримованих песама графички тако обликованих да се стихови, рецкави, приљубљују уз десну маргину који својом формом, и не само њом, „ратују“ са типичном Алексићевом песмом, иако понека од песама грађених по другом моделу (нпр. она насловљена у „Цик зоре“), ритмом поцупкивања у колу, подсећа на крајем деветнаестог и почетком двадесетог века популарне сељанчице Милорада Петровића Сељанчице.

Тихи песници имају свој лирски врт и *упоришно* га обделавају. Милован Ђ. Алексић један је од њих. Не плаши га *аветна... белина... празног папира* („Надоблачје“). Његов поетски врт несумњиво је његов. Читаоцима поезије препоручујем да га посете.

Иван Новчић

КОМИЧНЕ ХИПЕРБОЛЕ (КУСТУРИЦА И МАРКЕС)

Дикенсов бесконачни судски процес Царндајс против Царндајса у Суморној кући има свог парњака у Сто година самоће, у бескрајној композицији која једном недељно пролази крај Маконда. И Дикенс и Маркес су мајстори комичне хиперболе... Кафкин Грегор Самса, преображен у велику бубу, осећао би се као на своме у Маконду, где су преображаји малтене уобичајени. Гогољев Коваљов, чији се нос одваја од лица и лута Петроградом, такође би се ту осећао као код куће.¹

Магично у реализму израсло је из стварног, а претече су Мачадо де Асиз, Хорхе Луис Борхес и Хуан Рулфо, међутим, он се може пронаћи и у било којој књижевности света. Магијски реализам садржи полисемичност и у својој бити претпоставља поништавање, или укидање, разлике између стварности и фикције. То је термин за једну књижевну оријентацију коју су критичари приметили на подручју прозе Латинске Америке. Романима Габријела Гарсије Маркеса отворен је један читав нови свет магијског реализма, преображени објективни свет где су фантастични догађаји испричани. Роман *Сто година самоће* најбољи је пример магијског реализма, приказ митске вечности заокружене у стогодишњем циклусу. Код становника Маконда се управо укида та разлика између реалности и феномена магије, па они разговарају са мртвима, устају из мртвих, оболевају и чудесно оздрављују. Ту се, пре свега, подразумева осећај за магично и фантастично, али и идеја која је у фикционалности прозе захтевала ослобађање књижевности од ограничења природног, а истини се приближава са једне другачије, веома занимљиве путање. Том дискурсу припада и Кустурица чији филмови пролазе кроз пределе маште, а онда се враћају у свакодневицу као нека врста раштимоване хармоније несклада. Кустурица тежи *извесном поетском преобликовању самог*

¹ Салман Ружди, Свет у којем један страشان штедњак вуче цело село, Култура, уметност, наука, *Политика*, Београд, 26.04.2014.

*предметног света... метаморфози како перцепције тако и перцепираних ствари.*² Јунаци оваквих предела маште прелазе танку линију иза које се налази фантастични свет. Ако се Кафкин Грегор Самса претворио у бубу због страха од свог шефа, и шта ће он рећи што се није појавио на послу, онда можемо говорити да том свету припадају и поједини Кустуричини јунаци код којих је видљиво *прекорачење граница здравог разума* које за последицу има увођење посебних мотива као што су хипноза, месечарење или телекинеза. Можда је и летач из *Завета* неко код кога се овај феномен појавио, па је опирање гравитацији један од начина тог прекорачења. Окружење то прихвата као реалан свет. Нема никаквог феномена у томе што човек у сред белог дана лети изнад неке обичне варошице, као што код Гогоља није никакво изненађење за обичне становнике Петрограда што нос може да нестане преко ноћи и обуче фрак. То је тај Кустуричин *истанчан осећај за филмски натурализам са фасцинацијом ирационалним и психо-мистичним...*³ Доста је писано о томе да из Маркесовог магичног реализма извире Кустуричина инспирација; од *Оца* у којем се дечак Малик у последњој епизоди месечарења уздиже на небо, преко *Аризоне* у којој се Лео у колима хитне помоћи уздиже на Месец, готово незаобилазним васкрсавањем мртвих, постојањем тунела испод европских престоница у *Подземљу*, разним левитацијама и преображајима јунака. Томе треба додати и истанчан осећај за, како дефинише Салман Ружди, комичне хиперболе које примећујемо у Кустуричиним филмовима и које им дају посебан укус. За *Забита* из *Дома* је сасвим нормално прескакање своје сенке, као што је и *Дадану* из *Црне мачке* сасвим могуће одлагање смрти Заретовог деде.

Са *Хроником најављене смрти* Маркес је променио смер свог приповедачког стила у односу на *Јесен патријарха* и *Сто година самоће*. Самим насловом, али и цинизмом паланке, Маркес убеђује читаоца да је просто немогуће да вест о планираном убиству дође до жртве. Резидуално-ироничном хиперболом писац промовише снагу судбине која је неминовна за Сантјага Насара. Али опет, пишево мајсторство нагони читаоца да не трепнувши прочита роман до краја. То је маркесовска

² Fredric Jameson, On Magic Realism in Film, Critical Inquiry 12, br.1 (Zima 1986): str. 301. У: Павле Леви, *Наведена књига*, стр. 131.

³ Павле Леви, *Наведена књига*, стр. 131.

позната противречна извезност која као мотив узима поигравање са смрћу.

Пуковник Аурелијано Буендија утемељује Макондо као острво које је окружено водом са свих страна.⁴ Код Кустурице у завршној сцени *Подземља* острво са својим васкрслим јунацима наставља да живи свој живот. Кустуричини филмови нуде нам непознанице које се тешко разрешавају, као и Маркесова прозна дела која су *обавијена противуречностима*.⁵ Роман *Охараска* почиње децјим поимањем смрти, причом дечака који по први пут види леш, и то мртвог лекара коме ускраћују хришћанску сахрану:

*Сад је ковчег затворен, али ја се сећам мртвачевог лица. Задржао сам га у себи са толико тачности, да када погледам зид видим његове отворене очи, образе, упале и сиве као влажна земља, загрижен језик. То ми изазива паклени немир.*⁶

Сличан наративни ток примећујемо у и филму *Отац на службеном путу* који смо помињали када смо говорили о сахрани Јожиног оца, као сахрану без леша. И пуно је примера који би условно могли да се поставе као компаративни метод за проучавање сличности између онога што је Маркес писао и онога што Кустурица приказује у својим филмовима.

⁴ Оскар Кољасос, *Гарсија Маркес: Самоћа и слава*, Народна књига, Београд, 1987, стр. 88.

⁵ Исто, стр.27.

⁶ Габријел Гарсија Маркес, *Охараска и друге приче*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1994. стр. 56.

Владислав Ђорђевић

АКАДЕМСКИ ФЕМИНИЗАМ

Феминистичка теорија продрла је у све друштвене науке. О тој чињеници не постоји довољно свести. Већи део јавности сматра да је феминистичка теорија резервисана на уски круг академских жена, не схватајући да је то заправо преваладајућа друштвена теорија. Њен утицај и значај увелико је потцењен. Стога треба испитати место и улогу феминизма у најзначајнијим хуманистичким наукама.

Антропологија

Антропологија жена (*anthropology of women*) – коју је могуће звати и у јединици: антропологија жене (*anthropology of woman*) – потекла је седамдесетих година XX века из оквира тзв. културне антропологије (*cultural anthropology*) – која је готово синоним за социјалну антропологију (*social anthropology*) – а која је, са своје стране, потекла из класичне антропологије у првим деценијама XX века. За разлику од класичне антропологије, културна, тј. Социјална антропологија, као и њен изданак антропологија жена, заснива се на погрешној доктрини културног детерминизма (*cultural determinism*). Антропологија је у XX веку у знатној мери одбацила еволуционистичке и натуралистичке премисе које је заступао оснивач класичне антропологије Едвин Барнет Тајлор (*Edwin Burnett Tylor*, 1832–1917) и прихватила концепт културног детерминизма Франца Боаса (*Franz Boas*, 1858–1942). Он је занемаривао еволуциону теорију и концепт биолошког детерминизма. Културни детерминизам је у XX веку посебно ширила Маргарет Мид (*Margaret Mead*, 1901–1978). У књизи „Сазревање на Самои” (*Coming of Age in Samoa*, 1928) заступала је тезу да култура може неограничено да мења понашање адолесцената. Али њене налазе је оспорио антрополог Дерек Фриман (*Derek Freeman*, 1916–2001).

Антропологија жена представља себе као допуну општој антропологији. Али док се антропологија – по својој дефиницији – бави човеком у инклузивном значењу те речи, наиме људским бићем: и мушким и женским полом (*anthrōpos*), антропологија жене се бави антропологијом само једног пола – женског (*gynē*). Недостаје, дакле, антропологија мушкарца (*anēr*). Антропологија жена заокупљена је пре свега етнологијом, али се у ширем смислу

бави и историографијом, археологијом, палеонтологијом, социологијом, политикологијом и иним њиховим дериватима и комбинацијама, што „Женским студијама“ даје обележје мултидисциплинарних студија. Мултидисциплинарност може да има својих добрих страна, али и великих могућности за научно спекулисање и натезање, што се, чини се, јасно испољило у „Женским студијама“.

Поред културне или социјалне антропологије антропологијом XX века доминирала је и структурална антропологија, чији је творац француски антрополог Клод Леви-Строс (*Claude Lévi-Strauss*, 1908–2009). Попут културне антропологије, и структурална антропологија је била негативно оријентисана према биологији. У делу „Елементарне структуре сродства“ (*Les structures élémentaires de la parenté*, 1949), Клод Леви-Строс бави се субјективним значењем сродства, не објективним сродством како то чине генетичари. Он је инсистирао да је инцест први табу који чини прелаз из природе у културу и да је егзогамија ту ради кохезије групе. Он није увиђао биолошку основу сваког друштвеног организовања. Оштро раздвајајући природу и културу, Клод Леви-Стос је антропологију вратио у предарвинистички период.

Све у свему, из социјалне антропологије и културне антропологије, као и структуралне антропологије произашла је антропологија жена која је преузела њихов метод културног или социјалног детерминизма.

Да би нагласиле своје ниподаштавање биологије, феминисткиње своје студије не називају само „Женским“ – назив који је по својој парцијалност јасно сексистички – већ и „Родним студијама“. Феминистички теоретичари објашњавају да је род (*gender*) културом преобликован пол (*sex*). Али неутемељена је претпоставка да род нема никакве везе са природним полом. У „Родним студијама“ преовладава погрешно мишљење да су пол и род стросовски биноми, опозиције, наиме да је род све оно што није пол. За биологе, такво је разликовање бесмислено. Род произилази из пола и међу њима се не може поставити оштра разлика. Култура јасно стоји у зависности од природе и њихово оштро концептуално дељење представља произвољност. Људски мозак није бесконачно растегљив и уобличив. Он има природне границе уобличивости и утицај културе на њега, ма колико велик, није неограничен. Човек је адаптивно биће, али та адаптивност има границе.

У целини узев, антропологија је већ дуги низ деценија под снажним утицајем феминизма. Заправо, утицаји су узајамни. И антропологија је утицала на феминизам и обрнуто.

Митологија

У антропологији је велики подстицај проучавању жена дало дело Јохана Јакова Бахофена (*Johann Jakob Bachofen*, 1815–1887) „Материнско право“ (*Das Mutterrecht*, 1861) које је код нас преведено као „Матријархат“ (1990). Ово дело је изнело ингениозну идеју о постојању „материнског права“ у праисторијским, родовско племенским друштвима. Идеју су заступали и други истраживачи, посебно Луис Хенри Морган (*Lewis Henry Morgan*, 1818–1881), Фридрих Енгелс (*Friedrich Engels*, 1820–1895) и Џон Фергусон Мекленан (*John Ferguson McLennan*, 1827–1881). Идеја је постала заразна.

Антропологија XX века се великим делом бавила тим питањем. Одушевљење је спласнуло када је Уве Везел (*Uwe Wesel*, 1933) објавио књигу „Мит о матријархату“ (*Der Mythos vom Matriarchat*, 1890, преведено 1983). Он је доказао да су постојала матрилинеарна и матрилокална друштва, али не и матријархална.

И поред тога, антропологија још увек велику пажњу посвећује женским култовима. У овом смеру антропологије велика пажња се посвећује древним женским култовима, посебно култу Велике Мајке (*Magna Mater*). Овај „митолошки феминизам“ посебно је омиљен у круговима јунговских психоаналитичара. Данас је тај „митолошки феминизам“ изашао из интелектуалне моде, али се у феминистичким круговима још увек цени као део поштоване традиције осветљавања женске свести, тј. подсвести.

Етнологија

И у етнологију, науку која проучава народне обичаје, продро је феминизам. То је делимично стога што данас међу етнологима превладавају жене. Већина запослених у Етнографском институту САНУ данас су жене.

У етнологији, као и у другим друштвеним наукама утицај феминизма се препознаје првенствено по утицају културног детерминизма (*cultural determinism*) – теорије која тврди да је целокупно људско понашање културно условљено и да нагонски делови човекове личности не играју никаву улогу. Иако су културни чиниоци веома значајни, ипак је доктрина културног детерминизма погрешна. Међу људима свих култура постоји суштинско психичко јединство (*psychic unity of mankind*). То се тешко може објаснити доктрином културног детерминизма.

Опасност феминизма у етнологији лежи и у проматрању народних обичаја са аспекта урбаног човека, Западнака и човека

нашег доба. Тај „урбоцентризам”, „западоцентризам” и „темпоцентризам” – коме су феминисткиње склоне – може бити препрека објективном етнолошком сагледавању.

Културологија

Рефлексије о култури старе су колико и култура, али културологија као академска дисциплина млада је наука. Културологија је под снажним утицајем феминизма.

Утицај феминизма је посебно био јак у истраживачком програму названом „студије културе“ (*Cultural Studies*). Настанак овог истраживачког пројекта је сложен, али се обично везује за деловање „Центра за изучавање савремене културе” (*Centre for Contemporary Cultural Studies*). Основао га је 1964. године у Бирмингему (Енглеска) Ричард Хогарт (*Richard Hoggart*, 1918–2014). Центар се много бавио феминизмом. Иако је затворен 2002. његов утицај је и даље велик. Дао је знатан допринос промоцији феминизма.

О утицају феминизма на овај центар мериторно је писала Јелена Ђорђевић у књизи „Посткултура“ (2009).

Социологија

Социологија је наука у коју је најдубље продро феминизам. Социолошки метод постао је привилеговано оружје феминизма, а социологија највољенија феминистичка наука. То је стога што социологија мало мари за биологију, а много за друштвене утицаје. Та се идеја нарочито свиђа феминисткињама које су готово без изузетка следбенице културног или социјалног детерминизма чије је основно уверење да човек долази на свет као *tabula rasa* и да он постаје оно што постаје захваљујући културним или друштвеним утицајима.

Сви „оци оснивачи” социологије – Емил Диркем (*Émile Durkheim*, 1858–1917), Макс Вебер (*Max Weber*, 1864–1920) и др. – били су противници биологије. Они су заправо оснивање посебне науке о друштву – „социологије” – бранили тиме што су доказивали да се људско понашање не може објаснити помоћу биологије. Са таквим основним ставом, они су неизбежно били осуђени да тумарају по мраку. То је јасно уочио биолог Едвард О. Вилсон (*Edward O. Wilson*, 1929), који је тврдио да социологија може постати права наука једино ако постане социобиологија (*sociobiology*).

Деведесетих година XX века јавила се нова социолошка дисциплина – социологија тела (*sociology of the body*). Она је – супротно свом називу – такође непријатељски настројена према физиологији и биологији. Њени „оци оснивачи” – британска социолошкиња и феминисткиња Сју Скот (*Sue Scott*), британски социолог Дејвид Морган (*David Morgan*, 1937), британски социолог Крис Шилинг (*Chris Shilling*) и британски и аустралијски социолог Брајан Тарнер (*Bryan S. Turner*, 1945) – екстремно су непријатељски настројени према биологији и социобиологији. Док не промене свој ракурс, они су осуђени на произвољна спекулисања. Највећу препреку научном напретку антропологије представља социологија која гради вештачки зид између природе и културе, биолошког и социјалног, тела и духа.

Феминизам је и код нас своје упориште прво нашао у социолошким круговима. Међу првим феминистичким удружењима у СФРЈ била је 1979. године у Загребу основана секција „Жена и друштво” унутар Социолошког друштва Хрватске.

О феминизму се много расправља на курсевима социологије и у социолошким удружењима. Семинарских, магистарских и докторских радова о друштвеном положају жена на одсецима за социологију има много.

Политикологија

Политиколошки усмерена феминистичка истраживања, блиска социолошким, усредоточена су на питање партиципације жена у политичком животу. „Жртвени феминизам” истиче женску маргинализацију у политици и руководећим позицијама. Овај смер феминизма у име постизања једнакости полова захтева позитивну дискриминацију, тј. законом утврђени минимални проценат жена на одређеним државничким положајима. Као политичка емпирија, феминизам је постигао изузетне успехе. Политички феминизам као пракса постигао је многе успехе, без обзира што је научно заводљив. Он заборавља да узме у обзир биолошко-телесне и психо-менталне разлике међу половима. Мушкарци и жене се разликују у склоностима и интересовањима, што се огледа у социоекономским позицијама.

Право

Правна теорија и правна делатност под снажним су утицајем феминизма. Правна теорија као наука која проучава законе склона

је да уважи све феминистичке идеје и да формулише законе који удовољавају женским интересима.

Феминизам је продро у све гране права посебно у породично право, радно право и грађанско право.

Историја

Историја жена (*women's history*) има извесне сличности са антропологијом жена. Прва је та да се јавила кад и антропологија жена – седамдесетих година XX века. Друга је та што је историја жена израсла из социјалне историје на аналоган начин на који је антропологија жена израсла из социјалне или културне антропологије.

Социјална историја (*social history, Sozialgeschichte*) никла је у жељи да буде допуна општој историји, да пружи преглед не само војсковођа, политичара и државника, него и обичних људи. У академским круговима историчара конвенционална историја још увек ужива највеће поштовање, а социјална историја га све више задобија.

Из социјалне историје развила се „историја жена”. „Историја жена” је истраживачки пројекат који има за циљ да истакне историјску улогу жена уопштено, поготово владарки. Оправдање за развијање посебног студија историје жена феминисткиње правдају позивајући се на чињеницу да је конвенционална историја углавном сачињена од радова мушкараца. Конвенционална историја (*history*) – гласи њихова досетка – углавном је *his-story* – његова прича. Студиј историје жена – аргумент даље иде – постоји да би се чула и њена прича (*her-story*). Феминисткиње су згодно искористиле једну игру речи да би направиле поенту. Наравно, реч историја не потиче из енглеског него грчког (*istoría*) и нема значење „његове приче”, него најпосто „приче”.

Социјална историја може да представља добру допуну конвенционалној историји, јер води рачуна о људима свих класа оба пола. На Западу курсеви класичне историје у себе укључују знања из социјалне историје. Води се рачуна о томе да студент не добије само знање о томе шта су радили краљеви, политичари и војсковође, већ и о томе како је живео обичан народ. Улога жена унутар студија социјалне историје мора бити значајна, али не искључива како то хоће историја жена. Неумесно је и бесмислено студирати положај *само једног* пола као што то хоће историја жена. Кад општа историја говори о владарима, она не искључује владарке. То што су ове особе биле жене, нимало не мења њихово место у историји. Уколико је ту њихов полни идентитет уопште битан, он

је битан у психолошком, а не у историјском смислу. Њихове историјске заслуге морају се сагледавати у контексту целокупне историје, а не изван ње произвољним издвајањем неког спољашњег и у суштини небитног критеријума (पूर्ण). Наглашавати неку особу само зато што је овог или оног пола, значи бити сексист. Историја жена са својим једностраним програмом, управо је дискриминаторна и сексистичка. Упркос свему томе, историја жена постепено задобија извесно поштовање – поштовање које је већ стекла социјална историја. Ипак, историја жена, чак ни социјална историја, нису свуда поштоване. Друге специјалистичке гране историје, као што су војна историја или уже политичка историја или демографија („чвршћа” и поштованија верзија породичне историје) још увек се стављају на више место по значају.

Економија

У економији као теоретској дисциплини феминизам се усредиштио на два питања. Прво питање којим се бави феминистичка економија (*feminist economy*) јесте питање како да жене задрже социјална права (фактички привилегије), а да уједно буду конкурентне на тржишту рада. Друго питање са којим се бави феминистичка економија јесте питање „неплаћеног” кућног рада жена. По овој идеји жене које обављају домаћичке послове требало би да буду плаћене као да су запослене.

Укупно узев, феминистичка економија се залаже за што повољнији положај жена у привреди.

Психологија

Попут „оца” антропологије Едвина Барнета Тајлора, и „отац” психологије Вилијам Џејмс (*William James*, 1842–1910) био је еволуционист: веровао је да човек поседује исто толико, ако не и више инстинката него животиње. Нажалост, психологија XX века се посветила – како је приметио Роберт Л. Триверс (*Robert L. Trivers*, 1943) у предговору књиге „Себични ген” (*The Selfish Gene*) – „стварању предарвинистичког и пременделовског погледа на друштвени и психолошки свет” (стр. 9). У томе су посебно истичу бихевиоризам и психоанализа.

Антибиологизам је основни став бихевиориста. По Џону Вотсону (*John Watson*, 1878–1958) и Барусу Фредерику Скинеру (*Burrhus Frederic Skinner*, 1904–1990) постоји детерминизам подстицаја и одговора: човек реагује на подстицаје тако да се може бесконачно уобличавати.

Бихевиоризам је психолошка варијанта антрополошког културног детерминизма. Оба смера истраживања су антибиолошка. Антибиолошки смер је подупирала још једна утицајна психолошка школа: психоаналитичка.

Француска феминистичка група „Психоанализа и политика” (*Psychoanalysis et Politique*) позната је по својој утилитаризацији психоанализе у феминистичке политичке циљеве.

Сигмунд Фројд (*Sigmund Freud*, 1856–1936) омиљен је међу „антрополошким” оријентисаним психолозима. Фројд је писао више као књижевник него као научник. Писао је амбивалентно, што је дало повода многобројним тумачењима. Особито је збуњујући његов алегоријски језик (убиство оца, кастрација, завист на пенису итд.). Оно што остаје од фројдизма јесте његово истицање несвесног. Он је такође био близу истине када је у сексуалности видео главни мотив деловања. Оно што он није видео, јесте то да главни агенс деловања није жеља за задовољавањем сексуалног нагона (*libido sexualis*), већ жеља за успешном репродукцијом, „жеља” генâ (реч је о несвесном процесу) да се умноже, убаце у фонд генâ или генофонд (*gene pool*) дате врсте.

Фројдизам није дарвинизам нити има много везе са биолошким детерминизмом. Он је пре бихевиоризам. Његово истицање важности утисака у детињству поткрепљује бихевиористичко наглашавање значаја учења. Фројдизам је пре родитељски детерминизам (*parental determinism*) него било шта друго. Управо је бихевиористичко наглашавање значаја учења оно што је феминизам са одушевљењем преузео од фројдизма. Социјалне ревизије психоанализе настале после Фројда (Адлер, Фром, Јунг), заправо нису никакве ревизије: оне су само још више истакле Фројдов суштински бихевиоризам. Карактеристичан је у том смислу његов ученик Карл Густав Јунг (*Carl Gustav Jung*, 1875–1961).

Јунгизам је наишао на разумевање многих феминисткиња психоаналитичке оријентације. На основу његове методе – касније назване аналитичком психологијом (*Analytische Psychologie, analytical psychology*) – родиле су се многе „психологије женског“.

Основна преокупација његовог пројекта јесте та да се на основу митова, легенди и снова реконструише садржај свести. Вал проучавања жена са тог аспекта био је на врхунцу средином XX века.

Једну од најбољих оцена психоаналитичких теорија дао је Олдос Хаксли (*Aldous Huxley*, 1894–1963). У огледу „Најнеобичнија наука“ – објављеном у антологији „Енглески есеј“ – он је приметио да „се ни у једној од тих теорија (са делимичним изузетком Адлера) уопште не помиње тело као условљавајући чинилац у

формирању личности, или као нешто што одређује мисли, осећања и понашање. Адлер је, истина, навео изванредан број оштроумних примедби о последицама осећања органске инфериорности; али чак је и Адлер био далеко од тога да телу припише одговарајућу улогу у обличавању карактера и судбине појединца. Фројд, Јунг и Ранк су изгледа замишљали да могу да схвате људске умове не узимајући у обзир тела са којима су ти умови нераскидиво здружени” (стр. 264).

Филозофија

То да „биологија није важна“ (*biology doesn't much matter*) прихватила су и водеће филозофије XX века: марксизам, егзистенцијализам, структурализам и деконструкционизам.

Суштински антрополошки став марксизма је друштвено-економски детерминизам. Егзистенцијализам и друге постмодернистичке струје у филозофији у основи су негирале постојање урођене људске природе. Феминистичка филозофија (*feminist philosophy*, *Feministische Philosophie*) са одушевљењем је прихватила такво антибиолошко становиште.

За феминистичку филозофију значајно је било то што је у немачкој филозофији XIX века, тзв. „духовно-научној” филозофији (*Geisteswissenschaftliche Philosophie*), названој и „филозофија живота” (*Lebensphilosophie*), дошло до подвлачења разлике између „природних наука” (*Naturwissenschaften*) и „духовних наука” (*Geisteswissenschaften*). Ту су начелну поделу спремно прихватили социолози, а убрзо за њима и социјални антрополози и психолози. То је раздвајање побудило феминисткиње да усвоје начелно раздвајање пола (*sex*) као биолошке датости и рода (*gender*) као друштвене конструкције пола, разликовање за које верују да представља најзначајнији феминистички допринос теорији друштвених односа. У светлости еволуционе психологије строго разликовање пола и рода је неоправдано.

Џудит Батлер (*Judith Butler*, 1956), једна од водећих савремених постструктуралистичких феминистичких филозофкиња, написала је књигу „Тела која нешто значе” (*Bodies That Matter*, 1993, преведена 2002) у којој је показала да за њу тела ништа не значе. Слично важи и за друге феминистичке филозофкиње. Филозофске феминисткиње концептуално раздвајају род и пол само да би свесно занемариле пол као биолошку датост. Постоје индиције да том „телоборству” долази крај.

Филозофски феминизам (*philosophical feminism*), како би правилније требало да се назива „феминистичка филозофија“,

мичност препоручује употребу само једног граматичког облика и то мушког, јер је он општи, генерички.

Психоллингвистика

Психоллингвистика, наука која жели реконструисати садржај свести на основу језичког изражавања, нашла је упориште и код феминистички оријентисаних списатељица. Тако нпр. Поређењем речничког фонда мушкараца и жена, феминистичке психоллингвистичарке доказују да су мушкарци агресивнији, посесивнији, доминантнији и осорнији. За некога ко познаје биологију, а посебно етологију, то не представља изненађење. То зна и већина девојчица, барем несвесно. Биолошким импетусом нагнани, и мушкарци и жене су природно сексисти. *Оба* се пола понашају дискриминаторно, јер је људска природа та која је на првом месту дискриминаторна.

Теорија књижевност

Феминисткиње сматрају да је један од највећих доприноса феминизма теорији књижевности откриће „женског писма“ (*l'écriture féminine*). По тој постструктуралистичкој теорији, „женско писмо“ карактерише неодређеност, расплнутост, укидање строгог значења речи итд.

Покушај да се тај и неки други „феминоцентрични“ концепти убаце у теорију књижевности наилазе на оправдано противљење. Полни идентитет писца може да у психолошком смислу има везе са његовим стилем, али није сврсисходно заснивати стилистику на тој основи. Сваки стил је самосвојан (властит) и управо у томе лежи његова евентуална вредност, а не у неком споља наметнутом критеријуму (полном). „Женско писмо“ може да буде тек погодан термин за неки посебан стил писања и да се као такав изучава као и сваки други у оквиру стилистике. Писати дифузно и нелогоцентрично ствар је стила, не метафизике и полних органа.

У сваком случају, данашњи женски писци не могу се жалити на то да имају дискриминаторан и маргинализован положај у књижевној продукцији, рецепцији и критици. Штавише. Па ипак, мерила критике морају да важе за све подједнако.

Књижевна критика

Књижевнокритички феминизам има за циљ да истражује текуће жене-писце и женске књижевне ликове. Постоје многе

књиге и чланци из домена књижевне критике који обрађују женске писце и женске ликове. То се све може прихватити као легална допуна изучавању мушких писаца и мушких ликова.

Али феминистичка књижевна критика (*feminist literary criticism*) уме да упадне у једностраности. Могуће је да се форсирају жене-писци посве неvezано од њихове уметничке вредности. Али битан је квалитет, а не пол.

Могуће је и то да се улога ликова у књижевним делима мери вануметничким, феминистичким идеолошким мерилима.

Историја књижевности

Као и у случају књижевне критике, и у случају историје књижевности потпуно је легитимно изучавати жене-писце ранијих времена и женске књижевне ликове ранијих времена. Неумесно је само у томе истицати женскост као део феминистичке идеологије не обзирајући се на естетске критеријуме.

Белетристика

У „Сопственој соби“ (*A Room of One's Own*, 1929) Вирџинија Вулф (*Virginia Woolf*, 1882–1941) жалила се на неједнаке прилике за књижевни рад. То је вероватно била умесна примедба на почетку XX века. Али, данас, на почетку XXI века ситуација је другачија. Данас жене објављују у истом омеру као и мушкарци, можда и више. Постоји читава грана литературе која се бави „женским питањима“, која се у сленгу зове „књижевност за цурице“ (*chick lit*). Постоје и читаве гране проучавања књижевности које проучавају књижевност из феминистичког ракурса.

Теологија

Током XX века на Западу се појавила „феминистичка теологија“ (*feminist theology*, *Feministische Theologie*). „Феминистичка теологија“ заправо није никаква теологија, него световни феминизам заогрнут теолошком терминологијом. „Феминистичка теологија“ не припада корпусу теолошког знања. Корпусу теолошког знања припада „теологија о жени“.

Феминизам и теологија су две неподударне идеологије. Док се феминизам залаже за развод брака, абортусе, ванбрачне и предбрачне сексуалне слободе жена, теологија се залаже за светињу брака и породице, за светост живота и сексуалност само у оквирима брака. Стога помодна синтагма „феминистичка тео-

логија” представља завараване, *contradictio in adjecto*, интринзичну противречност. „Феминистичка теологија” представља антибиблијску, антихришћанску и антицрквену идеологију. У средишту теологије је Бог, а у средишту феминизма је човек (заправо један део човека – жена). Теологија је окренута ка Небу, а феминизам ка Земљи. Теологија је окренута ка вечности, а феминизам ка пролазности. „Феминистичка теологија” је псеудо-теологија.

Феминизам и теологија међусобно су супротстављени. Док се феминизам залаже за право жена на раставу брака и абортус, теологија је против тога. Док се теологија залаже за потчињеност човека (мушкараца и жена) Богу, феминизам је за „ослобођење” жена од било каквих стега (брачних, породичних, па и црквених). Феминизам је био и остао противник хришћанства, које је, по њему, интринзично „патријархално“, и, дакле, вредно одбацивања. „Феминистичка теологија“ није никава теологија, него световни феминизам увијен у теолошко рухо.

Мистика

Феминисткиње су развиле духовност која надилази хришћанство, а заснива се на мешавини митологије, древног паганства (вештичарства), астрологије, тумачења снова, Ји Ђинга, тарота и јоге. Понекад се овај спиритуални феминизам неодређено назива женски дух (*womanspirit*), „теасофија” („*theosophy*”) или напросто женски мистицизам. Једна од тих мистичарских тенденција је и оживљавање вештичарења. *Wicca*, староенглеска реч за мудру жену, пророчицу, а касније у средњем веку за вештицу, сматра се прототипом женског мистичарског ослобођења. Феминисткиње мистичарског правца дакле сматрају да се истински феминизам може остварити само повратком на древно обожавање Велике Мајке или неке друге персонификоване „женске” природне силе. Женски мистицизам, један суптилан вид „женско-центричности” (*women-centredness*), протежирају многе „психологије женског” и, уопште узев, идеологија „Новог доба” (*New Age*).

Религиологија

Религиологија – наука која анализира религијске представе на светован начин – велику је пажњу посветила и представама о женама у религијама.

Чланак „Женске студије у религији” (*Women's studies in religion*) Констанс Х. Бјукенан (*Constance H. Buchanan*), објављен у

„Енциклопедији религије” (*The Encyclopedia of Religion*) Мирче Елијаде (*Mircea Eliade*, 1907–1986), даје синтетички преглед положаја жене у религиозним представама водећих светских религија.

Закључак

У последњих пола века друштвене науке велику су пажњу посветиле „женском питању“. Оне су постале – како би се феминисткиње изразиле – „родно осетљиве“ (*gender sensitive*). То само по себи не би било лоше када би се та „родна осетљивост“ заснивала на научној чињеници да се полови природно разликују. Нажалост, поплава феминистичког бављења међуполним односима заснива се на научној заблуди да међу половима не постоје релевантне биолошке разлике. Ако се крене са тих погрешних премиса, не могу се добити тачни увиди.

Феминистичке студије полазе од претпоставке да природне разлике међу половима не постоје или да нису битне, иако природне науке упорно потврђују да те разлике постоје и да су битне. Ту појаву је уочио и еволуциони биолог Роберт Л. Триверс приметивши да су се у друштвеним наукама разгранале „читаве области посвећене стварању предарвинистичког и пременделовског поглед на друштвени и психолошки свет“ (*Ibidem*). Исту појаву запазио и Роберт Рајт (*Robert Wright*, 1957) приметивши у књизи „Морална животиња” (*The Moral Animal*) да је основна идеја која је прожимала истраживаче друштвених наука током највећег дела XX века била та да „биологија није много важна” (стр. 5). Академски феминизам је дао мало доприноса науци, али је дао много доприноса феминизму као друштвеном покрету.

Друштвене науке су опседнуте писањем о женама. Све упорно пренебрегавају биологију. Имајући такву оријентацију у свом темељу, све те многобројне студије о женама заслужују опрезан приступ.

Библиографија

1. Триверс, Роберт Л., *Предговор енглеском издању*, у: Ричард Докинс, *Себични ген*, Вук Караџић, Београд, 1979.
2. Хаксли, Олдос, *Најнеобичнија наука*, у: Веселин Костић (ур.), *Енгелски есеј: антологија*, Српска књижевна задруга, Београд, 2003.
3. Wright, Robert, *The Moral Animal: The New Science of Evolutionary Psychology*, Vintage Books, A Division of Random House, Inc., New York, 1995.

Александар Марић

О ВИЗАНТИЈИ ИЛИ О СВЕТЛОСТИ

*Ко заборави узрок, осуђен је да слави
Нејасне последице
Иван В. Лалић*

Овим стиховима завршава се четврто певање поетског низа *Концерт византијске музике* Ивана В. Лалића. Они су небележени мото књиге о којој се говори. И не само мото, они су и својеврстан кључ, којим сам се служио градећи рукопис *Византијског вишебоја*. Те *нејасне последице* постале су узрок настанка већине песама. Чак и сам покушај њиховог тумачења и дешифровања постаје један вишебој који се одвија на више фронтова. На првом месту ради се о фронту историјском, фронту који је само наизглед, завршен падом Цариграда, у чијој одбрани и у чијој опсади су учествовали и наши преци. Једни у улози вазала и потурица, а други у улози последњих ромејских пронијара и властеле која се увелико ородила са српском. (Мајка последњег ромејског цара била је Јелена Дејановић). Други фронт је онај културни, који је у овом случају неодвојив са православном вером и уметношћу коју је она изнедрила. Са уметношћу контра перспективе. Што ако у језик Светог писма преведемо осликава се у томе да ће први бити последњи, а последњи први. Само илустрацијом ова два фронта, или две дисциплине вишебоја видимо колико су последице збуњујуће, ако се узроци заборављају.

Поезијом покушавамо да читамо знакове. У Студеници, негдањем ловишту зверова, око распећа су звезде, споља је све рекли би романичко унутра све ромејско, а крајње и на крају српско. Отвара се Жича, Спасова црква, као кораблица спасења, уз мноштво мањих барки, арки, поринутих над пољем и друмом који води ка Краљеву, флота постављена и узнета брижљивим византијским везом. А на другој страни, усред сваког прогреса у воденици смрти, како нам сведочи Јустин Ћелијски, један намћораста философ Николај Берђајев, пророкује Ново средњовековље, у коме каже сви ће морати да се опделе, за или против Христа. Знамо нововизантијски одговор, јер исти је као и хиљадугодишњи сан Ромеја. Па за њим Андреј Тарковски,

путеводитеља успављује стиховима Откровења, а Александар Солжењицин, горећи на леду истока и у огњу запада, као и Руми, песник и учитељ народа Истока, говори о срцу и о човеку, и о слободи хоће ли то срце бити опредељено за добро или за зло. Да не говорим посебно о једном другом Николају од чије се речи још увек прстена вода на језеру охридском, а када већ помињемо Николаја онда и оног у крви овенчаног, последњег византијског цара. Намерно кажем византијског, јер многи се данас прежу да докажу да таква држава никада није постојала и да се Источно римско царство никада није тако називало. И баш зато што то није име из права, него име духа који свепрожима наслеђе свих који бежаху оплеменењени културом коју зрачила је негдашња ромејска империја, слободно можемо са њим у симболику сваке врсте, у молитву, поготово у песму. Или у писма младом песнику Беле Хамваша, који у страдању на Источном фронту, поред Бога, и руског човека, открива, девесто година после званичног пада Цариграда, мале византијске црквице и душу којом оне одишу.

Многи су топоними још увек у слатком тињању византијском, многа манастирска правила, које држе од времена оних, многе вредности проживљене једним миленијом, којима се безрезервно враћамо увек када из пепела, који начини огањ духа времена, подижемо. Јер постоји нераскидива веза тих симбола, са вишом силом, којом су нам и дати, а неки су дати и самим прстом ангела у камен, неки опоменом, изненадним смртима, које они упокојени надвладавају, по обећању Богочовека, и живе интензивније за пример добар и узор нама или пак на горку опомену. А поред топонима и зидине, које држе, и врата која се за краљевима зазиђују, као што и једне двери у Палестини стењу, двери кроз које је Бог на магарету ушао у Јерусалим. Зазидали је трговци храмом и светињом, да их поново не изненади Син Човечији и не растера их овог пута заувек.

А поред вишебоја, на маргинама, честице. Труње за обнову царства и то не једног, већ царства прво унутар срца човековог које настаје када се срце наше раздели са злом и добру почне да ревноје, царства васкрса Византијског, оног што је у духу, молитви, песми, икони и напоследку, а то би било и прво, јер за њега каже Господ прво треба да тражимо, оног Небеског. А сва три имају једно заједничко име, а то је Царство светлости. *Нека буде светлост.*

Бобан Миленковић, протојереј-ставрофор

ЗГАЖЕНА ЛЕПОТА ИЛИ МОСТ НА РАСИНИ

Згажена лепота до изражаја увек долази када наступи каква нужда која нас спречава да је и даље газимо, јер ју је нужда уништила. Обично када загрми и затутњи кишни ветар, једна од муња нам запара очи ума, нама потеклим између четири рајске реке, гласом страха једне речи: Мост!? Шта ће бити са мостом? – јер ако он падне, са њим пада и све остало што произилази из укрожене воде. Пад моста означава поплаву која спира све оно због чега смо ту лепоту гасили не примећујући је. Дивимо се обалама, а не примећујемо да су их створили река и мост – река им даје постојање, а мост смисао. Наравно о реци и обалама можемо рећи и да су од Бога дар човеку, али мост је у том случају дар човека за Бога и украс за природу кроз који човек постаје сауредитељ света са Творцем свега. Мост на реци, или изнад каквог понора, јесте завршни печат лепоте која отвара и ослобађа иако не поништава нити тражи нешто своје. Мост је увек за другог и никада није за свог градитеља иако се човек кроз мост пројављује као икона Творца која печати читав свет печатом своје иконичности – да, човеково стваралаштво јесте печат Творца, а не производња која човека убија безименим људима робећи га послом кроз неспособност да ради. Рад ствара, посао производи – човек ствара јер ради, док посао производи обезличење човека у серијској производњи копија.

Да!, мост се увек ствара и никада се не производи без обзира на време и место, дужину и висину своју. Ма колики и ма какав био мост је увек подједнако непоновљиво вредан. Може се рећи да мост даје вредност, али је не прима јер је има по себи – баш као и сваки човек пред Богом, без обзира на расу или боју, године или економске прилике. Велика је разлика између градње мостова и градње кућа. Кућа је добра и неопходна човеку, али није и свака кућа дом човеков јер да би била то човек мора да је изнутра створи као такву. Кућа по себи је увек опасност да се човек самозатвори и одбаци све што је ван света који појединац у њој производи и живи вођен својим послом. Кућа је сурогат производње, за дом, и кроз њу човек лако постаје жртва производње кроз бесомучно копирање станова – тих савремених мишоловки за човека – и борбе да се један од њих има. Одрођен од корена у земљи кроз спратове станова, човек постаје пословни апатрид који иде тамо где има посла

и производње ствари за што богатији живот. У том богатству свега може имати, али човека тешко јер производња мора непрекидно да произведено рециклира и производи ново, те отуда свака статичност и трајна новост (стварање нечега без разградње претходног) за њу је потпуна негација и нелогичност.

У односу на кућу мост (и пре њега дом) су јединствена творевина човека јер собом увек славе свога творца без обзира да ли га људи памте или не, међутим тај славослов је кроз исповедање тајне разлога његовог настајања. Мост не скрива због чега је створен – због рата или мира – али увек говори да он нуди живот и над том реком времена или ветром бездане пролазности неке провалије која би да убије човека за свагда својом обрнутом висином.

Мост, увек сведочи да је човек у њему сакрио свој исконски дар добра и то колико се човек од тог добра удаљио. Тај бег од добра и слепило за добро не треба да нас чуде, јер порушили смо мостове у себи и око себе према другим људима, а тиме и према Богу Дародавцу. Произвели смо у себи самодовољност и њоме мислимо да нам нису потребни ни реке ни мостови, ма није нам потребна ни било каква друга обала, јер постојим само ја. Додуше, без реке и друге обале још можемо и да се заваравам да смо на земљи али без мостова смо и са реком и са обалама проклету на пустињу самоће – а то је предукус пакла сада и овде у свим религијама, идеологијама и језицима.

Нажалост највећа смо мука сами себи, и док ту муку уз помоћ Бога не победимо нећемо имати ни прави темељ. Мука је оно што човека сапиње и некако тера назад, али тако да се то назад растегне и њиме прекрије и сада и будуће. У ствари, тада човек има илузију и да чврсто стоји, а у ствари пропада. То је жал за прошлим. Многи жале за прошлим временима, тако да у томе и многи људи буду прошли, али за њима се у суштини не жали колико се жали за догађајем у коме су они, ипак, иако учествовали споредни поред нас. Испада да жалимо сами себе?! Време је исто увек само му ми у себи мењам садржај, е то је битно. Не треба жалити већ борити се за људе да их временом не претворимо макар и у путоказе прошле. Чупати човека из времена и живот са њим у сада, а то сада, једино стварно време које имамо, јесте слика васкрсења. На тај начин се спасава и простор који увек јесте са нашим временом. Тако успевамо да увек будемо на једном месту без обзира на положај у простор-времену са људима без обзира на тренутно стање удаљености или смрти. Но за то је потребно пронаћи добар темељ, а Он је Христос Богочовек.

19. 9.2015, Калимнос

ТАЈНА БИСЕРНИХ ОГРЛИЦА И КОРАЛНИХ УКРАСА ИЛИ ПРИМЕРИ ТАНАТОЛАТРИЈЕ ЧОВЕКА

Бисерне огрлице, понос и дика многе женствене лепоте, одувек су својом непоновљивом једноставношћу плениле погледе и уздахе људи. Својим миром, прободеним туђом жељом, поред лепоте за човека скривају и једну много дубљу и опаснију тајну. Тајна је, рекао бих, потпуна супротност онога што човек жели да види у бисерима, јер то је тајна онога што бисер јесте и то нема везе са жељом и помућеним видом човека. Бисер је наиме гробница коју је мука живота једне шкољке изградила за незваног госта, парче стене или песка, кога је непозваност претворила у непријатеља живота.

Беома сличан сведок бисеру о врату јесте украс од корала у човековом дому или на телу. Корал је дворац живота постојане стрпљивости градње живог у пустињи мртвог песка и мраку дубине која прети својом празнином. Корал иако обучен у беживотно оживотворава и подиже мртво и безоблично у величанствено сведочење и слављење живота.

Међутим, човек је у оба случаја изабрао и као вредније оценио оно што је ближе смрти, а не животу. Шкољку убија због бисера, а корал убија због мртве љуштуре не видећи њихову стварну вредност и величанственост у свету из кога смо и ми редоследом Господњим произашли.

Стварно је човек танатопоклоник – туђом смрћу своју смрт у пропадљивости прикрива и улепшава. Хм, једном речју, човеково мерило лепоте јесте лепота смрти, а то је опасна заблуда.

29. 9. 2015, Калимнос

РЕЦИКЛИРАНИ ЖИВОТ

Индустријска пустиња: њива без корова, ливада без мириса сена и пчеле, косидба без откоса, кукуруз без трске, зима без ћума, свиње без траве, млеко без талке и на крају човек без душе. Истоветна свудаприсутност мириса и укуса не прави разлику између воћа и поврћа, свиње, телета, овце... сома, смуђа... битно је да се испуни око вештачком сликом. Месо без крви и риба без мириса лакше се варе у мозгу аутомата са телом, по изгледу човека. А и тај мозак је смештен у сандук звани глава који када боли, стомаком боли. Глава се савије да би се мозак поклатио свом господару, а са њим долазе и руке и ноге на поклоњење тако да све њему једином служи и клања се. Може ли ту имати хода напред када је све једно огромно само-

урушавање које се одржава кроз повећавање потрошње смећа које убацујемо унутра да би га испунили. Ма ни отпад нам више није отпад, жив и влажан и до зла бога смрдљив од некаквих живуљака које га преображавају опет у живот. Не то је сада нешто што траје, али не смрди као смрт која иде ка животу, већ као нешто што траје у нестајању, а траје кроз рециклажу. Чак и бактерије се са тим циљем селекују и убацују у исти. Велика је ствар рециклажа, али је и велика превара када се говори о њеном циљу. Нема ту никакве стварне бригае за екологију, већ је у питању незасита похлепа да се још једном прода продато и уштеди на потрошњи за производњу, али да се повећа обим робе у коју се све претворило. Жеља за бржом и лакшом зарадом кроз продају смећа је темељ рециклаже, а не екологија. Мора се задовољити глад код поторшача који увек тражи нешто ново и не размишља о томе јер је то циљ тог аутомата, а већина купљеног му никако не треба. Доказ да рециклажа нема везе са екологијом је и чињеница да се непрекидно проналазе и праве још опасније, отровније, а тиме и бескорисније, ствари за човека купца који и сам постаје само једно рециклирано смеће те индустријске пустиње. Производи се да би се купило, а купује се да би се производило и тако у бескрај трчи роб, или магарац, за шаргарепом на штапу прогреса који га у самоубиство води. На крају ће човек сам себе по савету демона похлепе да поједе, јер му се чини да ако то и уради биће рециклиран са још већим стомаком за још веће ђубре, у коме ће уживати.

30. 9. 2015, Калимнос

СРАМОТА И СТИД, СИНОНИМИ ИЛИ...

Срамота и стид – исто, слично или различито?

Појам срамота, или срам, је неспојив са појмом стид, или стидети се. Такође они су неспојиви ни као појаве у свакодневици човека, без обзира на дефиницију која их поистовећује. Срамота пре свега представља пристанак на зло без стида, без обзира да ли га чинимо или трпимо. Још већа је срамота ако га трпимо без стида. Наиме стид није укочено повлачење пред нечим или неким, који чини зло без стида наносећи тако срамоту и себи и другима, већ је стид активан напор и борба против свега што срамоти човека.

Човек са стидом може, због тренутне слабости, да трпи срамотне ударце од другог без срамоте по себе будући да их не

присваја као своје и на тај начин одржава борбу против зла које срамоти човека.

Срамота или срам јесте исто што и понижење покорности – стид је смиреност и послушност сина пред Добрим Оцем, а то никако није исто.

4. 9. 2015, Калигнос

ДАТУМ, НАСЛОВ, ПОТПИС

Рекао би човек да од једне тако уобичајено безначајне ствари, иако она није то, као што је датум на писму човек не може ништа да научи или макар мало покуша да завири даље од просте слике пред очима. Видећемо да ли је то баш тако.

Датум на почетку говори о полуправи, док онај на крају довршава дуж. Тако различито написани датуми нису никако исто функционални у, рекао бих, темељном изражавању и разумевању човека, њиховог писца. Овакво посматрање датума могло би се назвати и језиком симбола, уз напомену да је број само средство да се симбол покаже и није реалност по себи. Разлика између полуправе и дужи сваком од нас је позната, али је и разлика између њих у језику симбола (писма) велика између осталог и захваљујући броју као датуму на њиховом почетку или крају.

Код дужи све почиње да би се завршило датумом и потписом на крају, ту је све што је требало да се деси. Савршено спреман делић космоса спреман да се интегрише са другим делићима у још већу дуж која прелази у круг звани старогрчки, или старокинески и сл. украс (космос = украс). Датум на крају, после наслова, текста, са потписом само сведочи да је простор заробљен у времену и човек њиме ограничен без могућности пребражаја и слободног стварања. Таква композиција јесте градња још једне цигле смрти од времена и простора у којој је заробљен делић човека ради уградње у космос. У једном таквом свету полуправа је забрањена, јер пробија ограниченост реда смрти. Наравно, тек је права као извор и циљ свих полуправа незамислива и неприхватљива чак и као могућност за свет дужи. Могло би се рећи да Права у свету дужи представља извор хаоса јер у том свету није могућа слобода ни Бога ни човека.

Код полуправе све је на почетку у времену завршено датумом на почетку, тако да потпис на крају пробија даље од закривљене поновљивости простор-времена својом отвореношћу да се ступи у контакт са другим ван каузалности времена.

Испада да се све на почетку завршило да би бесмртно трајало идући ка бескрајном крају. Почетак полуправе је суштински, ма колико то парадоксално звучало, њен једино могуће замислив крај јер другог и нема. Почетак и крај су спојени у једно сапостојеће и ослобађајуће творачко јединство које иако засновано на њиховом нераскидивом односу сведочи да их тај однос није створио, већ да га они независно један од другог граде. То је творачко јединство које не производи дужи већ ствара пут ка Прави од које је и узроковано без поистовећивања. Писати датум на почетку јесте жеља да се иде бесмртно ка бесмртности, живо и творачки што потврђује потпис на крају који увек отвара сву понуђену природу писца читаоцу написаног. Једном речју датум јесте време, наслов јесте простор, а потпис на крају јесте излаз из оквира кроз преображај без укидања било чега у природи писца или читаоца.

Време иде, простор нестаје губећи речи којима је постојао. Почиње ћутање. Рекао би човек то је мртвило и сивило, а није тако и то је проблем, све је итекако живо, болно живо. Читави светови настају и нестају без речи, а опет громогласно говоре. Све се подиже и пада, а опет од тебе зависи да ли је то горе или доле, јер ти си у центру тога.

Хм, да!

То је тајна видика и видикове линије, у праву је био Шпенглер када је писао о томе. Проклетство њихове недостижности је чињеница да су они од нас, а не ми од њих одређени. Потпуно су подређени нашим кретањем и нашом одредицом њихове даљине. Ако тражиш видик онда је он далеко, али ако си ти видик онда идеш уназад као нека контра иницијација.

Ух, колико је тесно!!!

Проблем је изгледа у немогућности дистанце од производње светова без воље и жеље, као да си испрограмиран да само нешто градиш и петљаш, а у ствари само производиш од парчића материјал за још више парчића, и тако до непрепознатљивости почетног оригинала који си разбио.

Хтео си да производиш, а не да ствараш и надограђујеш од понуђеног моћ Дародавца и Творца, учинило ти се да је негација и деконструкција слобода, а није. Не вреди све су то авети, да призренска магла, то је то, још само да липа замирише и то је то.

Како да се пробудиш ако ти сви говоре да си будан и као доказ за то ти наводе „величанствену“ слободу да увек на сваком месту и сваком све отворено кажеш, а нарочито оно што им баш и није драго да чују, а требало би. Изем ти тај и такав дар, па глава ми пуца у тој Платоновој, а не Илијиној пећини. Кажу попео си се на гору, али нема никог на гори, биће да је та моја, за другог, гора понор за мене јер није ни Синај ни Тавор. Нема другог објашњења, или је можда једини начин да се неко пробуди тај да потпуно умре за сваког и све сада и овде.

Није то самоубиство, оно не убија и то је горка истина коју самоубица не познаје док се не убије, јер самоубиство је само обесмрћење нежељеног живота и ништа више. Проблем је тај живот по себи који смо ми преобразили у циљ и разлог нашег постојања, а у ствари живот је само средство и ништа више, циљ није сигурно!

Живети са животом као циљем значи трајати, а ја баш ни сам нешто трајан јер сам покретан, а то је смрт за трајање. Сада ми је јасно зашто су се Грци плашили покрета, па њима је и Највише Добро апсолутно непокретно, јадан је Аристотел и остали са својим непокретним покретачима! Не чуди што су били и остали сабијени у, и жељни природе коју су гледали како у покрету нестаје.

Изгледа да су посматрали погрешно кретање или нису разумели покрет, јер покрет није механика и растакање, тј. круг настајања и нестајања, а опет није ни суштина или оно што условљава природу. Мора да има нешто што нема у књигама, јер књиге су само књиге, као што је и чаша воде само чаша али не и извор, е, а неки негде некад рекоше да треба бити извор и превазићи чашу која је ем мала, ем се много брзо запрља па немаш појма шта пијеш.

Једном речју све ово је глас закључан у времену и простору, тј. глас петла у ноћи и праскозорју. Најнеприродније у најнеодређенијем времену и простору, попут затвореника у тамници. Човек у тамници је стварно најнеприроднији део исте, а опет и једино што јој даје неки смисао ма колико тај смисао био бесмислен. Праскозорје и глас петла!, исконска борба живота и смрти у ишчикивању зоре новог дана. Још ако је месец пун, мука је тада његовом лажном светлошћу потпуна јер је превара која окива наду у окове неостварености и претвара је у пакао чекања!

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it representing the eyelids.

Сведочења

Бранко Станковић

ЖРТВА

Милутин је тог јутра лежао склупчан на поду када су се на вратима његове ћелије појавила њих тројица. Био је будан, али се није померио када се кључ окренуо у брави. Није се померио ни онда када су се тешка, метална врата, уз резак, завијајући звук, отворила испред њега. Није се померио са пода ни када му је Димитрије назвао добро јутро. Померио се и отворио очи тек када је изнад своје главе осетио Димитријев отужни дах који је као и увек, од како га зна, заударао на трулеж. Померио се само зато да би избегао тај смрдљиви дах који га је запахнуо, као и речи које су заједно са њим изашле из Димитрија. – Дошли смо да ти помогнемо – одзвањале су Димитријеве речи ћелијом као пећином, бубњајући по Милутиновој глави и изазивајући благи дрхтај у његовом телу. Зар они који су ме на правди бога оптужили, зар они који су ме овде сместили сада нуде да ми помогну? – питао се у себи Милутин док је погледом обухватао њихове сенке на зиду ћелије.

Ћелија је тог јутра изгледала мрачније него обично, можда зато што су њих тројица стајала тачно крај прозора, заклањајући тако и оно мало светлости што се пробијало кроз решеткасти рам. Уз њихове неоштре сенке на зиду је угледао и сиви правоугаоник, који раније није виђао у ћелији. Била је то сенка отвора на вратима кроз који су му достављали храну и који је ретко када стајао тако дуго отворен као тог јутра. Тај светлосни правоугаоник га је у том тренутку, ни сам не зна зашто, подсетио на металну плочу коју је заједно са њима тројицом, који су сада ту у његовој ћелији, поставио на зграду хидроцентрале на Моравици када су је 1911. године пустили у погон. На тој плочи, сећао се тог јутра, писало је: „Бог што тврди челик даде, не

воли ропску муку, створи машине да саме раде за одмор човечијих руку.“ Тог трена сетио се и речи свог пријатеља Јездимира који му је, након откривања те плоче, рекао: „Милутине, низ воду тече и време, упамти. Понеће тешко бреме, ко не схвати.“ Милутин се тада само насмејао, не схватајући те Јездимирове речи. Године 1908. када је као трговац стоком боравио у Бечу Милутин је први пут видео сијалицу и тада је чврсто одлучио да својој забитој варошици, у коју су у то време власти слале по казни напредне учитеље и чиновнике, подари светлост. Окупио је богатије људе из Ивањице и предложио им да оснују акционарско друштво и да почну са градњом хидроцентрале на природној каскади Моравице у центру ове варошице. 150.000 динара у сребру коштала је опрема коју су поручили од *Сименс Шукерта* и *Цон Војта* из Беча. 60.000 динара у сребру, сво своје богатство које је годинама тешко стицао, Милутин је уложио у опрему која је из Беча допутовала возом до Чачка, а одатле је месец дана волујским колима, која су се често ломила од тежине терета, путовала до Ивањице. Године 1911. засијала је прва сијалица у Ивањици, а потом и у руднику антимона у Лиси, који је такође снабдевала струјом. Зарада је врло брзо почела да капље, јер је тридесет киловата струје у то време вредело колико и грам злата. Занесен срећом и почетним успехом, Милутин, који је био највећи акционар, није умео да препозна завист и наслути похлепу међу осталим акционарима. Срећа и зарада нису дуго трајали. Три године по отварању хидроцентрале на Моравици избија Први светски рат и долазе тешке године у којима је ретко ко плаћао струју. Оставши без прихода од хидроцентрале, Милутин наставља да тргује стоком са Аустријом, не схватајући опомене пријатеља да о томе не говори јавно. Зашто би о томе ћутао? Шта ту има лоше, то сам и пре рата радио? – питао се Милутин. Захваљујући томе Ивањици сам и струју довео. Ко ме би сад сметало што стоку продајем у Беч? Не продајем је аустријској војсци у Србији? – размишљао је Милутин. Рат је био и прошао, а 1919. године на врата Милутинове куће покуцао је жандарм са оптужбом да га хапси јер је за време рата шуровао са непријатељем. Није пружао никакав отпор, узео је само капу и гуњ и пошао мирно за жандармом. Тек у затвору, у сатима тамничке досаде, премешући дане и године иза себе, сетио се да су се њих тројица која сада стоје ту испред њега, увек хвалили како су блиски са окружним властима у Чачку. Смрдљиви дах поново је испунио ћелију вратив-

ши га у стварност. – Уредили смо са властима да се браниш са слободе – залепио га је мирис трулог мяса. Они не нуде и не дају ништа без рачуна, мислио је Милутин и ћутао, чекајући их да саопште прави разлог свог доласка. Сетка која је испуштала отужни задах, нервозно се, у ишчекивању одговора, лелујала на зиду испред Милутина. Подсетила га је на сељака из Лисе који се увек помало лелујао при ходу. Од њега је откупио целапе стоке када је градио хидроцентралу. Тада му је тај сељак рекао да ће се онај који проба да од воде направи ватру целог живота играти са ватром. Милутин се насмејао тим речима и сељаковом страху од струје, том чуду које воду претвара у ватру и светлост. – Мора се платити кауција – тргао га је поново из мисли Димитријев задах. То је, значи, цена моје слободе. Зато су дошли – пролетело је Милутину кроз главу. – Не брини, ми ћемо купити твоје акције – ширио се поново задах по ћелији. Тек на те речи Милутин се придигао са пода ћелије. Поглед му је и даље био прикован у ноге оних који су стајали ту испред њега одређујући цену његове слободе. У руци је нервозно гужвао капу, сличну оној коју су заједно узидали у темељ зграде, у којој су монтирали турбине. Када је ускисли бетон гутао његову капу њих тројица, која сада стоје ту пред њим, су се смејала. Смејао се и он тада. Сада се питао зашто су баш изабрали капу и зашто баш његову да уграде у темеље. Желео је наглас да изговори то питање, али је уместо њега, из његових уста, као да су туђа, изашла реч: Пристајем.

У лето 1937. године на капији иза које је чучала приземљуша од ћерпича стајао је човек нудећи на продају сита за сејање брашна. Тек понеки пролазник би свратио и питао за цену. Човек уташеног погледа цену је обично изговарао себи у недра. Старији Ивањичани који су упамтили човека који им је подарио светлост, пазарним данима куповали би сита и онда када им ни су требала. Чинили су то још од времена када је Милутина жена напустила и вратила се код својих у Пожегу. Напустила га је након смрти њихових синова, који су умрли од туберкулозе. Занатом којим се тада бавио Милутин није имао пара да плати њихово лечење у санаторијуму. Милутина је прескупо коштала слобода, као и доказивање невиности. Адвокати и године су појели све што је имао: акције, кућу, стоку, сво богатство које је имао.

У јесен 1937. године сита готово да нико више није ни куповао. Рачун за струју који му је те јесени стигао Милутин није имао чиме да плати. Из хидроцентрале су дошли и искључили

му струју. Седам дана после тога, човека који је Ивањици подарио светлост, пронашли су на поду приземљуше, у мраку. Угашеног погледа.

У јесен 1956. године, када је Димитрије сахрањивао свог унука који је погинуо од струје, на гробљу су се сви склањали од њега као да је губав. Због његовог смрдљивог даха, у пречнику од два метра, око њега никог није било. Димитрије то није ни примећивао јер је угашеног погледа гледао у хумку испред себе у којој је почивао његов најдражи унук. Да је скренуо поглед пет метара даље, са његове десне стране видео би споменик од белог, студеничког мермера, на коме је било уклесано име Милутина Поповића, а испод њега стихови: „Низ воду тече и време, упамти. Понеће тешко бреме, ко не схвати.“ Године 2011. хидроцентрала у Ивањици је обележила 100 година постојања. Проглашена је културно-историјским спомеником и као таква је и данас под заштитом државе. Још увек производи струју и годишње Електропривреди Србије испоручи око милион киловата струје.

(Прича *Жртва* написана је према истинитом догађају и репортажи снимљеној за емисију *Квадратура круга*. Снимајући ту причу пронашао сам временског директора хидроцентрале Ивањица који је на тој функцији био 1937. године, у време када је Милутину Поповићу искључена струја, јер није имао чиме да је плати. Поставио сам му само једно питање: „Како сте могли да оставите у мраку човека који вам је подарио светлост?“ Тутао је, а онда је на крају изговорио само ово: „Било је такво време.“)

Владимир Јагличић

ЖИВЕТИ И УМРЕТИ У КРАГУЈЕВЦУ

Ауторизована беседа са комеморације одржане поводом смрти песника Димитрија Николајевића (1935–2015) у Народној библиотеци у Крагујевцу, 17. 12. 2015.

Кад узме реч на оваквим тужним скуповима, човек може покушати да говори „објективно“, књижевно-критички, при чему се излаже ризику да постане досадан, или да се определи за евоцирање успомена на сусрете са отишлим другом, при чему долази у опасност да више казује о себи, него о њему. Имајући у виду поуке паметнијих од нас који су сматрали да човек, ма колико се трудио, не може до краја упознати другог човека (од Лајбница и његових „монада“, до Џозефа Конрада, из „Срца таме“), немамо много избора. Зато ћу покушати да штрпнем, помало, од оба ова (подједнако неприлична) метода, предност, ипак, дајући овом другом.

У време моје младости, Крагујевац је имао четворицу „књижевних јерарха“: Бору Хорвата, Милана Николића, Слободана Павићевића и – Димитрија Николајевића. Кад кажем „јерарси“, не мислим само на писање. Било је и других писаца који су писали изнад просека, од Доре Пилковић Петани до млађих, Братислава Милановића, Зорана Петровића, Миодрага Милојевића... Али, њих четворица су у далеко већој мери утицали на јавни културни живот града. Ако је требало дати мишљење о важним јавним питањима, спровести некакву анкету, организовати књижевне наступе, представити град на тим наступима, објавити неке књигу (што је тада био културни догађај!), зборник, антологију, или јавно полемисати на неку важну тему – питани су, или су сами ступали на сцену, они. Павићевић и Николајевић су представљали официјелну културу града (држећи радна места која се без тог официјелног статуса нису могла добити), док су Николић и Хорват, као „политички неподобни“, (први – информбировец, а други, по Рембоу – „мистик у дивљем стању“) били представници не мање значајне, неофицијелне, „уличне“ културе која је нама, млађима, била привлачнија, и која ће, од деведесетих наовамо, преузети примат од званичне (привременим гашењем Павићевићевих „Корака“ и Николајевићевим одласком у пензију).

Такав статус није се могао задобити само политичком коректношћу. Николајевић, који је и рођен у Београду, пре доласка у Крагујевац неколико послератних година провео је у главном граду, где је живо учествовао у буђењу младе неосимболистичке српске поезије. Био је један од „јуришника“ нове генерације којом је шефовао Бранко Миљковић, али којој су били блиски и песници који ће се касније развити у друкчијем правцу, од Милована Данојлића до Ивана В. Лалића. У Николајевићевим успоменама на то време провејавала су имена Божидара Шујице, Божидара Тимотијевића, Ивана Студена, Велеса Перића, Бранка В. Радичевића, Бране Петровића – и сви су они, у тим кажама, млади људи који траже сопствен пут – као и Николајевић. За њега су Божидар Шујица, Божидар Тимотијевић и Бранко В. Радичевић били „Шуја“, „Божа Пиле“ и „Мачиста“. Запамтио сам да је звездом у успону тог доба сматран тада општепризнати Звездан Јовић, за кога се данас мало зна. У тадашњим нашим часописима, широм велике земље, Николајевићево песничко име је често присутно, не мање од његових сабораца, с типичним за то време неосимболистичким стиховима. Слободно се може рећи да Николајевић спада, ако не у водеће, онда у истакнуте представнике тог послератног „новог таласа“.

А онда је одлучио да оде у Крагујевац – то јест да се врати, јер је његов отац, како сам га разумео, водио порекло управо одавде.

Отићи у Крагујевац значи и осудити себе на неке неумитности. Основна неумитност је да у Београду имате десетак различитих врата, а у Крагујевцу – само једна: врата локалног комитета. Све друго – не постоји, закључно са физичким постојањем. (Чак је и Николићевим и Хорватовим супругама омогућено да добију државни посао, с обзиром на то да су њих двојица били „неподобни“. Али, на тај начин су, разуме се, донекле и контролисани – под претњом да њихове породице могу, буду ли непослушни, остати и без тог примања. Према томе, јавно „опозиционо“ деловање, у складу са њиховим уверењима, било је скоро искључено и ограничено на „улицу“ и особе од поверења). Увелико породичан човек, Николајевић је ова ограничења брзо схватио и – прихватио. Не само то, и он је схваћен и прихваћен, од стране града. Убрзо по доласку у Крагујевац (где се запослио најпре у штампарији) добио је стан у центру града, што је, у то време, сведочило о чињеници да је већ имао угледно књижевно име, а потом је пребачен на далеко утицајније радно место, уредника издавачке делатности Спомен-парка „Крагујевачки

октобар“, где је остао до пензионисања. Штавише, мало људи данас зна да је Николајевић био главни уредник обновљеног часописа „Кораци“ – да је, дакле, имао предност у односу на остале. Да ли је та предност била само књижевна, или и коректно-политичка, нека о томе суде други. Како било, за „Корак“ је везана и једна непријатна епизода из Николајевићевог јавног деловања која је, како ћемо касније увидети, оставила трага на читав његов књижевни живот – афера са објављивањем фалсификованог текста. Неки дрипац је, почетком седамдесетих, послао часопису философски трактат, који је, колико се сећам из Николајевићевих причања, био копија једног текста Николе Милошевића, објављеног претходне године. Редакција је „насела“ и објавила текст, избила је афера, и – главни уредник Николајевић је смењен, док је на његово место постављен Слободан Павићевић који ће часопис водити у наредних двадесетак година. Сам Димитрије је сматрао да је тај инцидент искоришћен за обрачун са њим, а да ли је заиста тако, знаће они, малобројни живи, који су били савременици и учесници тих догађаја.

Кад сам већ споменуо Николајевићева причања, ред је да кажем да сам Димитрија упознао средином осамдесетих година прошлог века, у кафани „Корана“, где сам свратио са Бором Хорватом. Оно јест, нешто пре тога он је, заједно са Николићем, свратио у наш студентски књижевни клуб. Захтевали су да им ми, студенти, говоримо стихове, како би оне најбоље међу нама кооптирали у градски књижевни клуб, којем је било потребно чланство, како би конкурисао код СИЗ-а културе за новац. Мене су, тада, издвојили „на слушање“, и учланили у градски клуб (што се сматрало великим успехом), али ми се Николајевић, потом, на улици није јављао. Од сусрета у „Корани“, међутим, јесте. Сећам се да ме, тада, с негодовањем фркнувши, питао:

– И ти, дакле, пишеш песме?

– Ето – рекао сам са осмехом кривца.

– Имамо ми песника. Фале нам критичари!

Самим тим је рекао оно што је мучило све писце који живе „јужно од Београда“ – да не постоји рецепција и вредновање њихових дела, да су у запећку, и принуђени, ма колико се грађански остварили у својим срединама, таворити непримећени све до своје кончине, па и надаље. Јер, само Београд отвара врата велике, главне сцене, а јужно од њега, па и у Крагујевцу, можеш једино бити, како је то давно написао пољски песник Харасимовић, „безначајни дивљак“. Околина нема потребу за твојим деловањем (осим што зна да си „ћакнут“ – пишеш, као, нешто), а Београд има своје хероје, и што би марио за тебе? При свему

томе, суровост је далеко беспошtedнија него на великој сцени. Сваки, поготово писани, испад се мери, расеца и транжира до костију хируршки прецизно, и то у пакленом мраку одакле јауке не чује нико. Сведока нема. Све, напoкoн, стане у давно записан мој дистих: „И борбе што се на смрт воде/у ћорсокаку дносвемира.“

Сећам се да сам, једном приликом, Димитрију, „у ћорсокаку дносвемира“, замерио на небрижљивости његове форме. Мислио сам да његови катрени морају бити утегнутији, кад већ римује. Рекао је да би таква форма ограничила његов израз, да би му постало „исувише тесно“, и позвао се на Симовића. Ни Симовић, ето, не води претерано рачуна о форми. Одговорио сам да Симовић многе недостатке у формалном смислу надомешћује садржински, грађанском храброшћу и скупом народском мудрошћу, док он, Димитрије, ту храброст нема, и држи се „неутралности“.

– Лако је њему да буде грађански храбар, кад је академик – одговорио је Димитрије. – Ко све није скочио да га брани за „Источнице“! А да сам ја, овде, и упола био тако храбар, одавно би ме прогутао мрак.

Завезао сам, наравно. Ко би га у Крагујевцу, икада, бранио? Па и сам сам био политички неподобан, запослио сам се „у државној служби“ први пут у четрдесет четвртој години живота, остајао без разних радних и полурадних места, судски малтретиран због туђих изјава у мојим новинарским текстовима – да ли ме ико икада узео у заштиту? Није, а како сам све то изгурао – то моја душа зна. О одбијеним „неподобним“ рукописима, забрањеним стиховима и песмама – да и не говорим! Има их за читаву једну хрпу! И - ником ништа. Појела маца. Законити пут српских писаца био је, и остао – из својих села и провинцијских градова у Београд, а Димитрије је учинио супротно – из Београда се доселио у Крагујевац. Усрећио се!

Прича с његовим уредниковањем је, међутим, настављена. Отишавши у пензију, Николајевић се дочепао једине наше плаћене слободе и – одмах се латио, ако и окаснило, уредниковања (онога што су му одузели!). И политичке прилике су већ постале далеко друкчије, могло се радити „паралелно“ (што је некада било незамисливо), и он је окупио један број својих врсника (Николић, Хорват, Браца Милановић, тек избегли из Зенице Живодраг Живковић), као и нас двојицу млађих (мене и Јовицу Јанковића) - да направимо књижевни лист. На првом састанку у једној кафани (која данас више не постоји) пао је договор да се

лист назове „Знамен“ (мада је Жика Живковић предлагао, сећам се, име „Онесвешћено пиле“). После неколико бројева „Знамена“, и повлачења дотадашњег финансијера, једног полу-приватника, Николајевић није одустао – обратио се секретару Крагујевачког универзитета, старом другу Мири Мијаиловићу, и испоставило се да универзитет, заједно с градом, има и интереса и новца за штампање – не листа, већ (подебелог) часописа. Часопис је добио име „Липар“, излази и данас, додуше не више као часопис за (тзв. „лепу“) књижевност и културу, него као научни часопис где реферате објављују универзитетски професори. Многи су, тада, мислили да ја стојим иза свих ових пројеката, тим пре јер имам нешто против „званичних“ структура (посебито против „Корака“), а у ствари, дух-покретач читаве те „паралелне“ ујдурме био је Димитрије Николајевић, у чему сам видео и помало осветни чин према оном давном смењивању с почетка седамдесетих. Сменили су га, али он се, ево, не да! Димитрије је био и остао главни уредник „Знамена“ и „Липара“ читаву деценију, све док сам био тамо (три године сам, у међувремену, провео у обновљеним „Корацима“, што је Димитрије примио, помало, и као „издајство“; мада ми никада ни реч није о томе рекао; ја сам сматрао да је важно обновити „Корак“, па сам узео учешћа у тој обнови, – иницијатива за обнову је, уосталом, била моја – иако нисам био задовољан „расподелом посла“ – сматрао сам да имам више услова да будем главни уредник од постављеног, члана тада владајуће странке; но, пристао сам и на то: заправо, далеко више ме је, од саме расподеле места, погађала чињеница да сам и даље у свом родном граду неподобан; то не значи да у те две-три године часопис није био добар, иако сам имао разноразних мука с главним уредником и, на крају, његовом одлуком, поводом једне моје приче, а у ствари јер му нисам дозвољавао да ради шта хоће, искључен из редакције, после чега сам се вратио у „Липар“, где ме Димитрије оберучке дочекао, као да се ништа важно у међувремену није десило).

Средином деведесетих, заправо, пада и време наших најближих контаката. Углавном смо се добро, што кажу код нас, „пазили“ – али није било ни без чегрсти.

Деведесет шесте, или седме, Димитрије је свратио код мене, у редакцију „Погледа“, где сам радио као уредник, с предлогом да саставим књигу његових изабраних песама. Већ сам пар пута пре тога писао о његовој поезији, и прихватио сам предлог, с тим што сам затражио увид и у оне песме које није штампао у збиркама, из раног неосимболистичког периода. Донео ми је две пуне торбе часописа из педесетих и шездесетих година, и ја сам

у њима пронашао штошта вредног, што је, заједно са већ знамим ми његовим стиховима, давало једну књигу неоспорног квалитета. Издавач је требало да буде „Просвета“, где је главни уредник био Чеда Мирковић који је и мени и Димитрију већ објављивао збирке и писао о обојици, те с те стране није требало да буде проблема. Одабир је био више него строг, али се, по мом мишљењу, исплатио. Димитрије се сложио с пробраним песмама, а онда сам сео да напишем предговор. И – ту је запело. Вративши ми прочитани предговор, Димитрије је рекао:

– Чуј, ако је све ово што си написао тачно, Чеда ће да каже: „А зашто бих му онда штампао изабране песме?“

Штречнуо сам се и одупро:

– Говориш као да је текст негативан, а није. Имао сам, само, неке замерке.

– О тим замеркама је и реч - рече Димитрије. – Треба их избацити.

– Али, Димитрије – рекао сам – Ти знаш да ја о Попи и Павловићу пишем полунегативне текстове, више од половине српске књижевности ми не ваља – не могу тек тако да пређем преко неких ствари. То је важно и због саме драматургије текста – ако нађем неке замерке, уверљивије ће бити и оно што, потом, хвалим. Уосталом, говорио сам о твојој припадности једном покрету, неосимболистима. Писали сте о магли и често из ње нисте ни излазили. О свемирској прабини сте рекли све што се може рећи, али о дрвету испред куће...

– Ми смо тада мислили да управо тако треба писати.

– Па то сам и напоменуо, у предговору.

– Цитирао си стихове које ниси ни уврстио у избор...

– Да бих показао како сте тада размишљали. Допустили сте себи да имате шефа, Миљковића, који мисли за вас, и то је имало своју цену.

– Избаци тих неколико пасуса, па мир.

Али, ја сам се такође ускопиштио:

– Ти добро знаш да ја не цензуришем друге, па нећу ни себе. Узми, или остави.

Настао је проблем, и иначе присутан с мојим критикама. Прво, тражио сам му песме из часописа, неувршене у књиге, једну такву песму цитирао, па је испало да је било боље да те проклете часописе нисам ни тражио, него се усредсредио на објављене збирке. Друго, и важније, многи нису разумели, па ни Димитрије тада, да моје критичко осмотриште, ма колико ја био националиста – уопште није српско национално. То може бити и

методолошка грешка – али је тако. Преводио сам најбоље песнике двадесетог века – Валерија, Одна, Фроста, Пастернака, Манделштама, Цветајеву, Ахматову, Заболоцког – и мерио поезију њиховим „апсолутним“ мерилима и постигнућима. Штавише, тако сам писао и сопствене стихове – да се не осрамотим пред њима, не марећи много за наше „великане“. Не знам колико сам у таквим намерама успео, али ми се чини да тај мој напор – ама баш нико није схватио. Да сам Димитрију покушао тако нешто да објасним, вероватно би ме погледао као да сам сумашедши. Покушао сам, још једном, да одбраним свој текст друкчијим приступом, који му је, рачунао сам, могао бити ближи:

– Уосталом – рекао сам – ви као симболисти долазите педесет година после руских и сто година после француских... И не само то – уочљиво сте слабији од њих...

Али, тиме сам само успео да га увредим, толико да више ништа није ни одговорио. И – није хтео да пристане на тај предговор. У „Просвети“ је изашла сасвим друкчија књига, са нешто старих, већ познатих песама, и с новим стиховима, а од мог избора није било ништа.

У то време Димитрије је, да би помогао кћерима које су живе у Београду (и које су такође уметнице), продао свој стан у центру и пензионерске дане проводио у викендици, на обали шумаричког Језера. Тада сам се и најчешће сретао с њим. Скоро сваке седмице одлазио сам у његову викендицу, где је живео са супругом Софијом, сликарком, уз изговор да радимо на новом броју „Липара“, а заправо да седимо, понекад и до касно у ноћ, на тераси, слушамо шумор језера и пијуцкамо његово омиљено вино, или вињак. Он је палио цигарету за цигаретом (које је удењивао на танку лулу), не приметно пућкао кад би удахнуо дуван (чуло би се једва тихо сласно „плоп!“), и говорио о старим dobrим временима. Нажалост, ти дани, који је требало да буду мирни и леви, омрачени су болешћу његове Софије, за коју се испоставило да је неизлечива. Она је била храбар борац, живела је као да болест не постоји, просто ју је презирала. Сећам се да ме једном приликом (због метастазе болести) уопште није препознала, али – кафу је скувала. Дакле, болесна или здрава, да не кажем жива или мртва – она ће своје домаћичке послове завршити.

Седели смо за столом и разговарали, и у вези с тим разговорима је и један, млађи би рекли „пројекат“, за чијом неоствареношћу жалим. Наиме, Димитрије је био веома даровит усмени приповедач (уосталом, мало људи зна да је објавио и десетак веома добрих прича у периодици педесетих година, али му је

онда, како ми је сам причао, критичар Драган М. Јеремић рекао да он, као рођени песник, треба да се остави писања прозе. И Димитрије га је послушао!), и веома је даровито говорио о својим, некада младим, пријатељима – данашњим бардовима и академицима. Представљао их је такорећи „у гаћама“, као младе бекрије, скандал-мајсторе, љубавнике, другаре у пићу. И ја сам, једном приликом, рекао:

– Да донесем касетофон! Снимићемо те приче, ја ћу их „скинути“ на папир, а ти их ауторизуј. Важи?

Сложио се, али већ приликом следећег сусрета, схватио сам да од тог посла ништа неће бити. Разлог је, колико сам разумео – његова супруга. Она је одлучно затражила од њега да не износи такве ствари о данашњим угледним личностима. И, без обзира на то што се Димитрије, међу нама, другарима, хвалио својим успесима код супротног пола, ја сам стекао, тих дана, утисак, да је управо Софија, чак и тешко болесна, „она која се пита“ у његовом животу: морао је да је послуша. Штета, јер је у тим причањима било толико живости, колико је потребно да неке слике и ликови никада не умру, под условом да буду добро пренети на папир. Тешко је заборавити, рецимо, како је уводио у љубавне послове једног, касније познатог, писца, који је био неискусан у тим стварима. Једном приликом су са својим пријатељицама заузели две суседне клупе у неком парку и, после неколико минута, славни писац је одушевљено довикивао Димитрију: „И ја! И ја!“ А други један бард се, заједно с Димитријем, забављао са две сестре близнакиње, при чему им уопште није сметало што је, повремено, долазило до „замене идентитета“. Изгледа, уосталом, да то није сметало ни њима двома...

А уопште није ствар у „разгађености“ угледних личности. Ствар је у томе да смо сви ми, морали да кренемо од нечега крајње независног, као и сви други људи, да прођемо неке трновите путеве несналажења, слепог ударања у непробојне зидове, сиромаштва, одбачености, очајања, патње. Ваља подсећати – академике, министре, краљеве – да су само манљиви и смртни људи. То би се из тих прича видело.

И поред наизгледне „језерске“ идиле, Димитрије је, највероватније због болести супруге, тих месеци често долазио до „руба“ који, разуме се, често посећује уметнике. Једне летње вечери зазвонио је мој телефон, око пола два иза поноћи. На телефону – Димитрије, очајан:

– Владо, буразеру, не могу више! Са мном је готово

Претио је да ће са собом учинити неко зло. Сео сам у свог „Југића“, и после петнаестак минута се обрео на Језеру. Затекао сам Димитрија за радним столом препуним папира, са разлетелим хартијама по поду – очито, писао је читаве ноћи – и са до пола попијеном боцом црног вина, крај стоних ногара. Разуме се, остао сам с њим до јутра, при чему смо ту, и још једну боцу, докрајчили, а отишао сам тек кад ми је обећао да неће учинити, како се то каже, „ништа непромишљено“.

Али је знао да позове и бодар, осокољен, нарочито после каквог књижевног успеха:

– Да знаш само какву сам песмурину написао!

Тако би рекао – не песму, обичну, већ песмурину – страшну, сјајну!

Ми млађи смо се, кадгод, помало и завитлавали, имитирајући га, јер је он, скоро неприметно, шушкетао, и умео врскати док изговара слово „с“, чиме би нам реч „песмурина“, постајала и смешнија.

Софија је, на жалост, преминула, и Димитрије више није хтео да остане сам, у викендици на ободу града. Он је био од оне врсте људи којима је потребан свакодневни контакт – разговор, чашица, цигарета, кафа. Са њим је било немогуће разговарати „у рукавицама“: он вам одмах повери све своје проблеме и бриге, па и ви према њему морате бити отворени. Мислим да је веровао у људе, што говори о неисквареном срцу. Имао је већ један блажи мождани удар и плашио се да, у случају хитне потребе, не остане сам, далеко од медицинске помоћи. То је, уз чињеницу да му деца не живе у Крагујевцу, убрзало његову одлуку да прода кућу на Језеру и до краја свог живота остане у Дому за старе. Сећам се да сам га питао, тих дана, не баш сигуран да је донео ваљану одлуку – је ли добро промислио, али он ми је одговорио да јесте, и да је то његова последња:

– Ја никад у животу нисам прао, пеглао, кувао, чистио... Па нећу ни сад.

Та је одлука, сигурно, донела десетак-петнаест година збринутости, али тешко да је донела срећу. Време за срећу је истекло. Ми сматрамо, и не без права, да из живота ваља отићи онако како је то у Кополином филму „Кум“ учинио Марлон Брандо, играјући се са унуком. Одеш по лопту у врт, сагнеш се, са смешком на уснама, и... и више не устанеш. Није ли то најбољи излаз? Дом за старе, без обзира на своје погодности, није нам ни блиско, ни драго „решење“. То је и Димитрије знао. Једном приликом ми се пожалио:

– Имам све што ми је потребно. Али, знаш, Владо, ипак је неподношљиво... Сваке недеље неког износе...

То је туробно место, са кога путеви воде – у болницу, или право на гробље. Трећег пута одатле – нема. И стално се суочаваш с чињеницом да јутрос износе онога са ким си до јуче пио кафу.

Ваља рећи, овом приликом, и да је Димитрије, при тој одлуци, био испоштован – потпомогнут – и од стране града. Уопште, он је један од оних ретких уметника који су од стране родног града добили „све што се може добити“ (не само стан и посао, већ и највише градско признање, које се некада звало Октобарска, а данас Ђурђевданска награда, о чему ће речи бити касније). Тако је не само кад је реч о смештају. Отишавши у пензију, он је сваке, или сваке друге године, штампао нову збирку песама, најчешће уз финансијску помоћ града Крагујевца. Прича се да је стара власт оставила велике дугове граду. То је вероватно тачно, али ти дугови сигурно нису настали због трошкова датих на Димитријеве збирке. Напротив, да су више давали у том смеру, оставили би, сигурно, мање дугова. Ваља овде поменути име Саше Миленића који би се увек, као председник Скупштине града, нашао при руци, кад год би Димитрију затребала помоћ, од смештаја у Дому до штампања књиге. Николајевић је, с те стране гледано, један од ретких примера срећне симбиозе града са својим уметницима. Други су прошли, и пролазе, далеко, далеко, горе од њега.

Крајем девдесетих година, Димитрије се поново активирао на књижевном плану, овог пута помало неочекивано. Наиме, у време кад су социјалисти први пут изгубили власт у Крагујевцу (1996–2000), донели су одлуку да покрену лист „Лид“, који је требало да заступа њихове интересе и – да напада нову градску власт. Уредник културе у „Лиду“ постао је Милан Николић који је убрзо схватио да нема довољно сарадника (читај истомишљеника, јер није било једноставно сарађивати против власти града у којем живиш). И, Николић се досетио. Димитрија, друга из младости. Била је то, ипак, помало неочекивана одлука, јер су њих двојица пре тога имали јавну полемику око чињенице да је Николић, како је Николајевић изјавио у престоничким новинама, „од непесника правио песнике, допуњавајући кућни буџет“, то јест, да је Милан правио збирке анонимним амбициозним почетницима, како би зарадио пару више. Настала је прилична „фрка“ и они неко време нису говорили, па је ово био јавни знак помирења. Могуће је да Николић није нашао никога другог у

кога би имао (партијског) поверења. Димитрије је добио задатак да, у рубрици културе, пише приказе новоизашлих књига.

У то време, у Београду је један млади доктор наука, како се причало, покушавао да дође до катедре на Београдском универзитету. То му није полазило за руком и он се обратио за помоћ партији која је „држала“ универзитет. Вероватно су му рекли – како да не, али, кад већ пишете... А још је вероватније да није требало ништа да му кажу, све је већ знао сам. И он је својим критикама напао Драгослава, Видосава и – мене. Како сам чуо, добио је катедру. Драгослав и ја нисмо јавно реаговали (ја сам критичару упутио приватно писмо захвалности), али Видосав јесте, и мислим да га је у свом одговору, ко зна зашто, назвао „Мириним дечком“. Све је то сада неважно, и заборављено, као егзекуција више „у ћорсокаку дносвемира“, а доктор је, од тада, далеко тиши. Ко зна зашто је све то добро, усталом. Ова прича је важна због чињенице да сам и у листу „Лид“, одмах после те „београдске“ критике, прочитао текст скоро истог набоја (као и тај београдски доктор, писац текста ме, наоко, хвали, вели – не да је талентован, али... и онда почиње списак „шта ја све себи допуштам“, укључујући и скаредне речи). Причам ово због чињенице да је потписник тог крагујевачког текста – управо Димитрије Николајевић.

Шта сам могао да помислим, сем да бију – и са неба и са земље... Уз чињеницу да радим у „четничкој“ новини – све то добија сасвим друкчију конотацију и са књижевног се сели на неки други терен...

Сретнем Димитрија у граду, а он, одмах, очајнички шири руке:

– Јеси ли видео шта ми је урадио Милан Николић?

– Шта је урадио теби, не знам, али шта си ти урадио мени, то сам видео. Нема проблема, нисам ти замерио, напротив, хвала на искренности.

– Ма не разумеш – шири руке он. – То је текст Милана Николића. Написао га је у редакцији за време моје одсутности, а онда потписао мене!

– Нисам видео да си ауторство демантовао – рекох.

– Покушао сам. Али, знаш како је. То је лист који се бави сасвим другим темама као главним. Ко ће још демантовати ауторство текста у дну претпоследње странице? Само су одмахнули руком...

Ваљда у одговор на такве ствари, у свом зборнику „Пут је круг“ који је дао једну мапу тадашњег крагујевачког песништва, Димитрије је узео управо – моје песме из „инкриминисане“

збирке, пропративши их сасвим друкчијим текстом, ваљда да би рекао како ствари одиста стоје.

Игром случаја, ако је то случај, обрео сам се у жирију за доделу „Ђурђевданске награде“, пре неких седам или осам година. Тај жири ради по основу већ пријављених кандидата, а на пријаву кандидата имају право сви – од обичних грађана до институција. Дакле, жири не предлаже и не заступа „своје“ кандидате, већ расправља о већ предложенима, на јавном конкурсу. У области културе, те године су били предложени два новинара, један сатиричар и - Димитрије Николајевић. Било је, свима, јасно да је Николај већ најозбиљнији кандидат – јер је читав живот провео у Крагујевцу, „радио у култури“, написао поему о шумаричким жртвама, која је јавно изведена у Шумарицама, напоскон, по одласку у пензију објављивао књигу за књигом. Те збирке песама, по мом мишљењу, спадају у најбољу његову песничку оставштину. Као и многи неосимболисти пре њега, рецимо Данојлић или Иван В. Лалић, он је, у мери свог талента, „превазишао“ ту ограничавајућу поетику и запевао конкретније, онда кад је кренуо у сусрет, како је сам говорио „понижавајућој“ старости. Одједном је неосимболистичка бескрајна сфуматозна стаза, постала стаза ка бунару на којем треба свакодневно захватати воде, или до дрвљаника, где треба отићи по цепке. Све на шта песник баци поглед као да тражи његово ново изјашњење, конкретно, свеупечатљиво, уједно животоносно и смртослутно. Зоран Петровић и ја писали смо о скоро свим његовим „последњим“ збиркама (о свакој би песник рекао да је „последња“, али би већ наредне године себе демантовао новом „последњом“ збирком). Оне су примећене и ван Крагујевца, у престоничној штампи и критици. Према томе, било је више него јасно да у залагању да Димитрије добије Ђурђевданску награду, уопште нећу бити „другарски“ расположен, већ да је он, поготово у предложеној конкуренцији – понајвише заслужује. Кад сам на седници жирија образложио ово што сам управо написао, настао је мук уважавања и одобравања. Нико ни реч против. Али – у ћутању се осетило још нешто. Нисам, одмах, могао да прозрем шта и тек кад смо изашли на паузу, отпочело је кулоарско сашаптавање, типично за наш општенационални новоградски политички курварлук. Нису смели да то кажу јавно, али су кренула ходнична оговарања: сетили су се! Чега? Да је Димитрије неколико година раније радио у социјалистичком листу, а лист је, тада, писао управо против ове исте власти која се ето, неколико година касније, вратила на сцену. Сад би они требало да награде некога ко

је био у противничком табору! Интересантна ствар, нико Димитрију није замерио што је скоро четрдесет година био „на линији“ партије – јер су и неки чланови жирија, као и он, тада били тврдолинијашки комунисти. Али, кад се у новонасталим приликама опредељивало другачије, у вишепартијском систему, одједном му је замерено што је неколико година сарађивао у културној рубрици једног локалног просоцијалистичког гласила! Иако, разуме се, ни реч није писао на политичке теме...

Но, и даље ми нико јавно није смео приговорити, јер је моја аргументација била више него „тешка“, далеко тежа од њихове којом је требало наградити и једног „њиховог“ ревноснога. И тако, мало сам попустио ја, мало они, и Димитрије је добио највећу награду нашег града. Додуше, у тај жири више никада нисам позван – да им, ваљда, не бих квариио рачуне и изазивао беспотребне кулоарске уговоре.

У време док сам радио у Спомен-парку и организовао, између осталог, концерте посвећене шумаричким жртвама („Октох“), уобичајио сам да на каталозима одштампам неколико реченица каквог истакнутог уметника о самој манифестацији. Године 2010. те пригодне реченице је за каталог написао и Димитрије. Наредне године, његова кћи, сликарка Тања Николајевић-Веселинов имала је изложбу у галерији „Мостови Балкана“ која је била под управом Спомен-парка, и у чијем отварању је учешћа узео, разуме се, и сам Димитрије.

Многи су ме, у време кад сам, као млађи од њега, преузимао на себе главне послове часописа „Липар“, злобно, чак и подругљиво, питали зашто не „гурнем у страну“ Димитрија, и не преузмем часопис, али ја сам одговарао увек исто (а овде у сали има присутних који то могу да потврде) – да ће Димитрије остати главни уредник тог часописа – све док то сам буде желео. И одиста, ниједан број часописа није изашао, а да претходно њему није послат на увид, и потпис. А кад су издавачи пожелели, током 2011, да часопис преуреде (и понудили ми да га преузмем, без Димитрија) – ја сам се захвалио, и од тада часопис, без мог и Димитријевог учешћа, излази као стручно-научно гласило локалног универзитета.

Неки су ми замерили да га нисам пречесто посећивао док је био у старачком дому. То је тачно. Више је он долазио код мене, на моје радно место, док је могао. Молио бих присутне да се не осећају прозваним (јер ту убрајам и себе), али ја не волим гледати много стараца окупљених на једном месту, и увек сам себе и Димитрија радије гледао, као што нас и сад видим, како седимо на тераси његове викендице на Језеру и посматрамо пловке и

таласе, пијуцкајући кафу или вино. Такву слику бих и од данас, кад је о Димитрију реч, волео да задржим.

На крају, ја не знам хоће ли српска култура дозрети дотле да изрази једну културолошку потребу за окупљањем своје свеукупне стваралачке снаге, и престати с њеним арчењем и губљењем. Ако не престане с тим погубним послом, она ће најпре у духу, а потом и територијално, и свакојако друкчије, изгубити – не само свој смисао и значење, већ и право на своје физичко постојање. Угасиће се као утуљени пламен. Уколико се озбиљно културолошки не позабавимо свим деловима једне органске целине, она ће, просто, изумрети и распарчати се. Учини ли српска култура оно што јој од срца желимо, а то у нашем тумачењу ствари значи „опстане ли“, мораће да рачуна и са Димитријевим доприносом. Он је написао неколико изванредних песама (из раног периода „Једно дрво у даљини“, „Као лишће труло“, из позног „У авлији стаза“, „Украј језера“ итд) – и сећам се колико му је било драго кад сам те песме уврстио у један могући антологијски избор који сам дао за часопис „Браничево“, као одговор на анкету о савременој српској поезији. Тамо је своје песме опет могао видети придруженим песмама песника са којим је започињао песничку авантуру, од Колунције и Тимотијевића до Миљковића и Бећковића. Никада нисам имао дилему да је оном најбољем Димитрију Николајевићу, као и многим другим заслужним именима наше ванпрестоничне културе – тамо и место.

За нас који се бавимо овим прилично уклетим послом, смрт је неважна чињеница, јер смо својим животима покушавали доказати да неће ништа променити, осим што ће добити на глодање ово мало преосталог тела. Духу она не може нашкодити, а душа већ и сама, од постања, бира свој вечни пут. Породици остаје туга, а ми остали скоро да се можемо и порадовати због чињенице да се Димитрије духовно определио, и том опредељењу у животу, у којем је лепе године дочекао, до последњих својих дана био бистра ума, и на ногама – остао веран. Нека му је лака наша српска земља, хвала му и слава му!

Мирослав Радовановић

ДРАПЕРИЈЕ ИЗЛОГА КОЈЕ ЈЕ СУНЦЕ ИЗБЛЕДЕЛО (Неколико запажања о великом српском сликару Божи Илићу)

Божа је осећао да је живот премрежен случајностима, необјашњивим појавама, чудесним и тајанственим знацима од којих све зависи – успеси и несупеси, узлети и падови. Звезде су му у почетку биле наклоњене, његово дело постало је незаобилазна уметничка, сликарска вредност новог времена, а сада је лагано, али извесно тонуо у најгоре проклетство – заборав. Глувоћом, искључен из света звукова, предавао се себи и својим унутрашњим изазовима, тонуо је у сујеверје верујући у поновљени успех који ће се одиграти захваљајујући новом дељењу карата, неком небеском рулету који се игра далеко од њега, али где је и он незаобилазна монета и улог.

Бојао се деменције и видео је свуда око себе. Претурао је по старим фасциклама препуним скица и цртежа присећајући се како су настали, шта га је подстакло, памтио је лица жена и девојака које су му позирале, сећао се површних и брзих контаката који су се дубоко урезали у њега изазивајући несанице, тескобе, потребе за понављањем, заљубљивања без изгледа да га не позледе и дубоко потресу. Видео је једра тела, затегнуте задњице, велике груди, лажне осмехе, желео је да успостави контекст, да заустави време, није могао замислити да су се промениле, поружњале, изобличиле се, нестале, желео је да одреди њихове улоге у бесконачном универзуму прошлости. Поједини актови враћали су читаве љубавне епизоде у којима је реконструисао сваки детаљ, памтио како се после све уобличило у платно за вечност, живи свет страсти прелазио је ухваћену и овековечену вечност која ће украшавати партијске сале, чинити велике композиције у славу револуције и њених достигнућа. Присећао се преживљенога, заборављао на атеље, рад, започето. Желео је да се присети проживљеног, да полети на крилима славе која је остала иза њега, а пешчани сат је нумитно цурео. Био је у простору у коме је овековечио све те жене и чинило му се да су оне спасене од заборавља и старења. Слутио је неко неуништиво постојање. Гледале су га са скица, а његова слика је била упечатљивија и живља. Постојала је нека чудна и фантастична динамика у њему која није дозвољава да га

прекрије досада и засићеност, да сагледа свој прави и једини положај. Обнављао се сећањем и поново проживљавао проживљено. Наслућивао је да сећање и памћење давно ишчезлог, чини га поново постојећим и стварним чак и његовој одсутности.

У годинама када је његова слава тамнела, падао у заборав и изолацију, сликар Божо је осећао немир који је надлазио изненада за време оних најмрачнијих и најосаменијих дана када је наступала јесен, а он покушавао да шета. Јесен је носила боје које су се у њему јављале као најтоплије емоције, као млазеви водопада што се обрушава, а сада морен простатом и костобољом осећао је као да боје полако губе интезитет, да не оживљавају предмете и појаве већ су само бледи обриси, цртежи остварени неким лошим воденим бојицама. Светлозелено, тамно жуто, аквамарин претварало се у препознатљиве мрље, као неке драперије излога које је сунце сасвим избледело. Одсјај боја и света у њему чинио се сада без емотивне подлоге, празан и ништаван. Колористички доживљај златне јесени претворен је у сиву бронзану плочу што гуши нечим необудљивим и испразним без жара и инспирације. Чинило му се да је уходао у неку слику где је све бледо, без узбуђења, више нема шта да доживи, палета има само сиве боје и осуђен је да их комбинује до испразности и бесмисла. Иза прљавог стакла, у излогу кафане, гледа на барокну зграду трговца Атанасијевића, која се круни и распада и мисли да ће онај кип са фасаде, што држи мач поред себе, сваког се трена сручити на улицу, а његови живци полако попуштају, рука дрхти и као да неће бити у стању да умочи кистове у боју и отпочне сликање. Полако срче кафу, умаче ратлук у орошену водену чашу и осећа како се дотрајали паркет угиба под његовим тешким ногама.

Наступила је нова епоха, а Божа је једва хватао дах. Нестао је његов ушушкани свет, поштовање, привилегије, тапшање по рамену, уживање у привилегијама. Ново време изнедрило је нове људе и односе у којима се није сналазио. Око њега све се ломило, сужавала се памет, нестајала култура и потреба за њом, све је релативизовано. Залеђа и села прекрила су градове. Нове навике, цивилизација која све мења, рекламне агенције и галеристи са новим погледима. Повлачио се у неки свој ограђени и самодовољни свет где влада потпуна тишина.

Почињао је да се крије у свом паралелном свету спречавајући погрешне потезе и промашаје. Крио се у самици реда, спокоја и неизгубљене наде да ће се све ово зауставити, пући као

мехур од сапунице, а он поново загазити путем славе. Успостављао је и измишљао нову реалност у себи.

Белешка о Божи Илићу (1919–1993)

Рођен је у селу Житни Поток код Прокупља. Завршио је Академију ликовних уметности у класи сликара и педагога Мила Милуновића. У детињству је потпуно остао без слуха. Члан Удружења ликовних уметника Србије (УЛУС) постаје 1947. и од тада редовно излаже.

Ликовни критичари су га још 1947. прогласили водећим представником социјалистичког реализма.

Његово дело обухвата монументалне фигуралне композиције, ентеријере, портрете, мртве природе и пејзаже.

Неке од његових познатих слика су „Сондирање терена на Новом Београду“, „Омладина гради пругу“ и „Сеоска породица“.

У Београду је самостално излагао 1953, 1955, 1958. и на многим групним изложбама у земљи и иностранству (XXV бијенале у Венецији 1950).

Имао је велики број изложби, једна од њих била је 16.9. - 1.10. 1982. у Галерији савремене уметности у Нишу. Године 1994. је одржана у Народном музеју у Београду ретроспективна изложба in memoriam.

Њему у част уметничка галерија у Прокупљу носи назив „Божа Илић“ и ту се сваке године одржава ликовна колонија под истим именом. Осим тога установљена је и сликарска награда „Божа Илић“ коју додељује Музеј Топлице у Прокупљу. На брду Хисар у Прокупљу 1999. откривене се бисте Боже Илића и Рада Драинца.

Аутопортрет

Баштина

Зорица Бранковић Басарић

ИЗРЕЗБАРЕНА ПРИЧА

Упркос годинама, усправна и горда, са мотивима поређаним сукцесивно попут слика на филмској траци, издвојила се преслица природне боје патинираног дрвета. Та тамна нијанса њеног тела асоцира на године старости и употребе. Затворена у стакленој витрини *Завичајне збирке* Музеја у Сврљигу, причу започиње уводом:

КУДЕЉА
ИЗРАДИЈО 1913 ГО
ТИМОТИЈА НА ЗОР

Овај почетак је истовремено и нека врста импресума у којем је дато име аутора, година израде, али и начин на који је рађена. Појам *на зор* (или зорт) у сврљишкој лексици значи на силу, муку, морање, у тешким условима. За 1913. годину историјски се везује Други балкански рат који је вођен између Бугарске, с једне, Србије, Црне Горе и Грчке, с друге стране, а у који су касније ушле Румунија и Турска. Уколико повежемо ова бурна, ратна дешавања, можемо закључити да је кудеља настала на фронту, у *зорним*, тешким временима у затишју, између борби, онда када је и мир био *на зор*. Аутор је преслицу резбарио са пуно љубави, наде и вере, али *на зор*, у жудњи за топлим домом, драгом женом и породицом. Способност уметничког стварања у бурним, балканским превира-

њима је израз лакоће постојања, опстанка и преживљавања у ратним условима и слична је као и вештина игре и играња са вуком у Андрићевој приповеци *Аска и вул*. Још једном је потврђена тврдња да се човек уметничким стваралаштвом бори за своју егзистенцију и опстанак у злим и зорним временима. Жудња за идиличним породичним животом, љубав према породици, вољеној, зачињени креативношћу и талентом ствараоца изнедрили су кудељу (преслицу), предмет употребне вредности који у себи садржи и естетску и сазнајну вредност, али говори и о психологији српског ратника, менталитету једног народа. Сагледано са аспекта комуникације, аутор је дело (преслицу, кудељу) наменио одређеном рецепијенту коме саопштава своје идеје, поглед на свет, породични живот, жеље за складним животом, насушне потребе за миром и љубављу.

Разиграна креативност мајсторства употпуњена симболиком као најдревнијим методом изражавања мисли и осећања, разоткрива слојеве стварности који могу измаћи другим облицима изражавања. Овако дата симболика је и важан инструмент сазнања на основу којег можемо много тога сазнати о вредносним, естетским, и другим аспектима овог употребног предмета. Оставивши јасан печат тог времена, знакови и симболи које је аутор мајсторски урезао у тело дрвета, голицају машту посматрача и дају повод за истраживачку пустоловину откривања њихових значења.

Преслица је намењена за предење вуне, испредање нити које се користе за израду одевних предмета, ћилимова, јастучница, пољава и других предмета за кућу и домаћинство. „На жени је било да снабде домаћинство скоро свим одевним предметима, да припреми нити, исплете *дреје*, чарапе, изатка покриваче, *чрге* и ћилимове, и то је био њен свакодневни посао, зато је са преслицом уз стадо које чува, за појасом јој је док спрема ручак, љуља дете у колевци, са њом је на вечерњој *седењки/седељци* са другим женама.“ (С. Миливојевић, *Бдење*, бр. 28, 2011). Аутор је наменивши кудељу жени, наговестио и њену улога у породици. Обрађујући равну површину одабраног комада дрвета, Тимотија је успео да је обдари лепотом украса, мотива, али и да пренесе поруке, исприча причу и навести сан о животу онако како га замишља кад пуцњи заувек утихну. Централним мотивом који приказује три лика, (један у средини са раширеним рукама као одраз стабилности и хармоније, и два са стране који придржавају свод изнад глава), нагласио је функцију жене у породичном животу. Тимотија је преслицу наменио

жени која ће бити стуб његове куће, бринути о укућанима, о лепоти и условима живљења у њој. Естетско обликовање дрвета, али и израда употребног предмета послужили су аутору да императивно укаже на значај економског одржања за напредак домаћинства, формулишући тако и свој положај у патријархалном дому. Све ово наводи на закључак да су чврсте породичне везе и патријархални односи почетком прошлог века, уливале веру и наду за опстанком у тешким, ратним временима. И наредни мотиви са преслице допуњују ову тврдњу.

Први мотив је уводни и он је импресум. Следећи мотив приказује три члана породице са урезаним почетним словима њихових имена (Г, М, Н и слово које недостаје). Доминира средишњи лик са рукама раширеним и издигнутим на висину изнад њихових глава. Његове раширене руке спојене линијом формирају облик ока. Око је симбол тежње за спознајом, сазнањем, али жеље да се неко, нешто непосредно сагледа, види. Централна фигура је јака, стабилна, одржава хармонију и раскриљеним рукама штити две фигуре са његове леве и десне стране. Придржавајући свод изнад глава обављају важну, функционалну улогу и чине нераскидиви део те целине. Аутор је, чини ми се сам себи доделио облик стреле, доње екстремитете приказао у виду копља, не би ли се ослободио раздаљине и тежине. Као такав он је духовна антиципација освајања нечега што је ван његовог домета. Удаљен од куће и укућана, прожет носталгијом и чежњом за топлином дома није случајно урезао овај мотив. Стрела симболизује одлучност, борбеност, али и мушки принцип, чиме је себе одредио за центар своје патријархалне заједнице коју сачињава жена и још једна мушка особа (Г је почетно слово њеног имена). Тело жене приказано је у облику кобилке (обрамка) која се користила за ношење ствари, терета, бремена, што наводи на закључак да је жена бременита. Њено тело се састоји из горњег (руке и глава) и доњег дела тела (обрамка), крај којег су уписана слова М и Н (почетна слова двају имена). Изнад свода који држи на рукама централна фигура датог мотива, аутор је изрезбарио два троугла, окренута на горе (мушки принцип) која у пресеку граде трећи и симболизују стабилност и моћ (две супротне стране у савршеном стапању у трећи ентитет који носи наследне особине тих супротности). Окренут на горе троугао има соларно значење, симбол је живота, ватре, топлоте и као такав део је свода који надкрива приказани патријархални дом о којем Тимотија размишља, који му

недостаје и жуди да му се врати. Приказавши своје тело у виду стреле, разрешио је проблем простора и времена који дели људе и показао интензитет жеље за породичном топлином.

Мотив у виду народне шаре представља три стилизована троугла, доминантни окренут ка доле и два са стране окренута на горе, и одише енергијом броја три, креативношћу, духовношћу и енергијом. Сваки троугао је посебан ентитет, свет за себе; сваки од њих је довршен, са аспекта религије представља јединство (Отац, Син и Свети дух). Троугао врхом окренут на доле симболизује воду, женски принцип, интуитивност, док два мања окренута према горе симболизују ватру, топлоту, значе живот и оличење су мушког принципа, акције. Приказани као народна шара ова два троугла нису идентична, један се на врху завршава стилизованим крстом (означава појам вере, и има функцију синтезе и мере), а други кругом (симбол времена). Вода гаси превише ватре, успоставља хармонију одржавајући стабилност. Мотив народне шаре израз је интелектуалног и духовног јединства, божанског у човеку, темељитости, складности, довршености и одраз су патријархалних вредности на којима аутор инсистира.

У српској религији коњ се обично појављује у вези са демонима доњег света. У коње се претварају грешне душе, вештице, мора и вукодлак, тако да је коњ, примарно био носилац душа покојника. Уписујући реч *мирно* испод фигуре коња, аутор је издвојио овај мотив од осталих, наговештавајући други део приче у којем се наглашава неопходност мирног живота или крај немирних, бурних времена. Ова реч и фигура коња чине јединство. Мирно је императив који аутор изриче инсистирајући на прекид рата и склапање мира између зараћених страна. Коњ је миран само у мирним временима. Мирно, хармонично, стабилно у јединству са снагом, брзином, мудрошћу, истрајношћу је начин да се преброде *размирице*. Коњ симболизује живот и сталност у несталности живота и смрти. Жудња аутора за топлином дома, мирним животом, егзистенцијом у хармонији изродила је и потребу за кретањем. Према легенди Бог је при стварању света, ветру упутио речи: „Створи ми биће које ће бити лагано и брзо попут тебе, верно, племенито и снажно и које ће на својим леђима носити човека“. Тимотија је себи изрезбарио такво биће које је и симбол живота, истрајности, слободе, мудрости, знања, брзине, али и победе. У ратним условима све то је услов његове егзистенције у бурним балканским превиранима, спона између свега онога што је физички опипљиво и

онога што тек предстоји, а што је непознато, усмерено на будућа, мирна времена. Коњ је и симбол мира, а то је услов ауторовог повратка топлом дому, породици.

Аутор не престаје да се нада и наредним мотивом приказаним у облику срца подељеног на два дела, љубав ставља у први план. Крила изрезбарена унутар срца, подсећају и на одшкринута врата, раширене руке за онога ко долази, кога очекују. Љубав везује за веру. Да би било љубави мора се веровати у њено постојање.

Причу завршава симболом вере, крстом изрезбареним на врату преслице, који се, надовезује на срце. Крст уједињује, спаја једну типичну мушку причу изрезбарену на телу преслице намењене искључиво жени, женској работи. Крст има функцију синтезе и мере, спој је супротности, у њему се састају небо и земља, преплићу простор и време. Крст је украс приче, закључак, порука, да без вере у љубав, живот, мудрост, људске вредности, човек не може имати снаге и наде да преброди недаће које га могу задесити. Богатство духовности, љубав, вера и нада у будућност уз поштовање традиције, основ су људске егзистенције у различитим временима на свим просторима.

БЛАГОВЕСНИК ДЕРВЕНСКОГ КРСТА И СВРЉИШКО ЈЕВАНЂЕЉЕ

Благовесник дервенског крста и Сврљишко јеванђеље, два су мисионарска подухвата цркве *Св. цар Константин и царица Јелена* у Сврљигу на челу са јерејем Страхињом Ераковићем, којима се промовише духовна идеја православног сабрања и хришћанског живота, али и једна важна културна делатност која се овога пута огледа у још једном штампаном издању *Сврљишких одломака Јеванђеља*.

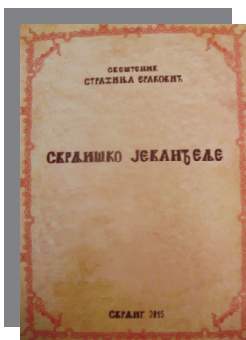
Благовесник дервенског крста је мисионарски годишњак који се састоји из два дела: дванаест мисионарских листова за појединачне календарске месеце и *Додатка* где се реч православне омладине презентује читаоцима у виду текстова заснованим на хришћанским темама.

Јереј Страхиња Ераковић, парох сврљишки, у уводној речи *Благовесника* наглашава: „У току претходног периода настојали смо презентовати текстове који су по нашој процени најпотребнији народној вери сврљишког краја. Све је чињено како би штиво било што пријемчивије и сврсисходније. Не желимо да оптеретимо свест једноставног човека који не стреми вери кроз онтологију богословља, већ да акценат ставимо на погађање главних проблема данашњице. Сматрамо да обим листића /један лист А4 формата/ јесте моћно оружје *Благовесника* ако се употреби на правилан начин у време када је човечанство изазовима сваке врсте пренебрегло читалачку логику и јаче интелектуалне напоре.“

Сам наслов мисионарског листа, и потоњег годишњака, како уредништво истиче, јесте метафора очувања православља на простору Сврљига – управо православља које се симболички конституише у знаку *крста*, док је *Дервен* стари турски назив за Сврљиг.

Чланови уредништва *Благовесника* су: јереј Страхиња Ераковић, Дејан Лука Јовановић, Дејан Лазаревић, Милан Лазаревић и Милица Миленковић. Штапање броја помогло је *Коло српских сестара Сврљиг*.

Да се значење крста на овом простору морало одржати и у време отоманске владавине, сведоче *Сврљишки одломци Јеванђеља*, писани у граду Сврљигу 1279. године, стари писани споменик који црква настоји да приближи верницима кроз *Сврљишко јеванђеље* Страхиње Ераковића.

У предговору аутор усмерава читаоце на значај овог рукописа који се данас чува у архиви САНУ-а: „Значај тог средњовековног рукописа је велики и за српски и за бугарски народ, али и за шире словенско духовно и културно наслеђе. Било је више стручно историјско-лексичких тумачења који су нешто обимнијег и научнијег карактера, но неко народско тумачење и једноставно објашњење основних историјских и духовних података, покушано је бити образложено у тексту пред вама. Настојано је да тема буде усмерена у оригиналном правцу, то јест ка духовности и светињи Речи Божје (Христу), али и дубокој вери која је покренула и прожимала писање *Сврљишких одломака Јеванђеља* и свих других нама познатих рукописних јеванђеља и светих списа... Узгред, као незаобилазна тема која се најуже тиче Свете тајне Причешћа поменуто је винско узгајање које код нас има дугу традицију, те је вино као плод лозе, то јест грожђа, као симбол Христа – основа Литургије и јеванђеља уопште.“

Поред основног фототипског доношења страница *Сврљишких одломака Јеванђеља*, у књизи *Сврљишко јеванђеље* налазимо и општи приказ појма и места Јеванђеља у српским писаним споменицима, попис познатих српских Јеванђеља, основне историјске и географске податке о Сврљигу, попис важнијих цркви и црквишта у сврљишком крају, детаљан приказ *Одломака* и реч о вину у литургијској и народној употреби.

Овакав концепт указује на фокус текста који, попут *Благовесника*, има за циљ да један староставни споменик приближи верницима, али и буде репрезентативни пример туристичког потенцијала Сврљига што је истакао господин Бора Јовић из Сврљига, власник винског *Подрума Малча*, који је финансијски подржао штампање ове информативне књижице.

Приредила
Милица Миленковић

Радиша Драгићевећ

ГОРЕ ПАРЕ

Од памтивека, од времена када је робну размену заменила новчана, новац, тај тако важни еквивалент свег постојећег и вредног, постао је средство за куповину свега (нисмо сигурни колико је тачно оно „сем среће и здравља“), а циљ доласка до њега често не бира средства. Испрва су то биле кованице бакарног, сребрног или златног новца – банкноте су ушле у употребу много касније, током 7. века, најре у Кини и имале су облик својеврсне менице; требало је готово четири века да буду и озваничене као платежно средство у Кини, а отуд су се, трговачким путевима, шириле ка Европи, где су међу трговцима биле у оптицају од 14, а званично уведене у многим држава од 17. века; чак до краја Другог светског рата у Краљевинама Србије и Југославије, и под окупационом влашћу, на свакој новчаници је писало „плаћа доносиоцу“. Прве кованице, по трговима, датирају готово седам векова пре Христовог рођења, у Малој Азији. Људи су брзо схватили вредност и моћ новца, понајвише непролазну вредност златног (мање сребрног) новца, јер је његова вредност заснована на стварној вредности и не подлеже променама које су у савременом друштву познате као инфлација (ређе дефлација). И у променама владара – свака династија је ковала своје новце, и у променама државног устројстава – ратови, окупације, долазило је до губљења номиналне вредности одређене валуте, али је увек остајала њена фактичка вредност, вредност злата ма чији лик се огледао на њему; тиме је стицана непролазна вредност, и није постојала опција „повлачења из оптицаја“.

Притом, ови крајеви су знани као раскршће великих путева, којима су се најпре кретали трговци, а потом разбојничке дружине и хајдуци, а случајеви насилне заплене, отимачина и пљачки су били чести. Због напред реченог, плен је био само ковани новац од племенитих метала (благо), а тако стечени новац није се могао нигде насигурно одлагати, није се могао чувати – морао се склањати на скровито и сигурно место, уз што мање сведока, а број је најчешће био сведен на број учесника у стицању. Новац, злато – или благо, како је најодомаћенији израз у народу – углавном је закопан у земљу, ређе склањан у пе-

ћине, у шупљине дрвета или слична скривита места. Благо је скривано у њивама каменим међама јер се ту најмање оре, у тами дубоких шума под необичним дрвећем (три букве из једног пања), у коритима често усахлих потока, у двориштима цркава и манастира па и у темеље верских објеката, коначно – у гробове покојника јер се веровало у нескрнављеност места вечитог људског починка. Место одлагања блага бирано је тако да не изазове сумњу – често сакривено од свих очију, а често наочиглед свих, али тако да никоме не падне на памет да баш ту лежи сакривено благо. Притом, обзиром да су од депоновања до узимања блага често пролазиле године па и деценије и природа мењала лик земље и околиша, водило се рачуна о обавезном ослањању на непроменљиви белег који ће бити стожер налажења.

Скривено благо на нашем подручју најчешће има порекло од хајдучких отимања турског харача и некада богатих трговаца сточним благом, и од „депонија“ богатих појединаца, склоњених опет у страху од хајдука и разбојника. Свако место је забележено записом, често и мапом.

У временима када нису постојали метал-детектори за откривање закопаног блага, и када се за благом трагало само на основу легенди и претпоставки, трагачи су били вођени само интуицијом или искуством – приче о ископаном благу су бројне и обилате, али непотврђене, чак и у случајевима стварног проналаска.

Постоји прича о мапи на кожи јагњета кога хајдуци поједу, а кожу харамбаша исече и подели дружини тако да се благо може пронаћи само попутним састављањем мапе, што, ако је добро скривено од туђих очију, спречава да се било од дружине једнострано окористи.

Но, често и трагично по одлагаче блага, оно, након њиховог физичког нестанка, смрти, остаје заувек у тајности, и онда остаје, као и све друго, да чека свог налазача у наредним вековима. У народу постоји веровање да ако благо закопа добар човек – он га намени Богу, ако га закопа лош – немени га ђаволу.

У народним веровањима постоји и теза да свако закопано благо тражи своју жртву – односно да одлагач блага над рупом заветује жртву, ако благо стигне у туђе руке. Жртва може бити именована као домаћа животиња, најчешће животиња са трпезе (јагње, ован, теле), али и човек, у чешћим случајевима дете. Уколико се жртва на месту налажења не принесе пре откопа,

благо „наплаћује“ своје накнадно – неслогом у породици, болестима, смрћу. И у данашње време, у овим крајевима, постоје случајеви повезани са таквим усудом, као прича о породици из једног влашког села у бољевачкој општини, која је, иако сиромашног стања, одједном изградила чак и бензинску пумпу крај значајног пута, али су се брзо на њу (породицу) обрушиле несреће и смрти; у родном месту овог аутора најсвежија је прича о породици која је са минималним приходима и бригом суседа преживљавала – одједном, сваки њен члан има свој аутомобил и купују кућу у великој тимочкој вароши; наводно су пронашли благо под једним огромним каменом уз пољски пут који је заиста био ту, као великом руком бачен, где му и није место.

Благо, ако се са сигурношћу посумња на његово место, претходно треба испитати – то се чини тако што се пре мрака на том месту посеје пепео, а ујутру иде на читање. Траг жртве који се покаже у пепелу указује чију крв треба принети над њим – ако су то људска (а још опасније – дечија) стопала, онда је најбоље благо оставити тамо где и јесте.

За ретке сведоке, најчешће у раним јутрима, у праскозорје (у судрачно), благо се указује на посебан начин – пламеном. Најчешће уз пут, одједном се из земље појави ватрени облик који се формира такође у облик потребне жртве – у народу појава позната под термином „горе паре“.

Деда овог аутора, Голуб Драгићевић (Мањинац, 1911–1999) се у више наврата заклињао како је био сведок „горења пара“ једног јутра док се у праскозорје кретао старим путем (нови, ка ТВ репетитору је касније просечен, 1961, а асфалтиран 1978), преко Караманаца, избивши на Ториште (зараван пред успоном ка Маглену, под извором Синокосје), застао шокиран призором како су наједном, недалеко пред њим, почеле да „горе паре“. Пламен се из земље извио и оформио лик жртве који је „горео“ неко време, а онда су постепено сагоревали делови лика – глава, удови... Кад се повратио од шока и успео да дрхтавим ногама стигне до тог места, на њему није било трагова који би на било који начин указивали на ватру, а место је било хладно. У честим враћањима на ту причу искључивао је могућност халуцинације (визије) и заклињао се у њену аутентичност, а на питање зашто се за толико година (знајући тачно то место) није одлучио да потражи благо – увек је одговарао: Па, горео је човек.

Трагови потраге за благом код заветног крста Светом Јовану, Мањинац

На блиском месту, неколико стотина метара ниже, и у новијим временима, не мирују трагачи и копачи. Око нове црквице, коју су око заветног крста Светог Јована у Караманцима подигли немачки држављани (који сада као пензионери живе у Мањинцу) Вили и Новка Шмит, а коју мештани и православна црква не прихватају – скоро да су разрушени темељи у потрази за благом.

Ова „горења пара“ у неким местима повезују са празником Благовести, и наводе да се то догађа само уочи њега – у поменим случају паре су гореле ван тог термина.

Појава „горења пара“ забележена је и у литератури из Тимока – у недовољно познатој, а вредној збирци прича *Мећава – приче паланачког лекара*, доктора Милутина Велимировића, књажевачког лекара из прве половине прошлог века и књижевника, једна од прича именована је баш таквим насловом: *Паре горе....* У драматичном, а на моменте потресном и поетичком исказу који је, уосталом, и одлика целе књиге (издвајамо последњу причу „Ко је крив?“), по ноћном повратку са тамног сеоског гробља, након мучне ексхумације младе жене која је умрла од последица нестручног побачаја, лекар са својим пратиоцем присуствује таквој појави – од које се коњ узнемирује, а пратилац безглаво бежи у глуву ноћ.

Јакша Динић

ДИЛЕМЕ ОКО КАНДАЛИЦЕ

Кандалица је старопланинско село удаљено шест километара, ваздушном линијом, југоисточно од Књажевца. Налази се на једном косом камењару, у ствари на једној грбавој стени, која силази ка десној обали Кандаличке реке. Пре него што ће се вертикално спустити на воду стена прави једну избочину, као степенник, неколико десетина метара широку и више од стотину метара дугачку, коју мештани зову Равниште. Ту је центар села. Намерника који са западне стране прилази селу подилази језа при помисли да би при неком померању тла сеоске куће могле склизнути и сурвати се у реку. Но то се до сада није догодило. Село се, као ластино гнездо, чврсто држи за своју стену.

И док су се остала заглавска села развијала природним прираштајем и досељавањем (досељеници су тражили пашњаке за своју стоку), у Кандалицу, у њен камењар, се ретко ко досељавао, чак су је избегавали и они који су бежали са историјских ветрометина. Била је упућена на свој природни прираштај и зато је увек била једно од најмањих села у Заглавку. На својој популационој кулминацији се налазила средином XX века, када је имала 62 домаћинства са 256 становника, да би се према попису из 2011. свела на 14 домаћинстава са 25 становника.

Село је старо. Велику старину показује народни изговор његовог имена, који гласи: *Къндѣлица*, са два полугласника. Полугласници пије. порекла ушли су у словенске језике у прасловенском периоду. Тада су била два полугласника: њ, редукован глас средњег реда и њ, редукован глас предњег реда. Под крај прасловенског периода полугласници нису били исте вредности у свим положајима. У неким случајевима су били слаби, у неким јаки. Са те стране посматрано и у имену *Къндѣлица*, један полугласни је био у слабом положају, а један у јаком. У слабом положају је други полугласник (онај између *д* и *л*), јер је био испред слога са пуним самогласником (*-ли-*), а први полугласник у имену био је у јаком положају, јер се налазио у слогу пред славим полугласником.⁷ У развоју самосталних словенских језика полугласници су доживљавали различите рефлексе. Доминанта је би-

⁷ О полугласницима у праслов. језику уп. Р. Бошковић, *Основи упоредне граматике словенских језика I, Фонетика*, Београд 1968, стр. 34-45.

ла – губљење полугласника. Најпре су се изгубили слаби полугласници у свим словенским језицима, без изузетка. Крај XI века је крај слабих полугласника.⁸ Полугласници у јаким положајима су прелазили у вокале, што је општа појава, или су се делимично задржали, што је изузетак. Изједначен полугласник почиње прелазити у *a* од половине XIII века.⁹ Међутим, оно што важи за словенске језике и за српски стандардни језик не важи за случај Кандалице – полугласник у слабом положају се није изгубио, а полугласник у јаким положајима није прешао у *a*. Таква је ситуација данас, али се и она мења. Слаби полугласник, у новије време, постепено губи свој интензитет и у њему се наслућује *a*, тако да по томе назив села можемо записати као *Къндъ^aлица*. Процес се наставља даље, па слаби полугласник прелази у *a* (што је изузетак, јер би требало да нестане), те се повремено име села изговара као *Къндалица*, али је и даље најраширенији облик у народном говору изговор са два полугласника *Къндълица*. Тек је књижевни језик укинуо јаки полугласник и име села преименовао у *Кандалица*, како се то данас пише у администрацији.

На први историјски податак о имену села морали смо чекати до XV века, које у турском попису из 1455. године читамо као *Кандалче*¹⁰ (тако је дато у бугарском издању, док би у српском било *Кандалци*). Тај облик је по формацији етник на *-е* (на српском на *-и*) и значи „они који су из Кандала.“ Графија по другом попису (1560):¹¹ *Кандиличе/Кандилици*, такође претставља етник и могла би се превести као *Кандиличање / Кандаличани*, исто као Причовчање, Дејановчање, Штрпчање итд. Стоји отворено питање зашто су турски пописивачи име села оба пута писали пуним вокалима, ни једанпут не употребивши полугласник.

У даљем тексту ћемо употребљавати званични назив: *Кандалица*.

Данас, захваљујући свом завршетку на суфикс *-ица* име села Кандалица не делује тако необично. Оно се уклапа у раширену слику српских села са истим завршетком, као што су Каменица, Репушница, Округлица, Јелашница, Копривница итд. Међутим, што се више иде ка почетку имена оно је све необичније и загонетније. Проблем је, дакле, у секвенци *Кандал-*.

⁸ *Idem* 40.

⁹ *Idem* 43.

¹⁰ Д. Б. Лукач, *Видин и Видинският санджак през 15-16 век*, София 1975, стр. 61.

¹¹ *Idem* 121.

Пошто нам полугласници сугеришу старо време, а име села се чврсто тога држи, потребно је да погледамо да ли у старом свету има још који податак који би помогао у расветљавању сеоског имена. Индиције нас упућују најпре Истоку, хомерскоме добу и краљевини Лидији.

Лидија је настала после пропасти краљевине Хетита у XII п. н. е. у југозападном подручју Мале Азије, у области данашње Манисе и Измира. Изворно име јој је било Меонија/Мионија. Хомер је спомиње у својој Илијади, где становнике назива Меонијанцима (гр. Μηῶνιες).¹² Према грчком сатиричко-саркастично-натуралистичко-хумористичком песнику Хипонаку (VI в. п. н. е.), а од чијег песништва су нам остали само фрагменти, Κανδαύλης –ον m¹³ (Кандаулес) је код Меонијанаца било име Хермеса, (сина Зевса и Маје, гласонше богова, који се одликовао лукавством, а сматрао се заштитником лоповлука и трговине). По другима *Кандаулес* је било име и Хермеса и Херакла: Κανδαύλας Ἑρμῆς ἢ Ἡρακλῆς. Такође, Κανδαύλης (Кандаулес) се звао и краљ Лидије (735–718 п. н. е). Изражавајући се ружно о Кандаулесу (Хермесу) Хипонак у трећем фрагменту казује да је Кикон, наследник Кандаулеса лопов (као и његов бог), па узвикује:

„Ερμῆ κυνάγχα Μηονιστὶ Κανδαῦλα“
 φῶρ ὦν ἔταῖρε δεῦρό μοί σκαπαρδεῦσαι.”¹⁴
 „О, Хермесе – давитељу паса, у меонијанском говору, друг лопова.“

Из стихова се види да је Κανδαῦλα (Кандаула) вокатив имена, чији је еквивалент κυνάγχα, при чему ἄγχα значи „давити.“ Настаје дакле једна сложеница **kan-daulas*, чији је први члан један облик имена пса, уп. лат. *can-* (< *canis*), а други се ослања на **dhau*, уп. прасл. **daviti* и суфикса *-*la-* и значи „псодав, онај који дави псе.“¹⁵ Прасл. глагол **daviti* у сродству је пре свега са блиским германским глаголима и њиховим дериватима: герм. **daujan*, одакле ст. исл. *deyja*, ст. сакс. *doian*, гот. *af-dauips*, д. гот. *daups*, нем *Tod* „смрт“, фриг. δάος „вук“, трак. Δᾱοι, Δᾱοι јд Δᾱος,

¹² Πιλάς ἔπος Ὀμηρον II 866, III 401, XX 431.

¹³ P. Chaintraine, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Paris 1968, p. 491.

¹⁴ Према: *The Gifford Lectures, over 100 years of lectures on natural theology*. Chapter XII, *Hipponax on Lydian Scenes and Society*.

¹⁵ P. Chantraine, *l. c.*

Davos, стари назив за Дачане, лат. *Faunus*, пророчанско божанство поља и шума, грч. *θαῦνον θηρίω*.¹⁶

На двору краља Кандаулеса и на пировима великаша служено је ексклузивно јело које спомињу многи антички писци. Аристофан, Евангелус, Хезихиус, Керкидас, Менандер, Плутарх, Полук и Суида јело називају *κάνδυλος* *кандилос*,¹⁷ а други као: Алексис, Филемон, Хегесип из Тарента и Никостратус, то исто јело зову *κάνδαυλος* *кандаулос*.¹⁸ Атенеус од Наукратиса евидентира обе верзије. Трећи облик тј. *кондилос* (*κόνδυλος*), забележен је само једном, у Аристофановом *Миру*.¹⁹ У стручној литератури јело се обично наводи под двоструким именом *κάνδαυλος/κάνδυλος* *кандаулос/кандилос*. Оно је очигледно добило име по краљу Кандаулесу. Трагичан крај богатог и охолог краља Кандаулеса пластично је описао Херодот у својој Историји.²⁰

Јело *кандаулос/кандилос* се појављује у три кулинарске верзије: у сланој, слаткој и трећој потпуно непознатој. У погледу сланог вида Атенаус каже да је *кандаулос* лидијско јело од ренданог (не сира, него) хлеба умешеног од најфинијег брашна, фригијског сира (од кобиљег и магарећег млека), разних мирођија, зачина и меса у масној чорби. Алексис је тврдио да „када поједете *кандаулос*, он развија такву енергију и сласт, да не само да лижете прсте него их грицкате до костију.“²¹ Слатка верзија је прављена од млека, меда и других састојака.

Археолошка ископавања вршена у Сарду, главном граду Лидије, омогућила су доста прецизну хронологију појаве јела *кандаулос/кандилос* као и од каквих је састојака прављено. Том приликом нађено је 25 депозита међу којима су најзначајнији лонци, мали крчаг, шоља, плитка посуда и нож. Оно што је посебно значајно је да су лонци садржали остатке костију штенaди млађој од три месеца.

Научник К. Гринвалт, који је извршио анализу нађених прилога, тврди да је владар добио име по једном од лиђанских богова, владара подземног света, чије је име било Кандаулес.

¹⁶ *Этимологический словарь славянских языков*, выпуск 4, под ред. чл. корр. АН СССР О. Н. Трубачева, Москва 1977, стр. 197-198.

¹⁷ Maciej Kokoszko, Katarzyna Gibel-Buszevska (Lodź), *Kandaulos. The testimony of select sources*. *Studia Ceranea* 1, 2011, p. 12.

¹⁸ *Idem* 13.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Херодотова историја*, Матица српска, Нови Сад 1959, I 7-13

²¹ *Eustathii archiepiscopi Tessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem Partinentes*, ed. M. van der Volk, vol IV, Leiden 1987, 180, 16-23.

Гринвалт се веже и за традицију да име божанства значи „онај који дави псе/штенад“.

Д. Харви скреће пажњу на чињеницу да су неки подаци о псима пронађени у легендарном животу Кира Великог, освајача Лидије и наглашава да је име Митридатове супруге, односно име помајке младога Кира, било, на међанско-персијском језику, Спако (Σπακω), које се преводи помоћу грчког термина *кино* (Κυνω) – кучка, куја.²² С обзиром да се резултати ископавања у Сарду односе на половину VI века п. н. е. Харви још закључује да би жртвовање младих паса могло служити као средство спречавања опасности од персијске инвазије на Лидију, оличене у Киру, младом и енергичном владару Међана и Персијанаца (непосредно у 540. г. п. н. е).³⁷

Ми знамо само груби рецепт *кандаулоса/кандилоса*. Недостатак прецизности је типичан за време када су кувари углавном били робови.

Јело *кандаулос/кандилос* је из Лидије, посредством Јоњана, пренето у европску Грчку. Како извори кажу „Грци нису окретали нос од присуства мяса штенади у јелу,“ али су извршили и извесне иновације – у место мяса штенади, или поред мяса штенади, стављали су и месо ситних глодара, примећено је месо зеца.

Из Грчке *кандаулос/кандилос* се ширио на север и ушао у Византију. О томе нас обавештавају, наводећи рецепте јела и атмосферу у којој су служена, цариградски патријарх Фотије²³ (820–897) и владика Еустатије Солунски²⁴ (1115–1195).

Византија је као источни део Римског царства дуго владала Балканом, с променљивом срећом, док га стварањем словенских средњовековних држава највећим делом није изгубила. Истина *кандаулос/кандилос* није изазивао у Византији онакво интересовање какво је владало на Истоку или у Грчкој, али је и овде служен и конзумиран. Морамо претпоставити да ако је већ био у употреби у Византији, морале су о томе нешто знати и земље у њеном суседству. Није немогуће да се о томе чуло и у нашим крајевима. О томе нам највише потпоре даје улазак *кандаулоса/кандилоса* или краљевог имена Кандаулеса у топонимију.

²² Херодотова историја I, 110.

²³ *Photii Lexicon e codice calendo descripsit Ricardus Porsonus, pars prior, Lipsiae, Sumptibus C. H. F. Hartmanni, MDCCCXXII, p. 110.*

²⁴ *Eustathii archiepiscopi Tessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem Partinentes, IV 180, 16-23.*

У источној Албанији, према Македонији, налази се планинска област Кандавија (лат. Candavia, гр. Κανδαουία).²⁵ Плиније каже „...montes Candaviae a Dyrrachio LXXVIII p...”²⁶ „планине Кандавије су удаљене од Драча 78 миља.“ Преко Кандавије је прелазео пут познат као Via Egnatia, изграђен у II веку п. н. е. који је од Драча на Јадранском мору одлазио на исток све до Византа (Константинопоља). Страбон напомиње да иако се цео пут назива Егнацијеvim именом, ἡ δὲ πρώτη ἐπὶ Κανδαουίας λέγεται ὄρους Ἰλλυρικοῦ „први део се зове *пут на Кандавију, илирског горја*,“²⁷ а мало даље περὶ δὲ τὴν ἐπὶ Κανδαουίας ὁδὸν αἱ τέ λιμαί²⁸ „близу *пута на Кандавију* налазе се језера“ (свакако Охридско и Преспанско). Кандавија је била поприште грађанског рата између Цезара и Помпеја, па је Цезар неколико пута спомиње у својим Коментарима о грађанском рату: Pompeius erat eo tempore in Candavia.²⁹ „У то време Помпеј је био у Кандавији,“ затим: Pompeius per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat.³⁰ „Помпеј је преко Кандавије имао слободан пут за Македонију“ и даље: ...rei frumatoriae causa ab eo discesserat et Heracliam, que est subjecta Candaviae.³¹ „одатле је предузимао пут ради хране у Хераклеју, а та се налазила испод Кандавије.“ Песник Лукан наводи Candavia saltus³² „Кандавија планина.“ Цицерон пише пријатељу Атику да је без журбе прешао преко Кандавије.³³

Могуће је да се име Кандаулоса није исцрпило у топонимији само у случају Кандавије, могуће је да се оно појавило још на којем месту, можда у Кандалици, а могућ је и пренос топонима уз одговарајуће адаптације, што би опет могло бити у Кандалици – Кандавија: Кандалица, а то би било могуће после преласка лабијала *в* у алвеолар *л*, чиме би се створила основа *Кандал*-која би са суфиксом *-ица* дала : *Кандалица*. Ова конструкција

²⁵ *A copious and critical Latin-English Lexicon* founded of the Larger Latin-German Lexicon of Dr. William Freund, with Additions and Corrections from the Lexicon of Gesner Facciolati, Scheller, Georgs etc. by E. A. Andrews, L.L.D, New York 1851.

²⁶ *C. Plinii Naturalis historiae liber III*, 145.

²⁷ *Strabonis Geographica*, ed. A. Meineke, Lipsiae Teubneri 1877, VII, 7, 4.

²⁸ *Idem* VII, 7, 8.

²⁹ C. I. Caesar, *Commentarii de bello civili* III, 11.

³⁰ *Idem* III 79.

³¹ *Ibid.*

³² M. Annaeus Lucanus, *De bello civili sive Pharsalia* 6, 331.

³³ M. T. Cicero, *Epistulae ad Atticum*.

сугерише појаву топонима *Кандалица* у античко доба. Ту се, међутим, сусрећемо са проблемом преласка лабијала у алвеолар.

А можда се име јела *кандаулос/кандилос* преко варијанте *κάνδυλος* потврдило у имену села *Кандалица* (секвенцу *кандилимамо* и по турском попису из 1560. г. в. горе), при чему би и овде биле извршене одређене гласовно формацијске промене. Важно је уочити да је нагласак код назива јела отишао на први слог: *κάνδυλος* *кандилос*, у односу на акценат код краљевог имена који је на пенултими. То омогућава лакши прелазак ненаглашеног *и* у *а* и настанак облика *кандалос*. Иако је замена вокала *и* вокалом *а* у српском језику тешка и ретка, али је овде у складу са настанком полугласника и његовим рефлексом (в. горе), она се у заглавској топонимији, поред овог случаја, потврдила још два пута и то прво у селу Репушници, где се један топоним изговара *Трепетљачка падина* место *Трепетљичка падина* и друго у селу Папратни, где се чује *Латурђијин трап* место *Литурђијин трап*.³⁴ После преласка *и* у *а* одбацује се наставак –ос: *кандал-* и замењује српским именичким суфиксом –ица : *кандал+ица* > *Кандалица* (након преласка апелатива у властито име).

Иако све ово изгледа доста удаљено и необично, постоји околност која му даје подршку. Наиме, у сеоском атару налази се топоним *Канарска падина*. Иако неки мисле да је она добила име по турској речи *канара* „касапница, кланица“, ипак ће пре бити да је име дошло по латинском називу за пса – *canis*, -is, као у случају имена Канарских острва. По верзији, коју износи Плиније, (имајући у виду четрдесете године п. н. е.) једно од тих острва још онда се звало Канарија, због мноштва огромних паса, који су, наводно, тамо живели. Два таква пса дата су мауританском краљу Јуби II приликом његове посете архипелагу. „...proximam ei Canariam vocari a multitudine canum ingentis magnitudinis – ex quibus perducti sunt Iubae duo.“³⁵ Латинској речи *canis* односно њеној основи *can-* додат је придевски суфикс *-arius* и тако је настао облик *canarius* „канарски“, који овде у српском облику у женском роду улази у први члан топонима *Канарска падина*. Сад имамо, на кратком растојању, два топонима: *Кандалицу* и *Канарску падину*, који своја имена вежу за назив пса.

Приче о једењу псећег меса нису престале ни до наших дана. За време Другог светског рата, а и неколико година иза тога, када се због реквизиција месо није могло набавити у слободној про-

³⁴ Ј. Динић, *Фонетска обележја заглавске топонимије*, Развитак, Зајечар 2011.

³⁵ Pliny the Elder, *The Natural History*, Complete latin text at Lacus Curtius, VI, XXXVII 205.

даји, а кафане су, и поред тога, пекле роштиљ, са иронијом се говорило у народу да се ћевапчићи праве од меса паса. Затим, све до појаве пеницилина, разни надрилекари саветовали су болеснима од туберкулозе да једу месо штенaди, која још није прогледала, како би оздравили.

Има и другачијих мишљења о пореклу имена села Кандалице. М. Станојевић сматра да оно долази од речи *кандило*. гр. *κανδήλα*.³⁶ Реч *κανδήλα* односно *κάνδηλον* је из средњегрчког језика (нема је у класичном грчком).³⁷ Међу Словенима, *кандило* се јавља у старословенском језику,³⁸ а код Срба први пут у *Хиландарском типику*, написаном између 1200. и 1206. год. где се у гл. 27. каже да се двојици калуђера у ћелији даје по три литра уља, којим ће за годину дана осветљавати ћелију, једним **канъ-диломъ**.³⁹ Други пут видимо помен кандила у оснивачкој повељи Краља Стефана Уроша III манастиру Високи Дечани из 1330. године, којом манастиру, поред села и сељака, поклања и многе црквене књиге и друге утвари међу којима **канъдила и рипидије**.⁴⁰

Како византијско *κανδήλη*,⁴¹ преко српског *кандило*, сугерише појаву имена Кандалице у средњем веку морамо се обратити и другим језицима да видимо шта они кажу.

У латинском језику постоји глагол *candeo, ui* „1. белети се, светлети се, сијати. 2. ражарити се, бити усијан.“ Поствербал је *candela, ae, f* „повоштана нит, свећа воштаница, лојаница.“ Из

³⁶ М. Станојевић, *Заглавак, антропогеографска проучавања*, Српски етнографски зборник књ. 20, Насеља српских земаља књ. 9. Београд 1913, стр. 61.

³⁷ Упор. М. Фасмер, *Этимологический словарь русского азыка*. Перевод с немецкого и дополнения члена корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева, Москва „Прогрес“ 1986, том 1. стр. 179; Код Р. Chantraine, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Paris 1968. нисмо пронашли одговарајућу старогрчку реч за кандило. Нема је ни у *Etyma graeca, an Etymological lexicon of classical greek*, by Edward Ross Whar-ton, M. A. Percival and co. Kong Street, Covent Garden, London 1890, а ни код S. Senc, *Grčko-hrvatki rječnik*, Zagreb 1910, reprint 1988.

³⁸ М. Фасмер 1, 179.

³⁹ Свети Сава, *Сабрани списи*, „Просвета“ и „Српска књижевна задруга“, Београд 1986.

⁴⁰ *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, ed. Fr. Miklosich, Viennae apud Guilelmum Braumüller 1858, LXXXIII, 91.

⁴¹ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Zagreb 1971-1974; I, 33.

именице *candela*, од које је настала гр. *κανδήλη*,⁴² може се, уз одговарајуће фонетске адаптације тражити име Кандалице. Наиме, у латинској речи би *e* прешло у *a*,⁴³ а крајње *a* би отпало и тако би постала основа *кандал* (секвенцу *кандал*- имамо и по турском попису из 1455. в. горе). Додавањем суфикса *-ица* на *кандал* (*кандал+ица*) долази се до ојконима *Кандалица*. Овим би име села опет везано за античко доба.

Candela је стара латинска реч. Међу првима је спомињу: говорник и песник Гај Лициније Калво (82–47. п. н. е), онда Луције Јулије Колумела (4–70. н. е), писац чувене књиге о пољопривреди „*Res rustica*“, затим Деције Јуније Јувенал, песник сатиричар с краја I и почетка II века.⁴⁴ Када је појам *канделе* (*кандила*, мале стаклене посуде, светиљке у којој гори жижак у уљу, обично у цркви, на гробу, пред иконом и сл, како га дефинише Речник САНУ) могао ући у ове крајеве? Најраније могуће са римским освајањем ових крајева, али свакако са појавом хришћанства и градњом првих римских базилика (у којима су горела кандила) од којих је једна била у Бараници (4 км западно од Кандалице), друга у селу Штрпцу, позната као црква Џајина, за коју се претпоставља да је била седиште римске епископије и да је помиње Прокопије (VI в) у својој књизи *О грађевинама* као *Meriopontede*,⁴⁵ мада би било исправније рећи *Meridioponte*,⁴⁶ јер се налази јужно од Аква, затим базилика Св. Тројице код Равне, црква св. Пантелејмона с леве стране пута пре уласка у Жуковац (још ближа Кандалици од Баранице), такође је врло стара, као и многа црквишта и црквине у ближој и даљој околини. Није познато да кандила горе пред иконама у заглавским учерицама.

⁴² Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, ΜΕΓΑ ΛΕΞΗΚΟΝ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ, ΤΟΜΟΣ Ζ, ΑΘΗΝΑΙ, стр. 3609.

⁴³ У заглавској топонимији је ова појава сасвим позната. Ево примера: *Поди сало, Баба Весала, Кладанац*, и све топонوماстичке синтагме које садрже апелатив *кладанац*, типа *Чепилов кладанац*. (Ј. Динић, *Ономастика Заглавка*, Ономатолошки прилози XVII, САНУ, Београд 2004, *passim*).

⁴⁴ *A New and copious Lexicon of the Latin Language compiled chiefly from the Magnum totius latinitatis lexicon of Facciolati and Focellini, and the German works of Scheller and Leunemann*, Boston 1838

⁴⁵ Прокопије, у: Византиски извори за историју народа Југославије, том 1, Београд 1955, стр. 65.

⁴⁶ С. Душанић, *Организација римског рударства у Норик, Панонији, Далмацији и Горњој Мезији*, Историјски гласник, Београд 1980, бр. 1-2, стр. 33, нап. 190.

Латинској речи *candela*, као основи имена, не дугује само Кандалица. Вероватно да се она налази и у имену тврђаве Κάνδισαρ, коју Прокопије⁴⁷ помиње у околини града Ниша, а која до данас није убицирана.

С. Гацовић, наводно говорећи о именима Кандалице и Кандилара, у ствари коментарише разна мишљења о називу тврђаве Κανδάρας, коју је обновио Јустинијан у области Гермене, [познатија као Германија], па каже: „за нас је најприхватљивије, сигурно, исто што и лат. *candela(be)r* „свећница, кандило.“⁴⁸ Међутим, невоља није само у замени теза, она иде и отуда што у латинском језику не постоји реч *candelaber*, постоји *candelabrum*. Чак и када би из *candelaber* изоставили инфикс *-be-* и преостало само *candelar*, опет такву реч не бисмо нашли у латинском језику. Непостојећим речима не могу се објаснити имена Кандалице, Кандилара и Кандараса.

* * *

Овде изнети фонетски подаци из прасловенског периода, историјски, лексикографски и кулинарски подаци са Истока, топонимастички подаци са Балкана, подаци из средњег века, као и подаци из латинског језика, говоре о врло старом пореклу имена села Кандалица. То је име настало свакако у предсловенском периоду. Словени су га затекли на Балканском полуострву у неком облику, преузели га и прилагодили својим језичким правилима и потребама и оно као такво постоји више од хиљаду година.

⁴⁷ Прокопије, у: Византиски извори 1, стр. 62.

⁴⁸ С. Гацовић, *Етимологија несловенских основа у ојконимији Видинског санџака XV и XVI века*, Зајечар 1993, стр. 26.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (latinica, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Лаза Лазић</i>	
КУЋА ПРЕКО ПУТА	3
<i>Анђелко Заблаћански</i>	
ЧОВЕК ЖЕНИ	10
<i>Жељко Медић</i>	
СВЕ СЕ ВЕЋ ДОГОДИЛО	13
<i>Кемал Мусић</i>	
МОЖДА ИПАК ПОЗНАТИ ПИСАЦ ЛАМЕК ЋИСУМ СКОЧИ СА ТРЕЋЕГА СПРАТА ЗБОГ ВЕРТИКАЛНОГ МОБИНГА ..	16
<i>Жељка Аврић</i>	
ГРАНИЦЕ	19
<i>Зоран Гужвић</i>	
ВОЗГЛАС	22
<i>Стамен Миловановић</i>	
НАДМЕТАЊЕ	25
<i>Владимир Конечни</i>	
ДУША КАФИЋА КЕРВИДЕР	37
<i>Милан Ђокић</i>	
СУБОТОМ НЕ ПОЧИЊУ РАТОВИ, А НИ НЕДЕЉОМ	43
<i>Горан Бјелановић</i>	
ПАСТОРАЛА	49
<i>Слободанка Живковић</i>	
ТАЈ ГЛАС	52
<i>Немања Стојковић</i>	
КАО ДЕЦА	53
<i>Недељко Терзић</i>	
ГЛУВИ ПЕКАР	55
<i>Јелена Глишић</i>	
УЗАЛУД(НОСТ)	58
<i>Мирјана Н. Радованов Матарих</i>	
ЦРВ	61
<i>Петар Жарков</i>	
ОСЛУШКУЈЕМ ЈЕСЕЊЕ ДАМАРЕ	62
<i>Тамара Сенић</i>	
МУЗИКА ЈЕ ЗА ДЈЕЦУ	64

Тумачења

<i>Драгољуб Јекнић</i>	
ЛОМОВИЋЕВ СУМОРНИ ПЈЕСНИЧКИ КРУГ	66
<i>Васа Павковић</i>	
КРИВО ДРВО СТОЈАНА БОГДАНОВИЋА	74
<i>Анђелко Анушић</i>	
ОБРЕДНО ДЕЈСТВО ПРИЧЕ, АРКАДИЈСКИ ВРТ СЉЕЗОВЕ БОЈЕ	78
<i>Милица Миленковић</i>	
ТРИ ПРОМЕТЕЈСКЕ КЊИГЕ	85
<i>Гордана Влаховић</i>	
ЦИНОБЕР У ВЕНАМА	93
<i>Милентије Ђорђевић</i>	
КЊИГА ЗА ЦЕО ЖИВОТ	96
<i>Зоран Туцаковић</i>	
БРАЗДА ЖИВОТА И ПРОВАЛИЈЕ ВРЕМЕНА	99
<i>Мирјана Штефанички-Антонић</i>	
ЛИРИЧАР ХОДИ СТОПАМА ПРИПОВЕДАЧА	102

Упознавања

<i>Иво Светина</i>	
ЈА И МОЈА РУКА	105
<i>Иштван Турци</i>	
ПИШИ КАО ШТО СЕ ДРУГИ МОЛЕ	114

Сагледавања

<i>Радослав Војводић</i>	
КАКО КУКАВИЦЕ ТРУЈУ НАРОД	122
<i>Душан Стојковић</i>	
ПОЕТСКИ ВРТ МИЛОВАНА Ђ. АЛЕКСИЋА	127
<i>Иван Новчић</i>	
КОМИЧНЕ ХИПЕРБОЛЕ (КУСТУРИЦА И МАРКЕС)	133
<i>Владислав Ђорђевић</i>	
АКАДЕМСКИ ФЕМИНИЗАМ	136
<i>Александар Марић</i>	
О ВИЗАНТИЈИ ИЛИ О СВЕТЛОСТИ	150
<i>Бобан Миленковић, протојереј-ставрофор</i>	
ЗГАЖЕНА ЛЕПОТА ИЛИ МОСТ НА РАСИНИ	152

Сведочења

<i>Бранко Станковић</i>	
ЖРТВА	159
<i>Владимир Јагличић</i>	
ЖИВЕТИ И УМРЕТИ У КРАГУЈЕВЦУ	163
<i>Мирослав Радовановић</i>	
ДРАПЕРИЈЕ ИЗЛОГА КОЈЕ ЈЕ СУНЦЕ ИЗБЛЕДЕЛО	177

Баштина

<i>Зорица Бранковић Басарић</i>	
ИЗРЕЗБАРЕНА ПРИЧА	180
<i>Милица Миленковић</i>	
БЛАГОВЕСНИК ДЕРВЕНСКОГ КРСТА И СВРЉИШКО ЈЕВАНЂЕЉЕ	185
<i>Радиша Драгићевић</i>	
ГОРЕ ПАРЕ	187
<i>Јакша Динић</i>	
ДИЛЕМЕ ОКО КАНДАЛИЦЕ	191
 УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	 201